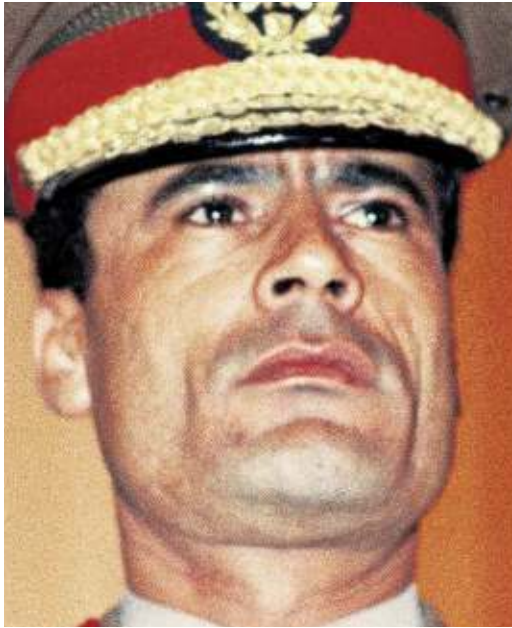

Boeken elke vrijdag

Na Gaddafi nu de machtsstrijd

1970

2009

Gisteren

In het Libië na Moammar Gaddafi heerst een stemming van haat en wraak. Nu het land officieel is bevrijd kan de machtsstrijd beginnen.

Door onze redacteur
CAROLIEN ROELANTS

ROTTERDAM. Met de dood van de Libische leider Moammar Gaddafi en de val van zijn geboorteplaats Sirte gaat Libië een nieuwe fase in. De Libiërs jubelen. Acht maanden na het begin van de opstand is hun land officieel bevrijd en is in één klap een belangrijke potentiële bron van onrust geëlimineerd.

Tot zover het goede nieuws voor de Libiërs. Maar de geografische, ideologische en tribale tegenstellingen die de afgelopen maanden bij de overwinnaars aan de dag zijn gekomen, plus de aanhoudende wraaklust, beloven een toekomst die bepaald niet zorgeloos is.

Het heeft nog bijna twee maanden geduurd na de val van de hoofdstad Tripoli voor de laatste bolwerken van Gaddafi, Bani Walid en Sirte, op het oude regime werden veroverd. Een belangrijk deel van het probleem bleef de verbluffende ongeorganiseerdheid van de rebellen. Het kostte de strijders van de Nationale Overgangsraad, de nieuwe machthebbers, deze week twee dagen om één gebouw in Sirte te veroveren. Eenheden van de voormalige rebellen namen regelmatig elkaar onder vuur.

Tegelijk verklaart de aanwezigheid van Gaddafi en verscheidene prominenten van zijn regime de verbazingwekkende felheid van het verzet in Sirte. Die harde tegenstand was de afgelopen weken uitgelegd als uitvloeisel van het feit dat de stad door de jaren heen kon rekenen op speciale sympathie van het ex-regime en was uitgebouwd tot een

soort reserve-hoofdstad. De burgers van Sirte hadden dus belangen te verdedigen, iets wat de strijdlust altijd aanwakkert.

Er zijn tot dusverre geen harde aanwijzingen dat de aanvallers wisten dat Gaddafi zelf in Sirte verschanst zat. Interim-premier Mahmoud Jebri zei in een gisteren gepubliceerd interview in een Arabische krant nog dat Gaddafi in het zuiden van het land bezig was Afrikaanse strijders te werven voor een mogelijke opstand.

De stapsgewijze inname van Sirte bracht tegelijk eens te meer de breuklijnen van het nieuwe Libië aan het daglicht. Het officiële motto is verzoening en een nieuw begin. Maar de werkelijkheid is er een van haat en wraak.

Inwoners van Sirte die voor de gevechten waren gevlucht maar na de inname van hun wijk terugkeerden, meldten plundersingen en vernielingen, en daarbij de immense oorlogsschade. De aanvallers werden ervan beschuldigd willens en wetens met hun zware wapensodeloze verwoestingen te hebben aangericht. De burgers werden collectief beschouwd als aanhangers van het oude regime die dienden te worden gestraft. Verslaggevers zagen ex-rebellen in hun pickup-trucks vol computers en andere buit wegrijden.

De stemming van haat en wraak komt ook tot uiting in rapporten van internationale mensenrechtenorganisaties over massale arrestaties van iedereen die maar van steun voor Gaddafi wordt verdacht. Zwarte Libiërs en Afrikanen worden allereerst

aangezien voor huurlingen van het oude regime en dienovereenkomstig behandeld. Amnesty International publiceerde nog geen week geleden zijn eerste rapport over marteling in het nieuwe Libië.

Behalve de spanningen tussen aanhangers en tegenstanders van Moammar Gaddafi zijn er tegenstellingen tussen het eerst bevrijde oosten van Libië en het zwaar bevochten westen, en zelfs tussen steden onderling.

Er zijn spanningen tussen stammen die in Gaddafi's tijd de onderliggende partij waren en stammen die het regime door de jaren heen schraagden. En er zijn spanningen tussen min of meer seculiere groepen, die voor een groot deel uit tijdig overgelopen aanhangers van het oude regime en ballingen bestaan, en moslim-fundamentalisten.

Zo worden er groeiende tegenstellingen gemeld tussen de Militaire raad van Tripoli, die onder controle van fundamentalisten staat en door Qatar zou worden gesteund, en de in het Westen opgeleide premier Jebri. Ali Sallabi, een fundamentalistische geestelijke met goede relaties met Qatar, is zojuist opgenomen in een met de Overgangsraad verbonden werkgroep. Deze toetreding tot de macht wordt uitgelegd als versterking van zijn invloed, en die van zijn stroming, op de politiek.

Wat de situatie letterlijk explosief maakt is de aanwezigheid van de milities die door de steden rondstruinen. De nieuwe machthebbers zijn nog nauwelijks begonnen met het demobiliseren van de talrijke strijd-

groepen die de oorlog hebben gevoerd. Alleen al in Tripoli zijn er meer dan twintig verschillende milities geteld.

Veel van de enthousiaste artsen, kappers, muzikanten en andere burgers die in februari de strijd met het regime van Gaddafi aanboden, zijn inmiddels naar huis teruggekeerd. Maar evenveel anderen hebben geen baan om naar terug te keren – ook in olieland Libië is de werkloosheid hoog – en zijn inmiddels aan het militeleven gewend.

De Overgangsraad heeft aangekondigd zo snel mogelijk te gaan werken aan een regulier nationaal leger. Maar daar is nog geen spoor van te bekennen.

En wapens zijn er in overvloed. De goed bevoorrade wapenarsenalen van Gaddafi hebben vanaf het begin van de opstand opengestaan voor al wie behoefte had aan wapens. Alleen al 10.000 van de schouder af te schieten raketten zijn zoek. De Verenigde Staten hebben pas nu geld en deskundigen ter beschikking gesteld om de vermiste wapenvoorraden weer op te sporen.

De nieuwe autoriteiten zijn vorige week begonnen Gaddafi's hoofdkwartier in Tripoli met de grond gelijk te maken, „om dit symbool van tirannie te elimineren”.

Gaddafi zelf is dood. Nu kan de werkelijke strijd om de macht beginnen.

Dood van Gaddafi:

- pagina 4 - 11
- commentaar: pagina 2

Obesitas nu is als cholera toen binnenland 12-13

Zoölogie: Artis logeert in Leiden wetenschap 19

DE LAATSTE TROOSTENDE WOORDEN...

Advertentie's

Nobelprijs voor de literatuur
Tomas Tranströmer
De herinneringen zien mij
Verzamelde gedichten / memoires
Vertaling: Bernlef
Nu in de boekhandel

Herfstuitverkoop
nu in alle selexyz boekwinkels.

50%
korting

selexyz

Inhoud 56 pagina's

Binnenland 12-14 Buitenland 15-17 Opinie 18
Wetenschap 19 Cultuur 20-23 Economie 25-31
Beurzen 32-33 Sport 34-35 Media 36-39
Familieberichten 40 **Boeken** 1-14

11 °C Zonnig

Morgen een zonnige dag. Maxima rond 11 graden. Zondag tot en met woensdag: tot en met maandag droog, zonnig en zachter. Dinsdag en woensdag regen.
Weeroverzicht: pagina 39

Lees NRC HANDELSBLAD

Bespaar tot
49%

Ga naar nrc.nl/abo

2 Vooraan

Commentaar

Bloedig leven, bloedig einde

Moammar Gaddafi is aan zijn einde gekomen, zoals hij zelf heeft geleefd: bloedig. De beelden herinneren aan de doodstrijd van andere dictators. Aan de Italiaanse fascist Benito Mussolini, die in 1945 werd doodgeschoten en ondersteboven werd opgehangen. En aan de Roemeense communist Nicolae Ceausescu, die eind 1989 na een kort proces in een soort kelder werd geëxecuteerd.

Bij de Libische leider ging het nog sneller. Hij is niet berecht maar vermoedelijk ter plekke doodgeschoten: min of meer gelycht. Dit slot spoort met zijn leven. Meer dan 42 jaar hield hij het olierijke Libië onder de knoot. Het geweld kreeg een steeds waanzinniger karakter. De laatste dagen en uren van Gaddafi en zijn entourage getuigden daarvan.

Na de val van Tripoli in augustus bleek ook dat het oude verhaal dat Gaddafi iets minder corrupt zou zijn dan de andere dictators, die de 'Arabische lente' niet hebben doorstaan, een propagandistische leugen was. De Libische leider, zijn familie en hun milieu bleken nog hardvochtiger en nog corrupter. Uiteindelijk had Gaddafi daarom één keus: alles of niets. Hij koos voor het eerste, maar kreeg het laatste. Zo gaat het vaak met dit type totalitaire leiders.

Buiten de stam van Gaddafi zullen niet veel Libiërs zijn dood betreuren. Voor de Nationale Overgangsraad is het vooral van belang dat Gaddafi is gevonden en getoond. Er kan geen misverstand meer bestaan over dat hij geen macht meer heeft. Mythevorming – en die kan hardnekkig zijn – ligt nu minder voor de hand.

Maar de echte problemen zijn zeker niet opgelost. In vier decennia heeft Gaddafi nog niet een begin van een nationale staat opgebouwd. Hij regeerde via de lijn van verdeel-en-heers. De wrok die hij zo onder de stammen heeft gezaaid, steekt nu dus de kop op. Als de Nationale Overgangsraad het al wil, dan nog is deze voorlopige regering niet in staat wraak en eigenrichting in de kiem te smoren. Amnesty International heeft daarover al alarm geslagen. Door de dood van Gaddafi kan er ook geen proces worden gevoerd, niet in Libië zelf noch bij het Internationaal Strafhof in Den Haag dat een arrestatiebevel had uitgevaardigd. Dat gemis kan de toekomst van Libië belasten. Een tribunaal is niet alleen een signaal voor collega-dictators en een teken dat de nieuwe machthebbers een rechtsstatelijke koers willen varen. Een proces kan ook bijdragen aan waarheidsvinding en, zij het indirect, aan een vorm van verzoening. Dat Gaddafi een despoot was, is bekend. De vraag hoe hij het zo lang kon uithouden en wie in binnen- én buitenland hem hielpen, of van het regime profiteerden, moet ook aan de orde komen. Antwoord kan Gaddafi niet meer geven, maar die vragen moeten nadrukkelijk gesteld worden. Zonder reflectie blijft de toekomst van Libië belast door het verleden.

Maar de echte problemen zijn zeker niet opgelost. In vier decennia heeft Gaddafi nog niet een begin van een nationale staat opgebouwd. Hij regeerde via de lijn van verdeel-en-heers. De wrok die hij zo onder de stammen heeft gezaaid, steekt nu dus de kop op. Als de Nationale Overgangsraad het al wil, dan nog is deze voorlopige regering niet in staat wraak en eigenrichting in de kiem te smoren. Amnesty International heeft daarover al alarm geslagen. Door de dood van Gaddafi kan er ook geen proces worden gevoerd, niet in Libië zelf noch bij het Internationaal Strafhof in Den Haag dat een arrestatiebevel had uitgevaardigd. Dat gemis kan de toekomst van Libië belasten. Een tribunaal is niet alleen een signaal voor collega-dictators en een teken dat de nieuwe machthebbers een rechtsstatelijke koers willen varen. Een proces kan ook bijdragen aan waarheidsvinding en, zij het indirect, aan een vorm van verzoening. Dat Gaddafi een despoot was, is bekend. De vraag hoe hij het zo lang kon uithouden en wie in binnen- én buitenland hem hielpen, of van het regime profiteerden, moet ook aan de orde komen. Antwoord kan Gaddafi niet meer geven, maar die vragen moeten nadrukkelijk gesteld worden. Zonder reflectie blijft de toekomst van Libië belast door het verleden.

Geklungel met Raad van State

Wie de nieuwe vicepresident van de Raad van State ook wordt, onomstreden zal zijn of haar benoeming niet meer kunnen zijn. Dat heeft veel te maken met de klungelige manier waarop het kabinet-Rutte met de vervulling van deze vitale vacature omgaat.

Een flink aantal leden van de Raad van State heeft zich nu op voorhand gekeerd tegen een eventuele benoeming van de huidige minister van Binnenlandse Zaken, de CDA'er Piet Hein Donner. Hun mening doet ertoe, al was met maar omdat de wet bepaalt dat de staatsraden voor de benoeming van de vicepresident worden gehoord.

Nu blijkt de wet voor het kabinet niet zo zwaar te wegen. Vorige week besloot de ministerraad om zich niet te houden aan Artikel 2 van de Wet op de Raad van State. Dit schrijft voor dat de vicepresident „op voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in overeenstemming met Onze Minister van Justitie” bij koninklijk besluit wordt benoemd. Een week geleden evenwel besloot het kabinet om de minister van Binnenlandse Zaken in de procedure te 'passeren' en het recht van voordracht in handen te geven van de minister van Justitie, VVD'er Ivo Opstelten.

Zo hebben we onze handen vrij, zei premier Rutte, want Opstelten is het enige lid van het kabinet dat eigenlijk te oud is om voor de functie van vicepresident in aanmerking te komen. Dat het er feitelijk om ging om de kandidatuur van Donner mogelijk te maken – die moeilijk zichzelf zou kunnen voordragen, na een sollicitatiegesprek met zichzelf – ontkende Rutte. De minister-president zei dit in een zaaltje met journalisten van wie hoogstwaarschijnlijk niemand dacht dat hij de waarheid sprak. Dat kan een minister-president beter niet overkomen: dat hij zijn geloofwaardigheid zo op het spel zet.

Rutte blijkt eerder al PvdA-leider Job Cohen te hebben gepolst, die er niet op inging. Bij de Raad van State heeft een aantal leden een voorkeur voor SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan, een D66'er die weliswaar geen jurist is, maar op basis van andere kwaliteiten zeer geschikt lijkt. Zo wordt de positie van Donner ondergraven. Pas deze week plaatste het kabinet een advertentie voor de post, waarvan al jaren bekend is dat hij begin 2012 vacant zou worden, omdat dan de huidige vicepresident, Herman Tjeenk Willink (PvdA), als zeventigjarige met functioneel leeftijdsonslag gaat. Dit was uiteraard ook bekend toen het kabinet vorig jaar werd gevormd en Donner besloot om minister van Binnenlandse Zaken te worden. Sindsdien heeft het kabinet de benoemingsprocedure voor zich uitgeschoven. Een benoeming van Donner zal nu onvermijdelijk met cynisme worden ontvangen. Tot schade van de Raad van State.

Rutte blijkt eerder al PvdA-leider Job Cohen te hebben gepolst, die er niet op inging. Bij de Raad van State heeft een aantal leden een voorkeur voor SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan, een D66'er die weliswaar geen jurist is, maar op basis van andere kwaliteiten zeer geschikt lijkt. Zo wordt de positie van Donner ondergraven. Pas deze week plaatste het kabinet een advertentie voor de post, waarvan al jaren bekend is dat hij begin 2012 vacant zou worden, omdat dan de huidige vicepresident, Herman Tjeenk Willink (PvdA), als zeventigjarige met functioneel leeftijdsonslag gaat. Dit was uiteraard ook bekend toen het kabinet vorig jaar werd gevormd en Donner besloot om minister van Binnenlandse Zaken te worden. Sindsdien heeft het kabinet de benoemingsprocedure voor zich uitgeschoven. Een benoeming van Donner zal nu onvermijdelijk met cynisme worden ontvangen. Tot schade van de Raad van State.

Merkel en Sarkozy willen volgende week extra top

Duits-Franse euroruzie blokkeert akkoord crisis

Door onze correspondent

CAROLINE DE GRUYTER

BRUSSEL. De Europese regeringsleiders zullen zondag op een top in Brussel geen besluit nemen over een uitbreiding van het noodfonds EFSF, omdat Duitsland en Frankrijk het nog oneens zijn. Uiterlijk woensdag komt er een tweede top, waarop waarschijnlijk wel een besluit wordt genomen.

De Duitse bondskanselier Merkel en de Franse president Sarkozy hebben dit gisteravond telefonisch besloten. In een gezamenlijke verklaring benadrukten ze dat ze „compleet akkoord zijn om een alomvattend en ambitieus antwoord te geven op de crisis die door de eurozone waart”. Op financiële markten stegen de rentes die Italië en Frankrijk betalen op staatsleningen. Op aandelenbeurzen maakte het uitstel weinig indruk: die openden hoger.

Duitsland en Frankrijk zoeken al dagen verwoed manieren om het noodfonds via financieel ingewikkelde „hefboom”-technieken extra slagkracht te geven. Ministers van Financiën spraken er vandaag ook over in Brussel. Het idee is om het EFSF, dat nu alleen geld leent aan probleemlanden, preventief in te zetten om uitlijden te voorkomen. Merkel wil met EFSF-garanties op Italiaanse staatsobligaties een „hek” om Italië zetten, om te voorkomen dat dit land wordt meegezogen in de

Accountants waarden leningen verschillend

Europese banken en verzekeraars gaan zeer verschillend om met het tellen van hun verlies op Griekse staatsleningen. Dat gebeurt onder het toezicht oog van soms dezelfde accountantskantoren die namens de samenleving het vertrouwen in het maatschappelijk verkeer moeten waarborgen. Diverse banken in Frankrijk en Italië noemen Griekse staatsleningen slecht verhandelbaar. Daarom taxeren zij zelf de waarde daarvan. Britse en Nederlandse banken vinden de leningen wel goed verhandelbaar en gebruiken daarom de veelal lagere beurskoersen. De onduidelijkheid leidt tot toenemend wantrouwen tussen

banken over elkaars gezondheid. KPMG, dat beide praktijken goedkeurt, wil niet ingaan op de vraag waarom Unicredit zelf taxeert en bijvoorbeeld het Nederlandse ASR niet. Het gaat hier volgens KPMG om een vertrouwelijke relatie met cliënten. Deloitte erkent de uiteenlopende praktijken bij cliënten RBS (op marktprijs) en BNP Paribas (zelf gekozen afwaarderingspercentage). Volgens accountant Ralph ter Hoeven van Deloitte zijn beide handelwijzen in lijn met de internationale boekhoudregels „gezien de grote onzekerheid over de toekomstige inbaarheid van Griekse staatsobligaties”.

schuldencrisis. Sarkozy wil het fonds inzetten om banken te redden. Merkel sluit dit uit, omdat de Europese Centrale Bank die taak moet uitvoeren. De ECB is ook tegen.

Verdeeldheid vlak voor een Europese top is doodnormaal: onder druk wordt in Brussel alles vloeibaar. Het probleem is dat Merkel door een recente uitspraak van het Duitse Constitutionele Hof verplicht is haar parlement in te lichten over Europese beslissingen die impact hebben op de Duitse begroting. Merkel had

Eurocrisis: pagina 25-27

Over Russische spionage wil Rutte in Moskou niets zeggen

Nederland heeft belang bij goede handelsbetrekkingen met Rusland. Russische spionage mag geen roet in het eten gooien. Wel zette Nederland een diplomaat uit.

Door onze correspondent

MICHEL KRIELAARS

MOSKOU. Op de tweede dag van zijn bezoek aan Rusland weigerde premier Rutte gisteren commentaar te geven toen een journalist hem vroeg naar de uitwijzing, eerder dit jaar, van een Nederlandse diplomaat uit Rusland. Dat was een vergelding voor de uitwijzing van een Russische spion uit Nederland. En Rutte wilde evenmin zeggen of hij de kwestie had besproken met president Medvedev. „Over spionagezaken doe ik geen uitspraken, dat weet u.” Wel erkende Rutte het in maart verschenen rapport van de AIVD „heel serieus” te nemen. Daarin wordt verontrusting uitgesproken over de toenemen-

de spionage van met name Rusland en China in Nederland. Volgens de AIVD zijn er de afgelopen tijd meerdere incidenten geweest die de publiciteit niet hebben gehaald. In 2011 speelden tussen Rusland en Nederland twee kwesties, waarbij over en weer diplomaten zijn uitgewezen. Volgens Rutte hebben de affaires uit het AIVD-rapport „geen enkele schaduw over het bezoek” geworpen.

Spionagezaken mochten de 'bloeiende' handelsbetrekkingen met Rusland duidelijk niet schaden. Rusland exporteert jaarlijks voor 14 miljard euro (vooral olie en gas) naar Nederland. Omgekeerd voert Nederland voor zes miljard euro naar Rusland uit, waarmee volgens Rutte het niveau van voor de financiële crisis van 2008 bijna is hersteld.

De handelsmissie van premier Rutte, minister Schultz van Haegen (Infrastructuur en Milieu, VVD) en VNO-voorzitter Wientjes bereikte gisteren een hoogtepunt toen tijdens een ontmoeting met Medvedev een overeenkomst werd getekend tussen

de Rotterdamse Haven en Shtandart TT – een samenwerkingsverband van het Nederlandse VTTI en de Russische projectontwikkelaar Summa – over de bouw en exploitatie van een nieuwe olieterminal. Die kost 725 miljoen euro, moet in 2015 operationeel zijn en is bestemd voor olie die vanuit Primorsk over zee naar Rotterdam wordt vervoerd. Dankzij de terminal krijgt Summa, eigenaar van 75 procent van de aandelen van Shtandart en eigendom van de Dagestaanse oligarch Zijavodin Mago-medov, voet aan de grond in de Rotterdamse haven. Summa was ook betrokken bij de door corruptieschandalen omgeven restauratie van het Bolsjoj Theater in Moskou.

Aan het begin van de avond had Rutte een ontmoeting met premier Poetin in diens buitenverblijf. „Hiervoor hebben we elkaar alleen aan de telefoon gehad”, zei hij tegen de pers. Toen werd het tijd voor het besloten gesprek. „Eerst moet de pers weg”, zei een woordvoerder. Poetin antwoordde: „Ja. God zij dank.”

ETA belooft ‘definitief’ eind

Na 43 jaar staakt de Baskische ETA de gewapende strijd.

Komen er na de verkiezingen gesprekken met een nieuwe Spaanse regering?

Door onze correspondent

MERIJN DE WAAL

MADRID. De Spaans premier Zapatero noemde gisteren het besluit van de Baskische afscheidsbeweging ETA een eind te maken aan de gewapende strijd en „overwinning voor de democratie”. Maar het is volgens hem aan de volgende regering een antwoord te formuleren. Over een

maand zijn er verkiezingen, die vrijwel zeker door de rechte oppositie zullen worden gewonnen.

De ETA kondigde gisteravond het „definitieve einde” van al haar „gewapende activiteiten” aan. De terreurgroep, die in 43 jaar 829 doden maakte, herhaalde in een videoboodschap in gesprek te willen met de Spaanse en Franse regeringen.

De oppositieleider en waarschijnlijk toekomstig premier Mariano Rajoy zei dat de ETA zich eerst moet ontdoen van wapenen. De huidige regering zei steeds hetzelfde.

Hoewel ontoereikend, is de stap van de ETA niet zonder betekenis. Ze komt niet onverwacht. De beweging

is de laatste jaren erg verzwakt. In september 2010 verklaarde ze geen „aanvallende acties” meer te ondernemen. In januari kondigde ze een „permanent staakt-het-vuren” af.

ETA zette deze stappen in een zorgvuldig georkestreerd samenspel met Izquierda Abertzale. Deze radicaal-nationalistische linkse beweging zet sinds begin 2010 in op een vredesproces, dat lijkt op dat met de IRA. Net als in Noord-Ierland probeerden de nationalistische buitenlandse bemiddelaars een rol te spelen.

Maar anders dan de Britse regering accepteerde Madrid geen buitenlandse inmenging. Spanje ziet het Baskisch conflict als een veiligheids-

Chileense jongeren bezetten Senaatsgebouw bij actie voor gratis onderwijs

SANTIAGO. In hun strijd om gratis onderwijs hebben tientallen jongeren gisteren het Senaatsgebouw van Chili acht uur bezet gehouden. De politie zette waterkanonnen in tegen de honderden studenten die buiten de Senaat demonstreerden. Chileense studenten, leraren en ouders voeren al bijna zes maanden actie tegen de hoge kosten van het grotendeels geprivatiseerde onderwijs. De activisten gaven hun actie op na de belofte van oppo-

sitiepolitici dat ze een wetsvoorstel zullen indienen voor een nationaal referendum. Door dit referendum mogen de Chileenen meepraten over een oplossing voor de sociale problemen van het land, zoals de hervorming van het onderwijs. Bij de bezetting van de Senaat vielen studenten binnen bij een overleg over de onderwijsbegroting. Ze klommen op tafels en gooiden muntgeld naar de minister van Onderwijs. Foto Reuters

GGD: geen huizen dicht bij megastallen

Door een onzer redacteurs

DEN HAAG. De afstand tussen woningen en megastallen moet worden vergroot. In een straat van 250 meter rond een intensief veehoudend bedrijf mogen geen nieuwe huizen gebouwd worden.

Dat heeft GGD Nederland, een overheidsorgaan, voorgesteld in reactie op een rapport van oud-minister Alders (PvdA) over megastallen. De GGG noemt ook een straat van duizend meter rondom megastallen: daarbinnen mag alleen nieuwbouw komen als eerst gezondheidseffectenrapportages zijn gemaakt. Het is een advies, gemeenten hoeven dit niet over te nemen. Het advies is ook aan de Tweede Kamer gericht.

Politieke partijen en gezondheidsorganisaties praten al langer over de toekomst van de zogeheten megastallen. Dat zijn boerderijen waar bijvoorbeeld minimaal 250 koeien of 120.000 kippen leven. Volgens cijfers uit 2009 zijn er in Nederland minimaal 290 megastallen.

De GGD zegt dat de wetgeving te

eenzijdig gericht is op geurhinder en fijnstof. Er zou te weinig aandacht zijn voor het gevaar van virussen en bacteriën. „We hebben dit advies uit voorzorg verstrekt”, zegt een woordvoerder. Uit een recent rapport in opdracht van de ministeries van Volksgezondheid en Economische Zaken is „al bleken dat dichtbij een intensief veehouderijbedrijf wonen schadelijk is”, aldus de GGD. „Maar er is nog geen duidelijkheid tot op welke afstand die effecten precies reiken.”

In dat rapport stond onder andere dat in de nabijheid van pluimvee- en geitenbedrijven significant meer gevallen van longontsteking voorkamen dan elders. Astma, COPD, hooikoorts en infecties aan de bovenste luchtwegen komen in de omgeving van intensieve veehouderijen minder vaak voor. Maar bij mensen die reeds astma hebben, worden meer complicaties of infecties aan de bovenste luchtwegen gezien. Boerenorganisatie ZLTO vindt het advies van de GGD „voorbarig”. De werkelijkheid is „veel genuanceerder”.

Advertentie

AMSTERDAM: Boutique Tourbillon, 020/675 73 48 – Gassan Dam Square, 020/624 57 87
DEN HAAG: Steltman Watches, 070/365 94 33. MAASTRICHT (Wyck): Leon Martens, 043/325 63 63

De afwateringsbuizen waar Gaddafi zich met medestanders had verschanst. Verslaggevers vonden er verschillende lijken, waarvan één onthoofd. Foto AP

Roemloos en gewond in rioolbuis van de stad waar hij werd geboren

Werd Moammar Gaddafi geëxecuteerd of stierf hij tijdens een vuurgevecht? Er zijn veel tegenstrijdige verklaringen over zijn dood. Wel zeker is dat zijn thuisbasis Sirte zijn ondergang werd.

Door onze redacteur HANNEKE CHIN-A-FO
ROTTERDAM. Gaddafi's geboortestad Sirte werd zijn ondergang. In februari, toen de opstand begon, zwoer Gaddafi dat hij zou doorvechten tot „de laatste druppel bloed” en dat heeft hij gedaan. Maar over de vraag hoe de Libische oud-leider precies aan zijn einde kwam, doen de meest uiteenlopende verhalen de ronde.

Interim-premier Mahmoud Jibril gaf gisteravond de volgende officiële verklaring: „Gaddafi werd uit een rioolbuis gehaald. Hij bood geen verzet. Toen we hem verplaatsten werd hij in zijn rechterarm geraakt door een kogel en toen ze hem op een truck legden had hij geen andere verwondingen. De auto kwam al rijdend terecht in kruisvuur tussen de revolutionairen en Gaddafi-strijdkrachten, waarbij hij [Gaddafi] door een kogel in het hoofd werd getroffen.” Volgens Jibril kon forensisch onderzoek niet uitwijzen of die kogel van revolutionairen of Gaddafi-aanhangers kwam. Gaddafi stierf in de mi-

nuten voordat hij het ziekenhuis bereikte.
Afgaande op de vele tegenstrijdige verhalen van strijders die betrokken waren bij Gaddafi's dood, is Jibril's verklaring weinig meer dan dat: een officiële verklaring. Behalve dat er een arts aan heeft meegewerkt, is onbekend op basis van welke informatie het relaas is geconstrueerd. Amnesty International riep gisteravond dan ook op tot een „onafhankelijk en onpartijdig” onderzoek.

Is Gaddafi omgekomen bij een NAVO-luchtaanval? Doodgebloed aan zijn verwondingen? Of doodgeschoten terwijl hij gewond (en misschien weerloos) was?
Nadat de rebellen van de Nationale Overgangsraad eind augustus hoofdstad Tripoli hadden ingenomen, richtten zij zich op twee belangrijke andere bolwerken van Gaddafi: Bani Walid en Sirte. Vooral Sirte dichtten zij veel waarde toe: met die stad in handen zouden ze Libië bevrijd verklaren.

Bani Walid viel maandag. Sirte bleek een zwaardere klus. Gisteren

werd duidelijk dat Gaddafi-aanhangers een goede reden hadden om zich met hand en tand te verzetten: hun leider zelf hield zich er schuil, terwijl algemeen werd aangenomen dat hij in de woestijn in het zuiden zat.

Duizenden burgers vluchtten uit de stad weg. Elektriciteit, voedsel en water werden schaars. De lijken lagen te rotten in het ziekenhuis.
De strijders schoten zich met raketten een weg de stad in. Woensdag hadden zij Gaddafi's mannen teruggedreven tot in een enkele woonwijk. Daar werd van huis tot huis gevochten, tot gisterochtend rond kwart voor elf getuigen konden melden dat de laatste posities waren ingenomen.

Vlak voor het begin van de beslissende slag gisterochtend zagen journalisten een konvooi uit de woonwijk vertrekken, op weg naar de snelweg aan de kust. De voertuigen werden beschoten door rebellen waarbij zeker twintig doden vielen, meldden internationale persbureaus.

In de loop van de middag maakte een woordvoerder van het operationele hoofdkwartier van de NAVO-missie in Napels bekend dat zij die ochtend twee voertuigen van Gaddafi-aanhangers hadden beschoten en bekend was of door een daarvan de oud-leider werd vervoerd. De Franse minister van Defensie Gerard Longuet zei later dat Franse gevechtsvliegtuigen het konvooi met Gaddafi tot stilstand hebben gedwongen, maar het niet vernietigd hebben.

Journalisten van persbureau Reuters bezochten de plek van de lucht-

aanval. Zij troffen er vijftien uitgebrande wagens aan, die volgens hen getroffen waren door wapens die veel zwaarder waren dan die waarover de Overgangsraad beschikt. Ze telden ongeveer vijftig lijken en spraken met strijders die aan de grondaanval hadden deelgenomen.

Een commandant van de Overgangsraad, Abdel-Basit Haroun, zei dat Gaddafi is omgekomen bij de luchtaanval. Op Al-Jazeera verklaarde een andere commandant, kolonel Ahmed Bani, dat Gaddafi zich tegen zijn gevangenneming heeft verzet en toen is doodgeschoten.

Daarbij sluit de verklaring aan van een anonieme strijder die triomfantelijk tegen persbureau AP zei dat hij had gezien dat een medestrijder Gaddafi doodschoot met een „nine milli”-wapen.
Eén strijder, Omran Jouma Shawaan, zei gezien te hebben dat een van Gaddafi's lijfwachten hem in de borst schoot. En weer later zei een woordvoerder van het nieuwe regime dat zij Gaddafi gewond aan troffen in een van de voertuigen van het konvooi en hem per ambulance hebben afgevoerd, waarna hij is doodgebloed.

Jibril benadrukte dat Gaddafi niet is omgekomen door de NAVO-aanval. Die lezing komt zowel de Overgangsraad als de NAVO het beste uit. De Overgangsraad kan dan claimen het Libische volk te hebben bevrijd. En de NAVO hoeft zich niet te verdedigen tegen de kritiek van tegenstanders die beweren dat de missie niet zozeer bedoeld was om de Libische bevolking te beschermen, maar was georganiseerd om Moammar Gaddafi uit te schakelen.

Volgens premier Jibril is Gaddafi dus gestorven aan een kogel in zijn hoofd. Onbekend is door welke partij die kogel is afgevuurd. De arts Abdel-Jalil Abdel-Aziz, die met Gaddafi

meereed in een ambulance naar Misrata, zei dat hij onderweg is bezweken aan twee schotwonden, in hoofd en borst. Een andere arts verklaarde vanmorgen dat een schotwond in de buik fataal is geweest.

Een commandant van de Overgangsraad, Abdel-Basit Haroun, zei dat Gaddafi is omgekomen bij de luchtaanval. Op Al-Jazeera verklaarde een andere commandant, kolonel Ahmed Bani, dat Gaddafi zich tegen zijn gevangenneming heeft verzet en toen is doodgeschoten.

Daarbij sluit de verklaring aan van een anonieme strijder die triomfantelijk tegen persbureau AP zei dat hij had gezien dat een medestrijder Gaddafi doodschoot met een „nine milli”-wapen.

Eén strijder, Omran Jouma Shawaan, zei gezien te hebben dat een van Gaddafi's lijfwachten hem in de borst schoot. En weer later zei een woordvoerder van het nieuwe regime dat zij Gaddafi gewond aan troffen in een van de voertuigen van het konvooi en hem per ambulance hebben afgevoerd, waarna hij is doodgebloed.

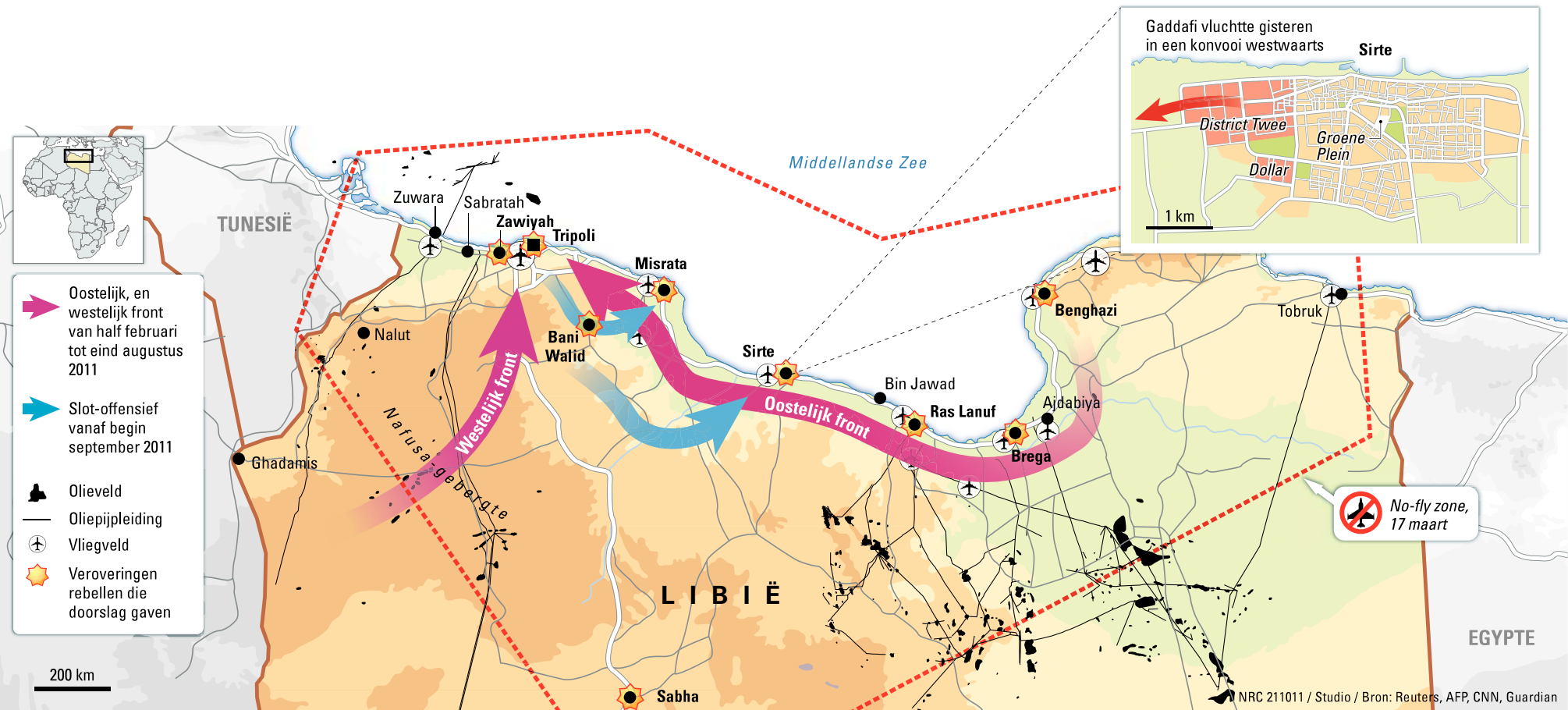
Jibril benadrukte dat Gaddafi niet is omgekomen door de NAVO-aanval. Die lezing komt zowel de Overgangsraad als de NAVO het beste uit. De Overgangsraad kan dan claimen het Libische volk te hebben bevrijd. En de NAVO hoeft zich niet te verdedigen tegen de kritiek van tegenstanders die beweren dat de missie niet zozeer bedoeld was om de Libische bevolking te beschermen, maar was georganiseerd om Moammar Gaddafi uit te schakelen.

Volgens premier Jibril is Gaddafi dus gestorven aan een kogel in zijn hoofd. Onbekend is door welke partij die kogel is afgevuurd. De arts Abdel-Jalil Abdel-Aziz, die met Gaddafi

7 juni 1942	1961-1966	1 september 1969	1970	1973	1976	1977
Moammar Gaddafi wordt geboren in Sirte in een bedoeïenenfamilie.	Studeert aan de Libische militaire academie in Benghazi. Wordt aanhanger van het Arabisch nationalisme met als grote voorbeeld de Egyptische leider Gamal Abdel Nasser.	Leidt een geweldloze coup van legerofficiëren tegen de Libische koning Idris. Schaft de monarchie af en stelt een 'volksrevolutie' in.	Zet alle Italianen uit Libië wegens koloniale verleden. Sluit Amerikaanse en Britse luchtmachtbases.	Nationaliseert oliebedrijven in Libië. Militaire interventie in Tsjad.	Publiceert Groene Boekje, waarin hij theorie uiteenzet die islam en socialisme met elkaar vermengt.	Verandert naam Libië in Libisch-Arabisch Socialistische Volks Jamahariya.

Jaren 70 en 80	1980	April 1984	April 1986	December 1988	1998	1999
Steunt internationale terreurorganisaties, zoals de IRA, de West-Duitse Baader-Meinhof-groep en de Rode Brigades in Italië, met geld en wapens.	Onderdrukt met geweld legeropstand in Tobruk en vermoordt politieke tegenstanders in het buitenland.	Libische diplomaat schiet vanuit het Libische 'volksbureau' (ambassade) in Londen een Britse agente dood die een demonstratie van Libische ballingen begeleidt. Diplomatieke banden tussen Libië en Groot-Brittannië verbroken.	Libische functionarissen laten bom afgaan bij West-Berlijnse discotheek La Belle. Drie Amerikanen komen bij de aanslag om en 229 anderen raken gewond. De Amerikaanse president Ronald Reagan vergeldt aanslag met bombardementen op Tripoli en Benghazi.	Pan-Am vlucht 103 van Londen naar New York explodeert boven het Schotse dorpje Lockerbie. 270 mensen komen om. Libische functionarissen worden verdacht.	Gaddafi wendt zijn blik van het Midden-Oosten naar Afrika. Maakt zich sterk voor een Afrikaanse Unie.	Stuurt twee Lockerbie-verdachten naar Nederland, waar een speciale rechtbank is opgezet om de mannen te berechten.

2004	2009	Februari 2011	Maart 2011	Augustus 2011	Oktober 2011
Verenigde Staten en Groot-Brittannië hervatten diplomatieke betrekkingen.	De "zieke" Lockerbie-veroordeelde Abdelbasit el-Megrahi wordt vrijgelaten en gerepatriëerd naar Libië.	Protesten in Libië beginnen in navolging van andere Arabische landen. Gaddafi zweert aan de macht te blijven.	NAVO begint militaire missie in Libië. No-flyzone wordt ingesteld en luchtaanvallen volgen.	Libische rebellen nemen de hoofdstad Tripoli in. Gaddafi's 42-jarige regime is ten einde.	Gaddafi wordt opgepakt in zijn geboortestad Sirte. Volgens de officiële verklaring overlijdt hij aan een schot in zijn hoofd.

Nog veel juridische vragen over dood Gaddafi en zijn zoon Mutassim

Vanuit juridisch oogpunt zijn er talloze onbeantwoorde vragen over de dood van Moammar Gaddafi:

- Op de filmpjes van Al-Jazeera is duidelijk te zien dat Gaddafi gewond was. Volgens sommige strijders vroeg hij om genade, anderen zeggen dat hij verzet bood bij zijn gevangenneming. Het is in strijd met de Geneefse Conventies om een weerloze, gewonde vijand die zich wil overgeven te doden. Volgens het Statuut van Rome, het verdrag van het Internationale Strafhof, kan dit neerkomen op een oorlogsmisdaad.
- Was het konvooi dat uit Sirte vertrok een militair doel? Met andere woorden: viel het binnen het mandaat van de NAVO-missie om dat aan te vallen? Volgens de NAVO „voerde de colonne militaire acties uit” en was die „een duidelijke bedreiging voor burgers”. Maar dat is nog niet onafhankelijk bevestigd. Het bondgenootschap had volgens VN-resolutie 1973 de taak om Libische burgers te beschermen als zij worden aangevallen.

- Onduidelijk is ook wat is gebeurd met Gaddafi's vierde zoon Mutassim. Ook hij kwam gisteren om in Sirte. Volgens premier Jibril had hij „een hoofdwond, een schedelbasisfractuur, vijf kogels in de rug en een in de nek”. Verslaggevers van persbureau AP zagen dat er sigaretten op zijn lichaam waren uitgedrukt. Volgens de Overgangsraad is één van zijn handen afgehaakt. Dit is niet bevestigd.
- Het Internationale Strafhof kreeg in februari van de Veiligheidsraad opdracht om in Libië een onderzoek te beginnen en vaardigde in juni arrestatiebevelen uit te-

gen Gaddafi, diens zoon Seif en veiligheidschef Abdullah al-Senussi. De laatste is vermoedelijk dood, Seif is volgens onbevestigde berichten gewond en volgens andere berichten in handen van de Overgangsraad. Het Strafhof zou ook onderzoeken kunnen beginnen naar mensenrechtenschendingen door de strijders van de Overgangsraad. Onbekend is of hoofdaanklager Ocampo hier aan werkt. Het is ook onduidelijk of de Overgangsraad Seif aan Den Haag zal uitleveren.

- Volgens het Statuut van Rome hoeft het Strafhof alleen in actie te komen als het land zelf niet tot berechting wil of kan overgaan. Mensenrechtenorganisatie Human Rights Watch zei gisteren dat door Gaddafi's ondergang „de noodzaak niet verdwijnt om hen die de grootste verantwoordelijkheid dragen voor ernstige mensenrechtenschendingen en oorlogsmisdaden in Libië te berechten. Het mandaat van de aanklager geeft hem de bevoegdheid om te kijken naar mogelijke misdaden door alle partijen.”
- De Verenigde Naties riepen vanmorgen op tot een onderzoek naar de exacte omstandigheden van Gaddafi's dood. Dit zou moeten worden uitgevoerd door de internationale commissie die nu namens de VN-Mensenrechtenraad al mensenrechtenschendingen in Libië onderzoekt. De Overgangsraad had hier aan het begin van de middag nog niet op gereageerd.

Hanneke Chin-A-Fo

Komt uw lijfrente vrij?

Kies voor meer zekerheid, meer uitkering, meer genieten

Bereken nu uw uitkering op nn.nl

na nationale nederlanden wat er ook gebeurt

‘De auto kwam terecht in kruisvuur tussen de revolutionairen en Gaddafi-strijdkrachten, waarbij Gaddafi door een kogel in het hoofd werd getroffen’

Mahmoud Jibril, Libische interim-premier

‘Een van Moammar Gaddafi's lijfwachten schoot hem in de borst’

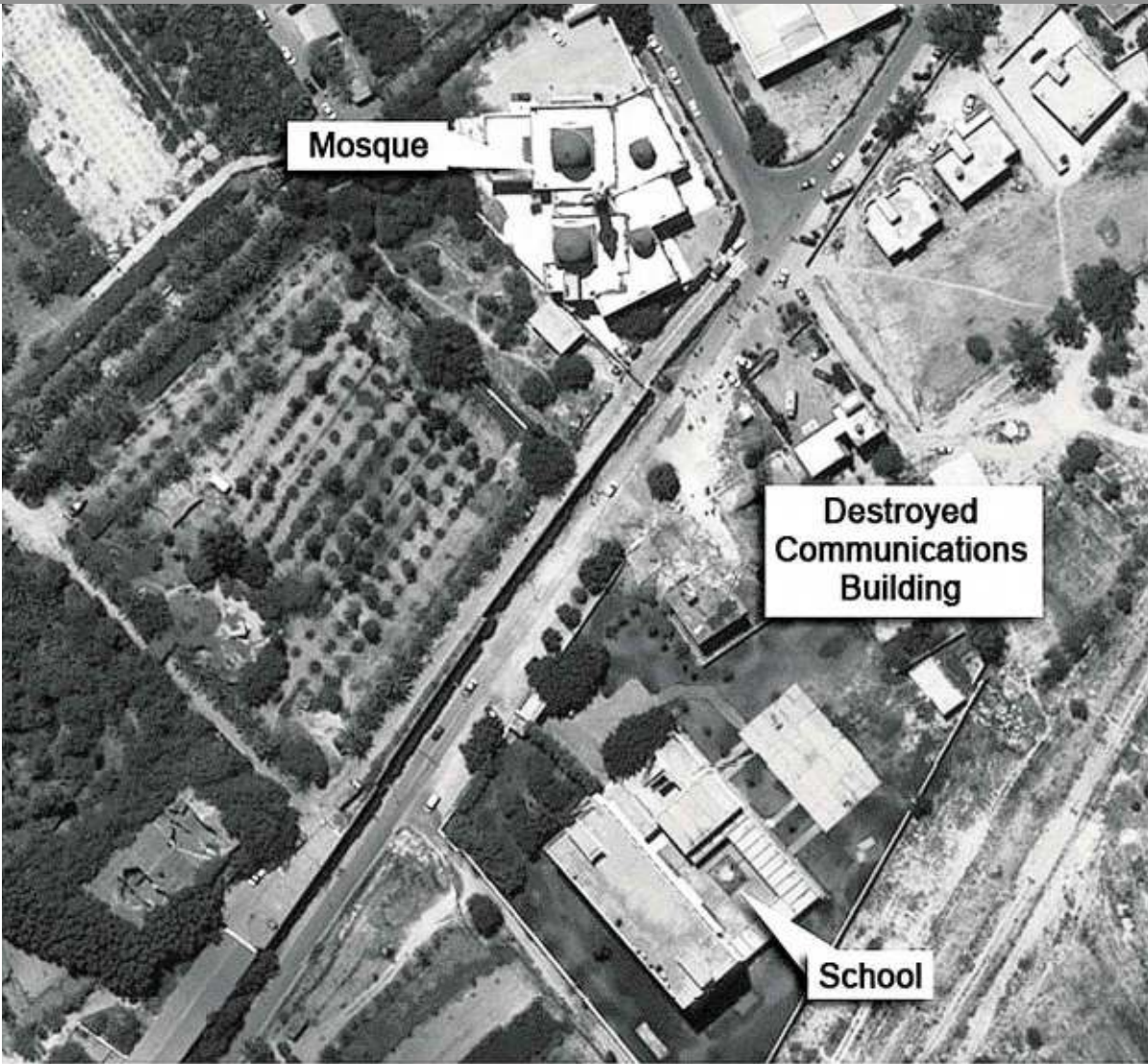
Omran Jouma Shama, Libische strijder

‘Gaddafi bloedde uit zijn maag. Het duurde lang om hem te vervoeren. Hij bloedde dood in de ambulance’

Abdel Majid Mlegta, Libische functionaris Overgangsraad

Resten van een toestel van de Libische luchtmacht dat werd vernietigd bij een NAVO-bombardement. Foto Reuters

De stad Storman in juni na een luchtaanval van de NAVO Foto NAVO

NAVO was onmisbaar voor de rebellen

Gebrek aan onderlinge solidariteit bleek de zwakke plek van de Libië-missie

Nieuwsanalyse
De NAVO zal haar missie in Libië zo snel mogelijk afsluiten. De alliantie speelde een cruciale rol. Maar de oorlog bracht enkele pijnlijke gebreken aan het licht.

Door onze redacteur JUURDEIJSVOOGEL
ROTTERDAM. Zonder de NAVO waren de Libische rebellen er nooit in geslaagd een eind te maken aan het 42-jarige bewind van Moammar Gaddafi. Zonder de NAVO waren de opstandelingen dit voorjaar, na hun aanvankelijke successen, ongetwijfeld door de troepen van Gaddafi verslagen. De NAVO-bombardementen waren cruciaal, tot en met de dag waarop Gaddafi aan zijn eind kwam. De uitkomst van de oorlog is voor het Atlantisch bondgenootschap een opsteker. De NAVO wordt al jaren in beslag genomen door de moeizame oorlog in Afghanistan, maar nu is er weer eens een duidelijk resultaat. „Na 42 jaar jaar is Gaddafi’s heerschappij van de angst eindelijk voorbij”, zei secretaris-generaal Rasmusen gisteren opgelucht. Zo snel mo-

gelijk zullen de bondgenoten hun missie nu beëindigen en de verantwoordelijkheid voor het vervolg, de stabilisatie van het land, overlaten aan de Libische autoriteiten en de Verenigde Naties. Aanvankelijk stelde de NAVO zich in deze crisis terughoudend op. Begin maart nog noemde Rasmussen het in deze krant voorbarig om te spreken over een vliegverbod dat de NAVO boven Libië zou kunnen afdwingen. Laat staan dat hij over bombardementen wilde spreken. Maar al aan het eind van diezelfde maand leidde de alliantie een operatie die bestond uit drie elementen: een vliegverbod, een wapenembargo en de bescherming van burgers tegen aanvallen door Gaddafi. Dat laatste onderdeel van de missie kwam in de praktijk neer op het bombarderen van militaire installaties, arsenalen, colonnes en communicatiecentra. Herhaaldelijk moest daarbij ook het kazerneterrein in Tripoli waar Gaddafi woonde het ontgelden. De aanvankelijke aarzelingen die de NAVO en haar grootste lidstaat Amerika hadden over een interventie, werden terzijde geschoven toen Gaddafi de opstandelingen niet alleen in het nauw dreef, maar ook dreigde in hun bolwerk Benghazi van deur tot deur te gaan om hen als ongedierte uit te roeien. Ook uit de regio klonk toen de roep om ingrijpen (de Arabische Liga pleitte daarvoor). En de VN-Veiligheidsraad nam een resolutie aan die een interventie mogelijk maakte: „alle noodzakelijke maatregelen” moesten worden

genomen om de Libische burgers te beschermen. Daarmee was voor de NAVO de weg vrij voor actie. Maar van het begin af dachten de 28 lidstaten verschillend over de interventie. Geen van de landen probeerde de operatie te verhinderen, maar wel zagen sommige bondgenoten af van daadwerkelijke militaire deelname. Andere bondgenoten, zoals Nederland, stuurden wel militairen en materieel, maar weigerden deel te nemen aan de bombardementen. En zo moest een handjevol lidstaten onder aanvoering van de Fransen en de Britten, en met grote steun van de Amerikanen, de kastanjes uit het vuur halen. Dat gebrek aan onderlinge solidariteit was één van de zwakke plekken die aan het licht kwamen bij Operatie Unified Protector, zoals de NAVO haar missie doopte. Er waren meer problemen. Zo duurde de hele operatie veel langer dan aanvankelijk was verwacht. De NAVO opereerde in feite als de luchtmacht van de rebellen, hield de troepen van Gaddafi voor hen op afstand en verzwakte het militaire vermogen van de Gaddafi-ge-trouwen. Maar de rebellen waren zo slecht georganiseerd dat het hun, ook met intensieve luchtsteun van de NAVO, aanvankelijk maar niet lukte een doorbaak te forceren. Hoe langer de oorlog duurde, hoe meer slachtoffers er vielen – terwijl bescherming van de bevolking juist de kern was van het mandaat van de NAVO. Ook begonnen de kosten voor de deelnemende landen ongemakke-

lijk hoog op te lopen. En dat in een tijd waarin geen regering, en geen ministerie van Defensie, ontkomt aan bezuinigingen. Pijnlijk was bovendien dat de Europese bondgenoten al na enkele weken door hun munitie begonnen heen te raken. Hier en daar konden lidstaten elkaar wel een helpende hand bieden – zo leverde Nederland bommen aan Denemarken. Maar het was toch vooral Amerika dat met grootscheepse levering van munitie moest voorkomen dat de Europese wapens stilvielen. Landen met F-16’s konden de Amerikaanse bommen makkelijk gebruiken, maar lidstaten met een ander type gevechtsvliegtuigen moesten hun toestellen snel ombouwen om de Amerikaanse munitie eronder te kunnen hangen. Bij zijn laatste bezoek als Amerikaans minister van Defensie liet Robert Gates niet na daar schande van te spreken. Ook al was de oorlog nog in volle gang, Gates waarschuwde dat het bondgenootschap op deze manier gedoemd was tot „collectieve militaire irrelevantie”. Gevoegd bij het feit dat de NAVO er maar niet in slaagde de derderangs militaire macht van Gaddafi te breken, was dat niet goed voor het aanzien van het bondgenootschap in de wereld. De Amerikanen hadden de Europese bondgenoten en Canada welbewust het voortouw gelaten. Het was immers een probleem bij de Europeanen in de buurt, waar bovendien meer Europese dan Amerikaanse belangen op het spel stonden. Alleen in de eerste weken namen de Amerika-

nen intensief deel aan het bombarderen, om het Libische luchtafweerschut uit te schakelen. Daarna trachtten zij zich terughoudender op te stellen, en bombardeerden ze nog slechts met onbemande vliegtuigjes. Niet voor het eerst is door de NAVO-missie in Libië nog eens bewezen dat oorlog voeren vanuit de lucht wel veel voordelen heeft, met name voor de veiligheid van de eigen militairen, maar dat het moeilijk is een oorlog op die manier te beslissen. Toen in Libië een impasse dreigde te ontstaan tussen de troepen van Gaddafi en de rebellen, bleken westerse militairen op de grond onmisbaar. Voor de NAVO was dit geen optie, maar als individuele lidstaten stuurden het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk enkele tientallen ‘special forces’ om de opstandelingen te helpen en te trainen, en de coördinatoren van de luchtaanvallen van informatie te voorzien. Bovendien besloten deze landen, in weerwil van het wapenembargo, om toch wapens te leveren aan de rebellen. Uiteindelijk heeft de NAVO haar doel bereikt: het regime van Gaddafi is definitief geschiedenis. Maar officieel was *regime change* helemaal niet het doel van de missie. De alliantie had van de VN een mandaat gekregen om de Libische bevolking te beschermen – en legde dat uit als een vrijblijf om de rebellen in hun burgeroorlog te steunen en aan te sturen op de val van Gaddafi. Onder meer Rusland is daar nog steeds verolgen over. Er wacht de NAVO daarom nog belangrijk diplomatiek herstelwerk.

Nog maar weinig Arabische reacties op dood van Gaddafi

Niet alleen omdat het vrijdag (de islamitische rustdag) is, zijn er nog maar weinig reacties gekomen op de dood van Moammar Gaddafi van de kant van de leiders in de Arabische wereld. Zij worden immers in beslag genomen door hun eigen problemen met oppositiebewegingen. Maar ook moesten ze niets van de Libische leider hebben. Een gevaarlijke gek vonden ze hem, die bij Arabische topconferenties de boel op stelten kwam zetten en die met zijn samenzweringen hun regimes probeerde te ondermijnen. In 2003 verbrak de Saoedische regering nog de betrekkingen met Libië na beschuldigingen dat Gaddafi een complot had georganiseerd om de toenmalige kroonprins Abdullah te vermoorden. De zaak is nooit bijgelegd. De Arabische wereld reageerde gisteren wel collectief op Gaddafi’s dood, in de vorm van een vrij nietszeggende verklaring van de Egyptische secretaris-generaal van de Arabische Liga, Nabil al-Arabi. De Liga hoopt, zei hij, dat de dood van Gaddafi „de bladzijde van de tirannie omslaat”. Hij zei ook te hopen op een „vreedzame overgang naar een nieuw, democratisch politiek systeem” dat „de onafhankelijkheid, eenheid, veiligheid en stabiliteit van Libië bewaart”. Omdat Gaddafi zo ver vervalschuwde, en omdat Libië geen centrale rol speelt in de Arabische wereld, had de Liga er in maart niet al te veel moeite mee zich achter de internationale militaire interventie aan de zijde van de Libische rebellen te scharen. Dat ligt heel anders met de opstand in Syrië of Jemen, waar de Liga tot dusverre haar vingers niet aan heeft willen branden. Burgers in Jemen en Syrië reageerden wel op de dood van Moammar Gaddafi. Met duizenden maakten zij van hun vreugde-uitingen meteen een demonstratie van protest tegen hun regimes die zich nog aan de macht vastklampen.

Gaddafi bracht Afrika wapens en geweld, maar ook investeringen

De Libische leider Gaddafi keek lang neer op zwart Afrika. Hij steunde er rebellengroepen, tot de Arabische leiders hem lieten vallen. Daarna liet hij zich fêteren door Afrikaanse leiders en gaf hun geld.

Door onze correspondent

KOERT LINDIJER
NAIROBI. Moammar Gaddafi bracht Afrika geld en geweld. Een keur aan staatshoofden en rebellenleiders schoof aan in de tent van de Libische leider. De grootste held van Afrika, Nelson Mandela, reisde vlak na zijn vrijlating in 1990 naar Libië om hem te bedanken voor de steun aan de strijd tegen het blanke racisme. Maar ook de Oegandese president Idi Amin, „de slager van Afrika”, kon op Gaddafi rekenen. Aan het begin van zijn heerschappij propageerde de Libische leider de ideologie van de Arabische superioriteit en steunde hij een groot aantal Afrikaanse rebellengroeperingen. Want Gaddafi keek neer op zwart Afrika. Zijn eerste doelwit was Tsjaad. In 1972 richtte hij het Islamitische Legioen op om vanuit de Sahara het islamitische en Arabische erfgoed te verspreiden naar Centraal-Afrika. Met zijn oliedollars rekruteerde hij woestijnstrijders van Mauritanië in het westen tot Ethiopië in het oosten. Hij smeedde de verzetsgroepen in Tripoli aan een onder de mistige naam Arab Gathering. Gaddafi gebruikte de West-Soedanese regio Darfur als springplank naar Tsjaad. Rebellen en Libische wapens kwamen Tsjaad binnen via Darfur. Een door hem gesteunde rebellengroep verdreef in 1981 de zuidelij-

ke, christelijke regeerders uit de Tsjadische hoofdstad N’Djamena. Gaddafi riep een unie uit van Tsjaad en Libië. Zijn doel om een door Arabieren gedomineerd centraal Afrika te stichten kwam dichterbij. President Goukouni Oueddei, die Gaddafi aan de macht had geholpen, werd echter met Amerikaanse hulp weer verdreven door Hissène Habré. Zes jaar later kwam er abrupt een einde aan Gaddafi’s Arabisch expansionisme toen zijn Islamitische Legioen in de Tsjadisch Sahara een zware nederlaag leed tegen het regeringsleger van Habré. Sindsdien is de regio overspoeld geraakt met wapens, die in Darfur in 2003 werden aangewend om de West-Soedanese regio in brand te zetten. Toen de Arabische leiders hem uitkotsen, liet hij zich liefkozen door Afrikaanse presidenten die zijn miljarden dollars aan investeringen verwelkomden. Gaddafi zal het meest worden gemist in de Sahel en de Sahara. Presidenten en rebellen in deze droge gebieden ten zuiden van Libië zijn hem veel verschuldigd. Libië was bijvoorbeeld een genereuze donor van Mali. Aan de familie Gaddafi gerelateerde investeringsvehikels stopten volgens het tijdschrift *Jeune Afrique* voor 180 miljoen dollar in agrarische projecten, voor 100 miljoen in een kantorencomplex voor de overheid en legden bij de historische stad Timbuktu een kanaal voor de rivier de Niger aan. Gaddafi financierde de opstand in de jaren negentig van de nomadische Toearegs en na een vredesverdrag hielp hij met 50 miljoen dollar de reïntegratie van ex-rebellen. Malinezen gaan naar door Gaddafi betaalde moskeën en kijken naar door hem gefinancierde tv-zenders. Gaddafi was een grote showman. Op de jaarlijkse topbijeenkomsten van de Afri-

kaanse Unie (AU), de pan-Afrikaanse organisatie die hij voor 15 procent bekostigde, bleek hij altijd weer de beste attractie met zijn vrouwelijke lijfwachten en anti-westerse tirades. Zijn imago als iemand die het Westen voor joker zette, deed het goed in zwart Afrika, een tactiek die ook de al even brute presidenten als Idi Amin en Robert Mugabe van Zimbabwe geen windeieren heeft gelegd. De AU en menig Afrikaans land zullen Gaddafi’s fondsen missen. Gaddafi zegde Afrika vorig jaar 97 miljard dollar toe en volgens een schatting van *The Financial Times* heeft Libië tot nu toe 8 miljard geïnvesteerd. De Libische investeringsmaatschappijen die de fondsen distribueerden, vallen moeilijk te ontwarren. Het onderscheid tussen de staat en de familie van Gaddafi was vaak onduidelijk. Het overkoepelende orgaan was de door Gaddafi’s zoon Seif opgezette Libische Investeringsautoriteit. Die had verscheidene onderdelen, waaronder het Libische Afrikaanse Investeringsbedrijf (Laaico), dat op het continent 5 miljard dollar heeft uitstaan. Aan wie dat geld toebehoort na de dood van de gulle Libische voorman, zal de grijpgrage Afrikaanse elite nog veel kopzorgen kosten. De gevolgen van de strijd dit jaar in Libië zijn tot nu het meest ingrijpend geweest in de Sahellanden. Onlangs uit Libië gevluchte Toearegs kondigden deze week een nieuwe opstand in Mali en Niger aan. Honderdduizenden uit Libië teruggekeerde gastarbeiders overspoelen de toch al krappe arbeidsmarkt, terwijl de Libische investeringen opdrogen. Colonnes met Gaddafi’s naaste volgelingen bereikten de afgelopen weken Niger, een prille en fragiele democratie die gemakkelijk onder deze instroom kan bezwijken.

‘De dood van Gaddafi is een nieuwe fase voor de Libische bevolking. Het is het begin van een proces naar de vorming van een democratie’

Nicolas Sarkozy, president van Frankrijk

‘Gaddafi’s dood markeert voor Libië het eind van een lang, pijnlijk hoofdstuk. De wereld kan nu zeggen dat het regime van Gaddafi niet langer bestaat. Met deze enorme belofte wacht de Libische bevolking een grote verantwoordelijkheid’

Barack Obama, president van de Verenigde Staten

‘Vandaag is de dag waarop we alle slachtoffers van kolonel Gaddafi moeten herdenken. Ik ben trots op rol die Groot-Brittannië heeft gespeeld en ik wil de moed van de Libiërs die hebben geholpen bij de bevrijding van hun land eren. We zullen ze helpen’

David Cameron, premier van Groot-Brittannië

‘We hebben allemaal de berichten over de dood van kolonel Moammar Gaddafi en het einde van de gevechten in Sirte en andere steden gezien. Deze dag markeert een historische overgang voor Libië. Strijders van beide zijden moeten hun wapens in vrede neerleggen’

Ban Ki-moon, secretaris-generaal van de Verenigde Naties

‘De dood van Gaddafi zou het einde betekenen van 42 jaar van dictatuur en van een verschrikkelijk bewind. In elk geval moeten de andere gezochten naar Den Haag voor berechting’

Premier Mark Rutte

‘Sic transit gloria mundi (Zo vergaat de wereldse grootsheid). Nu is de oorlog over’

Silvio Berlusconi, premier van Italië

Op bezoek bij Egyptische president Nasser in 1969 Foto AP

Tijdens een persconferentie in Tripoli in 1986 Foto Reuters

Op de Afrikaanse top in Gambia in 2006 Foto AP

Tijdens bezoek van de Spaanse premier Aznar in Tripoli Foto Reuters

Moammar Gaddafi: despoot, revolutionair, terrorist, clown

Gids van de revolutie, zo zag Moammar Gaddafi zich graag. Maar in de wereld raakte hij steeds meer geïsoleerd.

Door onze redacteur FLORIS VAN STRAATEN
ROTTERDAM. De man die Libië bijna 42 jaar op meedogenloze wijze regeerde heeft woord gehouden. „Ik zal dit land niet verlaten”, zei hij in februari, toen zijn bewind voor het eerst begon te wankelen. Om er op hem kenmerkende theatrale wijze aan toe te voegen: „Ik zal hier sterven als een martelaar.”

Het was kolonel Moammar Gaddafi kenmerkend zijn eer te na om naar het voorbeeld van zijn Tunesische collega Ben Ali naar het buitenland te vluchten, al had hij dat misschien in dat stadium nog kunnen doen. Een bestaan buiten de schijnwerpers en beroofd van zijn macht trok hem na al die jaren niet aan.

In plaats daarvan kwam hij gisteren aan zijn einde in de kustplaats Sirte, niet ver van de plek waar hij naar eigen zeggen in 1942 in de woestijn in een bedoeïenentent was geboren. Zijn dramatische dood betekende voor veel Libiërs een enorme opluchting, want ze voelden zich nog altijd onveilig zolang Gaddafi op vrije voeten verkeerde.

Buitenlanders wilden nog wel eens vergeten dat de kleurrijke Libische leider met al zijn bizarre gebaren en gebruiken niet zomaar een onschuldige clown was. Tienduizenden mensen die door hem als politieke tegenstanders werden beschouwd belandden door de jaren heen in zijn gevangnissen en velen overleefden het niet. Anderen, in binnen- en buitenland, werden door zijn agenten geliquideerd. Libië was een keiharde politiestaat, waar iedereen was onderworpen aan de willekeur van Broeder-Leider, zoals hij zich graag liet noemen.

Toch zou Gaddafi zich met louter repressie

niet sinds 1969 hebben weten te handhaven. In dat jaar pleegde hij als 27-jarige – zonder bloedvergieten – een geslaagde militaire staatsgreep tegen koning Idris. Gaddafi was van jongs af aan heel bedreven in het tegen elkaar uitspelen van de stammen in zijn land. De miljarden aan olie-inkomsten hielpen hem bovendien een handje.

Het oligield stelde hem in staat een soort elementaire verzorgingsstaat naar Oost-Europees model op te zetten. De meeste Libiërs hoefden geen huur te betalen en konden rekenen op gratis gezondheidszorg. De prijzen van de eerste levensbehoeften werden laag gehouden. Tot voor kort was Libië ook het land met de hoogste levensstandaard in Afrika. Maar de laatste jaren kwam de klad erin. Veel mensen zagen hun inkomsten afnemen, hetgeen tot toenemende onvrede leidde. De jeugdwerkloosheid bedroeg vorig jaar bijna 30 procent.

Tegelijkertijd legde Gaddafi de bevolking ook de vreemdste zaken op. Zo introduceerde hij zijn eigen jaartelling, een variant op de islamitische jaartelling met eigen maandnamen. Voorts probeerde hij in de jaren zeventig in zijn Groene Boekje de bevolking de principes bij te brengen van de 'Jamahiriya', de staat van de massa's die via gekozen volkscomités zou worden geregeerd. Zelf riep hij zich uit tot Gids van de Revolutie.

Met democratie had het niets van doen. In Libië was er al die jaren maar een die uitmaakte wat er gebeurde en dat was Gaddafi. Ook op economisch terrein: elk contract van boven de 200 miljoen dollar moest door hem persoonlijk worden goedgekeurd.

In het buitenlands beleid leefde Gaddafi zich intussen eveneens naar hartelust uit,

waarbij consistentie niet zijn sterke punt was. Aanvankelijk richtte hij zich volledig op de Arabische wereld, mede geïnspireerd door zijn grote voorbeeld, de Egyptische leider Gamal Abdel Nasser. Zo ver ging zijn liefde voor de buurlanden dat hij zelfs een mislukte poging deed een federatie tussen Libië, Egypte en Tunesië te vormen.

De Arabische wereld toonde zich echter zelden ontvankelijk voor zijn charmes. De seculier ingestelde Gaddafi had weinig op met islamitisch fundamentalisme of met oude Arabische tradities en met name de vorsten uit de Golfstaten keken hem altijd met een scheef oog aan. Gaddafi bruuskeerde hen rustig als hij daar zin in had. Zo blies hij op een Arabische top, waar hij naast de Saoedische koning zat bij herhaling tergend rook van een dikke sigaar die hij had opgestoken in diens gezicht. Niet voor niets ook ontwikkelde Qatar zich tot een belangrijke steunpilaar voor de Libische oppositie.

Gaddafi's nieuwe liefde op het internationale toneel was Afrika. Plotseling was alles wat zwart was onovertroffen. „Als ik toch maar zwart kon zijn, helemaal zwart”, riep hij eens. Hij was gul met geld en veel Afrikanen bewonderden de wijze waarop hij het machtige Westen tegen de haren in durfde te strijken. Het leverde hem veel vrienden op, onder wie een gerespecteerd man als Nelson Mandela. In 2008 liet Gaddafi zich zelfs tot Koning der Koningen van Afrika uitroepen.

Intussen vervreemde hij vooral in het Westen velen van zich door op grote schaal terroristen aan het werk te zetten. Zo steunde hij de beruchte Palestijn Abu Nidal bij zijn acties tegen Israël en liet hij in 1975 Carlos 'de Jakhals' een aanslag uitvoeren bij het OPEC-hoofdkwartier in Wenen. Hij steunde verder onder meer de IRA, een separatistische Corsicaanse groep, de ETA en radicale groepen in Birma en de Filipijnen. Bovendien werd hij in verband gebracht met de aanslag op een Amerikaans PanAm-vliegtuig boven het Schotse plaatsje

Lockerbie (270 doden) in 1988.

Gaddafi verkeerde toen al op voet van oorlog met de Verenigde Staten. Hij had in 1986 een aanslag laten uitvoeren bij een disco in Berlijn, waar veel Amerikaanse militairen kwamen. Dat leidde weer tot een Amerikaanse vergeldingsbombaroement op zijn hoofdkwartier in Tripoli. Daarbij zou zijn geadopteerde dochter om het leven zijn gekomen, maar jaren later bleek dat niet zo te zijn.

Geleidelijk raakte Gaddafi zo steeds meer geïsoleerd. Dat veranderde echter na 2001. Libië betaalde schadevergoeding aan de slachtoffers van PanAm en er werden verdachten van de aanslag uitgeleverd en berecht. Hij gaf de Amerikaanse inlichtingendiensten nuttige informatie over fundamentalisten en ontmantelde installaties die voor chemische oorlogsvvoering konden dienen. Tony Blair kwam op bezoek en later ook Nicolas Sarkozy, tuk op oliecontracten en andere orders.

Gaddafi was ook weer welkom in het buitenland. Met veel vertoon en medeneming van zijn geliefde kamelen, vrouwelijke lijfwachten en Oekraïense verplegsters sloeg hij zijn tenten op in parken en achtertuinen van hoogwaardigheidsbekleders, in Rome, Parijs en elders. In Brussel liet hij zich door EU-commissaris Javier Solana in zijn tent bezoeken. Twee jaar geleden trakteerde hij de verzamelde regeringsleiders bij de Verenigde Naties op een langdurig en zeer onsamenhangend betoog. Op spectaculaire wijze vierde Gaddafi twee jaar geleden zijn veertigjarige jubileum, waarbij een net vrijgesproken verdachte van de aanslag op het PanAm-vliegtuig eregast was.

Uiteindelijk waren het de gebeurtenissen in de beide buurlanden Egypte en Tunesië, die hij eens zo lief had gehad, die ook hem ten val brachten. Maar waar Ben Ali en Hosni Mubarak onder druk aftraden, bood Gaddafi gewapend verzet. Toen het oosten van Libië, waar de afkeer van Gaddafi altijd al dieper was dan in het westen, in opstand kwam, sloegen Gaddafi's troepen keihard terug. Hij beloofde „geen

medelijden” te tonen en op de opstandelingen te jagen „van straat tot straat, van huis tot huis en van kamer tot kamer”.

Een bloedbad dreigde in Benghazi en elders en westerse landen besloten – ondanks hun verbeterde betrekkingen met Gaddafi – in te grijpen. Ook Rusland en China staken daar bij uitzondering geen stokje voor in de Veiligheidsraad en zo konden de opstandelingen – met hulp van de NAVO – Gaddafi op hun beurt steeds verder terugdringen. Twee maanden geleden werd Tripoli ingenomen en was zijn heerschappij ten einde.

De persoon van Gaddafi blijft intussen in veel opzichten een raadsel. Hij was een man, die volgens sommigen alles tegelijk wilde zijn: Bedoeïen, wereldleider, revolutionair denker, koning der koningen in Afrika, Arabier, groot literator, moslim indien nodig, vrouwenliefhebber. Een man die onmiskenbaar aan groothedenwaan leed en tegelijk vaak als een wrede despoot optrad. Maar hij was ook een bluffer, een showman die ervan genoot op het wereldtoneel te opereren. Maar ook een man met charisma die soms verrassend charmant uit de hoek kon komen en geestig kon zijn, vooral tegenover vrouwelijke journalisten.

Maar wat hem werkelijk dreef? Het antwoord daarop is niet eenvoudig, ondanks al zijn publicaties en de vele interviews met hem. De meest plausibele verklaring lijkt dat het een man betrof die in de tamelijk ongebruikelijke positie verkeerde dat hij zich kon permitteren om te doen en te laten wat hij zelf wilde. Hij had het geld en de macht om al zijn grillige ingevingen te volgen en genoot daarvan.

Anders dan Gaddafi zelf had gehoopt zal hij niet de geschiedenis ingaan als een groot staatsman of denker van internationale allure. Hij was en bleef niet meer dan de grillige leider van een woestijnstaat van dik zes miljoen inwoners. Intellectueel is zijn nalatenschap evenmin erg serieus te nemen. Maar de wereld zal Moammar Gaddafi desondanks niet snel vergeten.

Stamboom Gadaffi

Zeven zoons en één dochter had de Libische leider Moammar Gaddafi. Vandaag leven er nog vier, drie zijn dood en van een is het lot onduidelijk.

‘Libië is een Afrikaans land. Moge Allah de Arabieren helpen en ze zover mogelijk van ons afhouden. We willen niets met hen te maken hebben.’

Gaddafi in een interview met Al Jazeera in 2007

‘Toen ik Nasser ontmoette, zei hij tegen me: ik herken mezelf in jou toen ik jong was. Je bent de toekomst voor de Arabische revolutie. Dat betekende heel, heel veel voor me.’

Gaddafi in een interview met een Amerikaanse journaliste in 1986

‘Behalve Libië is er geen staat met democratie op deze hele planeet.’

Gaddafi tijdens een videolezing voor Columbia University in 2006

‘Er zijn onvermijdelijke cycli in de sociale geschiedenis. De heerschappij van het gele ras over de wereld, toen het uit Azië kwam, en de pogingen van het blanke ras om grote gebieden in alle werelddelen te koloniseren. Nu is het de beurt van het zwarte ras om over de wereld te heersen.’

Gaddafi in zijn Groene Boekje in 1975

‘Wij houden niet van conflicten. U houdt van conflicten. U heeft stierengevechten. Kapitalisten hebben eieren en honing in shampoo veranderd. U gebruikt cacaoboter voor uw haar. Dit is een misbruik van Gods zegeningen.’

Gaddafi in een rede tot de Afrikaans-Europese top in 1998

‘We zullen in elke vallei vechten, in elke straat, in elke oase, in elke stad. We zullen ons niet weer overgeven. We zijn geen vrouwen. We zullen doorgaan met vechten.’

Gaddafi in toespraak op 1 september, na de inname van Tripoli

Foto van een mobiele telefoonopname van de gedode Gaddafi, die gisteren op televisie verscheen. Foto AFP

De NAVO had in Libië niets te zoeken

Het Westen moet zich alleen bemoeien met dictaturen als de eigen veiligheid in het geding komt, vindt **Peter van Ham**.

Euforie alom, want de „humanitaire interventie” in Libië is geslaagd: dictator Gaddafi is na een maandenlange zoektocht eindelijk gedood, de voormalige ‘rebellens’ vormen een nieuwe regering, en de olietraan naar het Westen staat weer open. De operatie Libië wordt zelfs al gezien als een model voor de toekomst, om zo de ‘Arabische lente’ van buitenaf te ondersteunen. Dit is een gevaarlijke illusie. Het Westen moet zich niet bemoeien met autocratische regimes, behalve wanneer de eigen veiligheid in het geding komt, zoals Irans ambities om kernwapens te verkrijgen. Er kleven zo veel nadelen aan deze interventie dat we maar tot één conclusie kunnen komen: Dit doen we dus nooit meer!

Ten eerste blijft het vreemd dat we wel een no-flyzone in Libië hebben afgedwongen, maar toekijken hoe tegelijkertijd in Syrië de mensenrechten massaal met voeten worden getreden. We moeten kiezen! wordt dan gezegd, maar op grond van welke criteria? De enige reden dat het Westen Libië heeft aangepakt is dat Rusland en China in de VN Veiligheidsraad niet hebben dwarsgelegd, hetgeen ze in andere

gevallen wel zouden doen. De NAVO grijpt dus in omdat het kan, en niet omdat het moet. Dit komt neer op pure willekeur, hetgeen afbreuk doet aan de morele noodzaak tot ingrijpen.

Ten tweede heeft de NAVO veel meer gedaan dan VN-resolutie 1973 toeliet. Van handhaving van een no-flyzone is de NAVO overgegaan tot het actief ondersteunen van de rebellen. Britse SAS-eenheden hebben vanaf het begin deelgenomen aan de grondoorlog en gingen zelfs op zoek naar Gaddafi en zijn handlangers. Deze flexibele uitleg van het VN-mandaat kan rekenen op felle kritiek, met name door Rusland. We moeten dan ook niet vreemd opkijken wanneer andere landen in de toekomst de zogenaamde ‘responsibility to protect’ ruim gaan interpreteren. Rusland doet dit al sinds 2008, met de ‘bescherming’ van de regio’s Abchazië en Zuid-Ossetië die eigenlijk bij Georgië horen. Wat de NAVO in 1999 deed in Kosovo, mogen wij ook in Georgië, liet president Medvedev weten. De Operatie Libië zet de deur nog verder open om militair in te grijpen om oneigenlijke redenen; niet alleen door ons, maar ook door andere landen.

Bovendien weten we nauwelijks wat ons te wachten staat nu Gaddafi is gedood. Net als in Kosovo, Afghanistan en Irak grijpen we in zonder deze landen goed te kennen en zonder garantie dat de opvolgers ons welgezind zijn. Dit geldt met name voor Libië, een land van rivaliserende stammen en families, waar de rebellen met name uit het oostelijk deel komen en waar het salafisme hoogtij viert.

Het is ronduit naïef te verwachten dat de rebellen zich uit dankbaarheid jegens de NAVO als ware democraten zullen ontpoppen. Noord-Afrika kent immers geen enkele democratie en dit zal niet snel veranderen. Maar wat doen we als de nieuwe Libische regering net zo corrupt en autocratisch zal blijken als die van Gaddafi – grijpen we dan weer in? Een recent rapport van Amnesty International wijst op grove mensenrechtenschendingen van de ex-rebellen. Dat is slecht nieuws dat we voor het gemak maar terzijde schuiven.

Ten vierde heeft het Westen de plicht tot nazorg, hetgeen ons weer veel geld zal gaan kosten. Wie breekt, betaalt en we zullen in de nabije toekomst vele miljoenen euro’s richting Libië zien verdwijnen. En dan hebben we het nog niet over de kosten van de militaire operatie zelf, die ruim vijf maanden heeft geduurd en enkele miljarden euro’s heeft gekost. En dat terwijl Europese defensiebudgetten slinken, en de bodem van de schatkist in zicht komt. Terwijl de euro op springen staat en de belastingdruk op de burger toeneemt, wordt ons nu ook gevraagd het lot van Libië op ons te nemen. Hieruit blijkt ten ene male dat veel politici in het verleden leven, toen

het Westen nog dominant en puissant rijk was. Maar de tijden zijn veranderd. De rol van het Westen – politiek en economisch – neemt snel af, en we kunnen ons minder veroorloven dan in het recente verleden. Het is de hoogste tijd dat we ons daarvan bewust worden.

Ten slotte wordt uit de Operatie Libië veelal de verkeerde conclusie getrokken: dat het Westen slechts kan ingrijpen om humanitaire redenen. Hoe nobel dit ook mag klinken, het is in wezen decadent. De NAVO zou er goed aan doen om weer in termen van belangen en veiligheid te denken, in plaats van zich te richten op gewapend ontwikkelingswerk. Want terwijl de NAVO de handen vol had aan Libië, is de ontwikkeling van een Iraans kernwapen alweer wat dichterbij gekomen. Politici moeten burgers duidelijk maken dat hun veiligheid en welvaart geen vanzelfsprekendheid is. Met een barbaar aan het bewind in Libië kunnen we in principe leven. Maar een barbaar aan het bewind in Iran met kernwapens is levensgevaarlijk en daarom onacceptabel.

De Operatie Libië is dus een riskant ‘succes’. Binnen afzienbare tijd worden we met de rekening geconfronteerd, zowel financieel als politiek. En dan alsjeblieft niet zeggen dat we het niet konden weten; dat elke kritiek achteraf gratuijt is. Het is tijd dat Europa eerst het eigen huis op orde brengt, de eigen economie aan de praat krijgt, en het buitenlands beleid laat leiden door Realpolitiek in plaats van willekeur en misplaatste ‘internationale solidariteit’.

Dr. Peter van Ham is verbonden aan het Instituut Clingendael, Den Haag

De gevangenneming van de Iraakse dictator Saddam Hussein in 2003. Foto Polaris

Zap Extra Raymond van den Boogaard

Al Jazeera durfde het als eerste

De beelden van het eind van Gaddafi kwamen gisteren chaotisch naar buiten. Wat duidelijk was, was de gruwel.

Al Jazeera English is de eerste van de internationale tv-nieuwszenders die de tekst ‘Gaddafi dood’ op het scherm durft te zetten, nadat de Libische staatstelevisie gisteren om 14.00 uur die dood meldt. BBC World, CNN en Sky News houden nog meer dan een uur een slag om de arm. Ook nadat het persbureau AFP een onduidelijke foto heeft verspreid van een gewonde man, en AP-TV een getuigenverklaring dat de dictator na zijn arrestatie om het leven is gebracht. Er zijn in Libië immers al zo veel geruchten geweest.

Al Jazeera heeft als eerste een verslaggever ter plaatse, die om 15.00 uur nog niets weet. Maar om 15.20 uur kondigt hij aan dat Al Jazeera videobeelden van de arrestatie heeft en

dat Gaddafi daarop nog leeft. Als die beelden om 15.39 uur doorkomen, is dat laatste moeilijk te zeggen. Gaddafi heeft zijn ogen open, zijn bovenlichaam is naakt. Om de eerste te zijn, gooit Al Jazeera de beelden direct op de zender, maar heeft daar vlug spijt van. Overduidelijk, en moeilijk om aan te zien, is namelijk dat omstanders het lichaam maltrakteren. Na tien minuten gaat de zender gruwelijke details digitaal afdekken, om kort daarop alleen nog maar één still te tonen.

Om 16.00 uur hebben Al Arabyia en Sky News meer beelden. Die zijn vóór die van Al Jazeera, want de dictator heeft nog kleren aan. Omringd door opgewonden mannen lijkt hij iets te zeggen. Aanvankelijk ligt hij

op een motorkap, later staat hij voor de auto en op een derde moment ligt hij op de grond. Je hoort schieten, maar het is onduidelijk of dat op Gaddafi is. De drie korte momenten waarop hij te zien is, worden namelijk onderbroken door woeste camerabewegingen.

Een half uur later heeft Al Arabiya nog een derde filmpje, waarop je zijn lichaam, nu duidelijk dood, in een jeep ziet liggen. Opeens blijkt Gaddafi’s linkerschouder verbonden.

Het is het tweede filmpje waaruit zowel het NOS-journaal als het RTL-journaal ’s avonds put. De beelden zijn inmiddels ingebed in een uitvoerder relas, waarvan het NOS-journaal terecht zegt dat er nog veel onzekerheden zijn. De versie van de

Nationale Overgangsraad van Libië dat Gaddafi gedood is in een vuurgevecht kort nadat Franse straaljagers zijn vluchtkonvooi onder vuur hadden genomen, klopt in ieder geval niet. Het minste wat je kunt zeggen, is dat de gewonde Gaddafi door strijders is behandeld op een wijze die niet aan zijn overleven bijdroeg.

In 2006 kon de wereld, eveneens door middel van een met een telefoon opgenomen filmpje, zien hoe de Iraakse dictator Saddam Hussein na een onduidelijk proces op nogal amateuristische wijze werd opgehangen. Het heeft er veel van weg dat gisteren opnieuw een ex-dictator in beeld om het leven is gebracht. In de audiovisuele geschiedenis is opnieuw een grens overschreden.

Door onze redacteur ROSAN HOLLAK

ROTTERDAM. Een vaag beeld van een man die als een afgeslacht kalf tegen de knie van zijn beul leunt. Door het stof en het slijk gehaald, geschopt, geslagen, beschoten. Behandeld als een hond. Dat is het iconische beeld waarmee de val van een dictator wordt bevestigd. Een scenarioschrijver van een Hollywoodfilm had het niet beter kunnen bedenken. Het is dan ook precies zoals de toeschouwer zich het einde van een slechte leider voorstelt. Het recht zeventiendertig uur een ultieme wraakactie, de gehate leider wordt als een trofee getoond.

Het is niet de eerste keer in de geschiedenis dat dit gebeurt. Van Mussolini en Ceausescu tot Gaddafi, allemaal hebben we ze zien hangen. Lertelijk zelfs. De lijken van Mussolini en zijn vriendin Clara Petacci werden in 1945 Milaan bij een tankstation

ondersteboven gehangen. Een vaag zwart-wit filmpje toont de dictator, hangend als een geslacht varken, een bloedspoor op de grond. Ceausescu werd, samen met zijn vrouw, op een binnenplaats van een kazerne in Târgoviste voor het oog van de wereld neergeknald. Het filmpje dat het bewijs leverde, toont vooral kruitdampen en vervolgens twee slappe lichamen op de grond waar het bloed uitstroomt.

Saddam Hussein en Osama bin Laden verging het niet veel beter. Van Hussein zijn er beelden uit 2003 dat hij als een groezelige holbewoner kermend tegen de grond wordt gehouden door een Amerikaanse soldaat. Het is het moment vlak nadat hij in het Iraakse dorp Adwar uit zijn ondergrondse schuilplaats is gekropen. Ook het moment waarop hij eind 2006 wordt opgehangen is vastgelegd. Een rommelig amateurfilmpje op YouTube, toont hoe de Iraakse

dictator een dikke strop om zijn nek krijgt en even later, onder luid gejoel, dood op de grond ligt.

Van Bin Laden verscheen er, kort nadat hij eerder dit jaar door de Amerikaanse elitetroepen was gedood in de Pakistaanse stad Abbottabad, een foto van een bebloed hoofd in de media. Al snel bleek het te gaan om een gemanipuleerd beeld waarbij het hoofd van een dode man was gecombineerd met dat van de terroristenleider. Desalniettemin werd de foto als een trofee de wereld door gestuurd. En, omdat het Witte Huis uiteindelijk nog steeds geen beelden van Bin Laden heeft prijsgegeven, waart dit beeld, plus de ‘ware foto’ van een Bin Laden met een gespleten voorhoofd, nog steeds rond op internet. Hetzelfde geldt overigens voor Hitler. Er bestaan geen foto’s van zijn lijf. Dat zou, kort na zijn zelfmoord in 1945, verbrand zijn door SS-lifwachten. Toch werd er, snel na de be-

kendmaking van zijn dood, een door de Russen uiterst vaag beeld gelekt waarop een dode Hitler op de grond ligt. Later bleek het te gaan om een Hitler-lookalike, genaamd Gustav Weler of Weber.

Is de slechterik echt dood? Dan willen wij zijn scalp. Het is een primaire behoefte die niet valt uit te schakelen. Opvallend is dat, door de decennia heen, de beelden van al die dode dictators telkens extreem vaag zijn. Het overgrote deel van dit soort opnames wordt uiteindelijk gemaakt door direct betrokkenen of mensen die ter plekke aanwezig zijn. Amateurs dus, die vastleggen wat de wereld moet zien. Kwalitatief gezien is er dan ook nauwelijks verschil tussen het filmpje van Gaddafi in de straten van Sirte en de rommelige zwart-wit opnames van het lijf van Mussolini. De zucht naar keihard bewijs is bij historische hoogtepunten het enige dat telt.

THE TIMES

Een proces [tegen Gaddafi] zou misschien een catharsis geweest zijn. Maar waarschijnlijk zou dit niets aan het licht hebben gebracht wat de wereld niet allang wist.

FINANCIAL TIMES

Ondanks de begrijpelijke euforie in Sirte zou het misschien beter geweest zijn als Gaddafi [...] was gedwongen terecht te staan. [...] Dit had de slachtoffers gerechtigheid kunnen geven.

Süddeutsche Zeitung

Vele Libiërs zullen snel vergelijkingen gaan maken tussen heden en verleden. Omdat niet alles snel beter zal kunnen worden, zal nostalgie niet uitblijven [...].

De Standaard

Het optreden van de [...] Overgangsraad wekt [...] grote bezorgdheid. Volgens Human Rights Watch en Amnesty International nemen ook de rebellen het niet nauw met de mensenrechten [...].

THE WALL STREET JOURNAL

[...] de roep om vergelding is onvermijdelijk en wordt veel gehoord in Libië. Maar bij succesvolle overgangen naar democratie – in Zuid-Afrika, de Filipijnen, Polen en Chili – is wraak altijd vermeden.

LE FIGARO

Met rijkdommen, een kleine bevolking en internationale hulp beschikken ze over alles om de handschoenen op te nemen en recht te doen aan de vermetele gok van Sarkozy voor een nieuw Libië.

12 Binnenland

Kamerleden in Kunduz: meer taken trainers

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. De Nederlandse politietrainers in Kunduz moeten meer taken krijgen. Dat vinden Tweede Kamerleden die de afgelopen dagen een bezoek brachten aan Afghanistan. Nu ze met eigen ogen gezien hebben hoe beperkt de opdracht is die de militairen uit Den Haag hebben meegekregen, zijn ze bereid deze te verruimen. Binnen het bestaande mandaat, benadrukken ze, kunnen mogelijk ook grenspolitie, onderofficieren en agenten van buiten Kunduz worden geschoold.

„Het civiele karakter van de missie blijft het belangrijkste”, zegt Mariko Peters van GroenLinks. Haar partij steunde met D66 en ChristenUnie de politietrainingsmissie op voorwaarde dat politiemensen die Nederland opleidt absoluut niet worden ingezet bij gevechten. Daarom leidt de marchaussee alleen agenten van de civiele politie op die in de provincie Kunduz werken. Ook Wassila Hachchi van D66 denkt dat binnen het bestaande mandaat meer mogelijk is. „Het was een *eyeopener* dat we daar nog veel meer kunnen als we ons niet alleen richten op de agent.”

In Kunduz is de afgelopen maanden gebleken dat er weinig behoefte is aan het opleiden van rekruten. Daardoor kunnen niet alle militairen aan de slag. De NAVO had Nederland daar voor het begin van de missie voor gewaarschuwd.

De grenspolitie heeft in Afghanistan echter ook een gevechtstaak. Agenten opleiden die buiten Kunduz aan de slag gaan, zou betekenen dat Nederlandse militairen ze niet kunnen blijven volgen na de basiscursus.

Kamerlid Attje Kuiken van de PvdA noemt haar collega-oppositieleden naïef. „Ik snap dat er nu wordt aangedrongen het mandaat te verbreden, maar daarmee worden we verder het moeras ingezogen.”

Op 9 november debatteren de Kamerleden met het kabinet over de voortgang van de missie en mogelijk uitbreiding van de taken in Kunduz. Coalitiepartijen VVD en CDA willen de opdracht ook uitbreiden. PVV en SP blijven tegen.

Historicus Auke van der Woud: armoede nu is echt wat anders dan armoede in de negentiende eeuw

Tienduizenden tonnen stront stroomden er door de grachten

Obesitas is de cholera van deze tijd, zegt historicus Auke van der Woud. Hij maakt kans op de Libris Geschiedenis Prijs, die morgen wordt uitgereikt.

Door onze redacteur

JANNETJE KOELEWIJN

GRONINGEN. Ga naar Kampen, kijk naar de jonge meisjes daar en bedenkt dat rond 1850 de helft van hen hun twintigste verjaardag niet haalde. Of ga naar Dordrecht. Van de duizend baby's die daar in 1857 werden geboren, stierven er 358 binnen een jaar. Malaria. Cholera. Of gewoon diarree door de onsteltende vuiligheid en armoede waarin 60 procent van de Nederlanders toen nog leefde. Gezinnen van zes, zeven personen in kamertjes van nog geen twintig vierkante meter, vaak vochtig en zonder daglicht. Weinig anders te eten dan roggebrood en aardappelen. Water drinken uit de gracht waarin ook alle afval verdween. Water? Borrelende drab!

Auke van der Woud (1947) schrijft boeken over de negentiende eeuw, zijn hele werkende leven al. Hij is emeritus hoogleraar architectuurgeschiedenis in Groningen. Hij werd bekend met de publicatie van zijn proefschrift, *Het Lege Land* (1987), inmiddels een klassieker. Het gaat over de onbewoonbare woestenij die Nederland tot rond 1850 grotendeels nog was. Met zijn boek *Koninkrijk vol Sloppen* (2010), over achterbuurten in de negentiende eeuw, is hij een van de vijf genomineerden voor de Libris Geschiedenis Prijs. Zaterdagavond weet hij of hij die gewonnen heeft – of niet.

Maar nu is het maandagochtend en hebben we het over de lessen die voor deze tijd te trekken zijn uit Koninkrijk vol Sloppen. Hij zit in de weldadig warme schemer van het Groningse café-restaurant Land van Kokanje. Jugendstil. Dat hij zo van de negentiende eeuw houdt, dat is begonnen op zijn twintigste, toen hij – liefhebber van rock & roll – van een studiegenoot een plaat van Schuberts *Die Winterreise* (1827) kreeg. De hoofdpersoon uit die liederencyclus, de jongeman die zijn zekerheden

Een gezin in de Amsterdamse Jodenbuurt, 1916. De gemeente verhuurde de krappe woning voor een gulden per week. Foto Spaarnestad

achter zich laat, de wereld intrekt en zich een vreemde voelt, dat was hij.

Maar dit terzijde. Auke van der Woud begint met de bemoedigende

boodschap die er wat hem betreft in Koninkrijk vol Sloppen zit: dat die doffe ellende waarin zoveel Nederlanders tot zeker een eeuw geleden

nog verkeerden zo snel is verdwenen. De sweatshops waarin duizenden Hagenaars, ook kleine kinderen, de japonnen en de kostuums voor de

rijken maakten. De honderdduizenden kilo's stront die jaarlijks door goten en grachten stroomde, of die op grote hopen in de stad verzameld

werd om als mest te worden doorverreid naar boeren op het platteland. De bedsteden met rottend stro waar in mensen bij toebuurt slapen, bo-

ven het voorraadjie rottend slachtafval dat daar als feestmaal voor de zondag bewaard werd. Je denkt: als dat in het nu welvarende Westen zo snel voorbij kon gaan, kan dat misschien ook in landen waar nog steeds sweatshops en open riolen zijn.

„Dat zou je denken”, zegt Auke van der Woud. „Maar er is wel iets voor nodig wat in veel van die landen ontbreekt en dat is een goed functionerende staat.”

In Nederland kon die zich ontwikkelen vanaf 1848, het jaar waarin de koning zijn almacht verloor, ook over de schatkist, en de parlementaire democratie gevestigd werd. Veiligheid. Rechtszekerheid. En als gevolg daarvan een snel stijgend bruto nationaal product. Dat is les 1 in een tijd waarin nogal wat kiezers graag zouden zien dat de staat zo ver mogelijk

Obesitas en diabetes zijn geen individuele zaak, maar staatszaak

afgebroken werd. „Maar een land wordt niet alleen rijk van hoge bedrijfswinsten”, zegt Auke van der Woud.

Wonderlijk alleen dat die staat zich in de negentiende eeuw lang niets aantrok van de cholera-epidemieën die maar bleven terugkomen, de kindersterfte, de algehele lichamelijke zwakte van het werkende volk. Artsen probeerden de landelijke politiek er wel voor te interessen, en er waren Tweede Kamerleden die naar hen luisterden of zelfs een wetsontwerp indienden dat tot doel had „de achterbuurten te verruimen, de schamele stadgenooten als mensen te doen wonen, hunne gezondheid en die van hun talrijk kroost te bevorderen, en van de algehele bevolking besmettelijke en moorddadige ziekten af te weren”.

Dat was in 1854. Maar de meerderheid in het parlement vond dat de „toestand” in het land in „te zwarte kleuren” werd afgeschilderd en dat gezondheid een individuele zaak was. Eigen verantwoordelijkheid.

Lach er maar om. Het doet Auke van der Woud aan politici van deze

tijd denken. Die vinden ook dat de ziekten die nu grote delen van de wereld bedreigen geen staatszaak zijn, maar eigen verantwoordelijkheid, of de verantwoordelijkheid van de markt. We hebben het over obesitas, over de steeds sterker wordende resistentie tegen antibiotica, over diabetes, hart- en vaatziekten, kanker. Volgens Auke van der Woud zijn die ziekten de cholera van de eenentwintigste eeuw. En zoals in de negentiende eeuw artsen – „hygiënisten” – jaren hebben moeten herhalen dat cholera alleen kon worden opgelost met algemene maatregelen – schoon drinkwater, riolering, betere huizen – zo verwacht hij dat het nog jaren zal duren voordat politici ophouden met zeggen dat „de industrie het zelf maar moet regelen” en zullen ingrijpen. Verbod op het toevoegen van suiker en te veel zout en vet aan voedsel, op de ongezoneerde massaproductie van vlees. Dat soort dingen.

Wat je ook denkt als je Koninkrijk vol Sloppen leest: dat we niet meer weten hoe goed we het hebben, hoe groot de welvaart is. Auke van der Woud: „Nu moet ik voorzichtig zijn, want ik zie de ingezonden brieven al komen. Ik wil het lot van bijstandsmoeders niet bagatelliseren. Maar armoede nu is echt wat anders dan armoede in de negentiende eeuw. De wanhoop is ook anders.” Na deze disclaimer zegt hij: „De ongeloflijke focus op de economie, daar verbaas ik me over. Politici die over een ramp praten als de groei een beetje tegenvalt.”

De paradox is dat die focus op de economie de welvaart ook mogelijk heeft gemaakt. Maar het doel lijkt nu alleen nog maar rijkdom te zijn. Vroeger, zegt Auke van der Woud, tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw, was het doel veel meer: verheffing, beschaving. Onderwijs, kunst en cultuur, kennis. Nu dat voor iedereen bereikbaar is, lijkt de betekenis ervan verloren te zijn gegaan. „Lets doet er alleen nog toe als het geld oplevert.”

Zal hij erg teleurgesteld zijn als zaterdagavond iemand anders de prijs krijgt?

„Het klinkt zo aanstellerig als ik zeg dat het me niet veel kan schelen. Het is altijd heel bemoedigend om applaus te krijgen.”

Onderzoek bij Codarts

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. De Inspectie van het Onderwijs begint een formeel onderzoek naar de kwaliteit van het onderwijs op de Hogeschool voor de Kunsten Codarts in Rotterdam. De uitkomsten van een vooronderzoek riepen vragen op over de „borging van het eindniveau” op de hogeschool. Dat bevestigt een woordvoerder van de inspectie.

De problemen met het onderwijs betreffen niet de openbare afstudeeropdrachten waarmee de opleidingen van Codarts worden afgesloten, maar vakken die eerder in de studie worden gegeven. Daarvan wordt geen deugdelijke administratie bijgehouden, zodat niet te controleren valt of studenten hun werk naar behoren hebben gedaan.

Een maand geleden stelde Jikkie

van der Giessen, bestuursvoorzitter van Codarts, haar functie ter beschikking. Als reden voor haar besluit noemde ze een „vernietigend rapport” over de bestuurscultuur op de school, dat was opgesteld in opdracht van de medezeggenschapsraad. Van der Giessen leidde de hogeschool sinds 1999.

Begin dit jaar kwamen er klachten binnen bij deze krant en de inspectie over financiële onregelmatigheden en slecht onderwijs op de kunstenhogeschool. Daarnaast zou op Codarts een cultuur van angst en intimidatie heersen en zouden er de afgelopen jaren regelmatig medewerkers tegen hun zin van de hogeschool hebben moeten vertrekken.

Het rapport van de onderwijsinspectie is over enkele maanden klaar.

Een leven lang leren? Dat wordt fors beboet

Wie te lang studeert, krijgt een boete. Maar dat geldt ook voor deeltijdstudenten. Terwijl die juist bewust langer bezig zijn omdat ze ook nog werk hebben.

Door onze redacteur

BART FUNNEKOTTER

ROTTERDAM. Je moet het écht willen. Naast een baan – en soms een gezin – ook nog hoger onderwijs volgen is alleen weggelegd voor wie zeer gemotiveerd is. Terwijl de rest van Nederland zich ontpant, zit de deeltijdstudent na een lange dag 's avonds in de collegebankjes of leert voor een tentamen.

Het animo voor deeltijdstudies is de afgelopen maanden teruggegaan. Vorig collegejaar deden 11.000 mensen een deeltijdstudie aan de universiteit en 64.500 aan het hbo. De inschrijving voor het lopen de collegejaar sloot op 1 oktober. Pas in januari wordt bekend hoeveel studenten zich precies hebben aangemeld, maar uit de vooraanmeldingscijfers blijkt dat het aantal deeltijdstudenten flink zal dalen. Ten opzichte van 2010 was er bij de universiteiten en het hbo een daling van respectievelijk 30 en 13 procent. Studentenorganisaties ISO en LSVb weten precies waardoor dit komt, zeggen ze. De langstudeerdersmaatregel van staatssecretaris

Chronisch ziek

Joost Vorstenbosch (30)

Religiewetenschappen Radboud Universiteit Nijmegen

„Ik ben chronisch ziek, waardoor ik geen werk kan vinden met de opleiding die ik heb afgerond, biomedische wetenschappen. Daarom heb ik besloten nog een studie te volgen. Ik zit nu in het tweede jaar van mijn master en denk dat ik niet op tijd klaar zal zijn. Voor mijn inkomsten ben ik afhankelijk van mijn ouders en ik weet niet of zij in staat zijn om die 3.000 euro extra op te hoesten. Het kabinet zegt dat je kan lenen, maar ik weet niet of ik die lening weer terug kan betalen.”

Zijlstra (Onderwijs, VVD) geldt ook voor deeltijdstudenten. Zij mogen één jaar uitloopen in de bachelorfase van hun studie en één jaar in de masterfase, net zoals voltijdstudenten. Doen ze er langer over, dan moeten ze 3.000 euro extra collegegeld betalen. Dit schrikte af.

Die schrik is terecht, blijkt uit de rendementscijfers van deeltijdstudenten. De lichting deeltijders die vorig jaar een universitair bachelor of masterdiploma haalde, deed daar gemiddeld 116 maanden over, twee keer langer dan mag van Zijlstra. Op het hbo wordt sneller gestudeerd,

Twee kinderen

Yolanthe Jansen (41)

Opleidingskunde Hogeschool Arnhem Nijmegen

„Ik sta inmiddels vier jaar ingeschreven, maar ik ben nog bezig met vakken uit het tweede en derde jaar. Omdat ik twee kinderen heb gekregen, heb ik nogal wat vertraging opgelopen. Ik zorg nu voor de kleintjes en werk ook drie dagen in de week. Daarnaast moet ik na dit collegejaar nog drie vakken doen. Dat is best wel duur: 1.000 euro per vak. Mocht de invoering echt doorgaan, dan schrijf ik me het volgend jaar in bij de universiteit van Kopenhagen. In Denemarken hoeft je geen collegegeld te betalen.”

maar ook daar valt de gemiddelde studietijd voor 61 maanden nog altijd buiten de periode waarin het lage collegegeld van toepassing is.

Pascal ten Have, voorzitter van de LSVb, vindt het „volkomen onterecht” dat de deeltijdstudenten bij de langstudeerdersmaatregel betrokken worden. „Die zijn geen mensen die studievertraging oplopen, dat zijn mensen die in overleg met de instelling een programma van vier jaar in bijvoorbeeld acht jaar willen doen. Naast hun werk, naast hun gezinsleven. De meesten van hen zullen die jaarlijkse 3.000 euro extra niet kun-

Naar Kopenhagen

Jelmer van der Hem (27)

Scandinavistiek Rijksuniversiteit Groningen

„Ik combineer mijn studie met een secretariaat baantje van twintig uur. Het lukt me niet om snel genoeg af te studeren om aan de boete te ontkomen. Dat kan en wil ik niet betalen. Waarschijnlijk moet ik na dit collegejaar nog drie vakken doen. Dat is best wel duur: 1.000 euro per vak. Mocht de invoering echt doorgaan, dan schrijf ik me het volgend jaar in bij de universiteit van Kopenhagen. In Denemarken hoeft je geen collegegeld te betalen.”

nen opbrengen.”

Volgens Sebastiaan Hamelers, voorzitter van het ISO, is het gedrag van het kabinet ten opzichte van deeltijdstudenten „schandelijk”. De staatssecretaris is bang dat voltijdstudenten de langstudeerdersboete gaan ontlopen door zich als deeltijder in te schrijven. En om die maas te dichtten, treft hij nu alle deeltijdstudenten. Dat is een gemakzuchtige oplossing van het probleem. Zijlstra moet met al zijn ambtenaren toch iets creatievers kunnen verzinnen.”

De studentenbonden bereiden een rechtszaak voor tegen de Staat van

Moord Bristol na flirt

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. Hij had het niet zo bedoeld. Zij had met hem geflirt, waarop hij haar probeerde te kussen. Toen ze begon te schreeuwen, had hij zijn rechterhand om haar nek gelegd en geknepen.

In de rechtszaal in Bristol vertelde de 33-jarige Nederlander Vincent T. gisteren waarom hij zijn 25-jarige buurvrouw Joanna Yeates had vermoord. Het was de zaterdag voor Kerst, vorig jaar. Zij verveelde zich, haar partner was weg. Toen Yeates hem uitnodigde voor een drankje in haar appartement interpreteerde hij de situatie verkeerd.

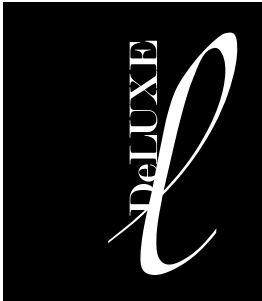
Volgens de Britse krant *The Guardian* was de rechtszaal afgeladen toen de Nederlander zijn bekentenis deed. Al om half zeven 's ochtends had zich een lange rij voor de recht-

bank gevormd. Wanneer T. het woord nam, wendden de ouders, broer en partner van Yeates hun blik af. Ook als hij langs hen liep – dat gebeurde acht keer – keken zij steevast de andere kant op.

T. deed tweemaal voor hoe hij Yeates had omgebracht. Hij zwaaid zoals zijn buurvrouw vanachter haar keukenraam naar hem had gezwaaid voordat zij hem uitnodigde. Haar familie was „door een hel gegaan”, erkende T. huilend. Haar dood zou hem zijn leven lang blijven achtervolgen.

Acht dagen na de moord werd het lichaam van Yeates buiten de stad door wandelaars gevonden. T. werd opgepakt na een tip. Hij ging ervan uit dat de politie hem zou opsporen. Naar eigen zeggen had hij overwogen van een brug te springen.

Advertentie

Morgen exclusief bij NRC Weekend

DeLUXE Magazine

DeLUXE is een uitgave van

NRC WEEKEND

Gastredacteur
Rem Koolhaas

14 Binnenland

Buitenland 15

‘010’ en ‘070’ samen in één metropool

Gemeenten in Zuid-Holland willen een nieuw bestuurlijk samenwerkingsverband

Rotterdam en Den Haag willen nauwer samenwerken. Met hun buurgemeenten gaan ze een ‘metropoolregio’ oprichten. De provincie is er niet blij mee.

Door BRIAN VAN DER BOL en MARK HOOGSTAD

DEN HAAG/ROTTERDAM. Het is een toenadering die op het provinciehuis van Zuid-Holland met argusogen wordt gevolgd: Rotterdam en Den Haag, die decennialang met de rug naar elkaar toe stonden, hebben elkaar gevonden. Met 22 omliggende gemeenten willen ze zo snel mogelijk een ‘metropoolregio’ vormen, zo lieten ze vorige week weten. Het was hun reactie op de kabinetsplannen voor bestuurlijke vernieuwing in de Randstad – zoals de fusie van de provincies Noord-Holland, Utrecht en Flevoland. Het kabinet steunt het initiatief van Rotterdam en Den Haag.

Het samenwerkingsverband moet in de plaats komen van het stadsge-west Haaglanden (negen samenwerkende gemeenten) en de stadsregio Rotterdam (vijftien gemeenten). Die bestuurslagen verdwijnen: het kabinet schaft ze per 1 januari 2013 af.

Rotterdam en Den Haag hebben het initiatief voor de samenwerking naar zich toe getrokken, de provincie staat aan de zijlijn. Tot irritatie van commissaris van de koningin Jan Franssen (VVD). Hij zegt meer samenwerking toe te juichen. „Maar Rotterdam en Den Haag moeten zich niet bemoeien met beleidsterreinen

Kabinet wil de acht stadsregio's afschaffen; regiobestuurders zijn boos

Naast twaalf provincies en de ruim 400 gemeenten kent Nederland ook acht stadsregio's, samenwerkingsverbanden tussen gemeenten in stedelijke gebieden: de regio's Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Eindhoven, Arnhem-Nijmegen, Utrecht, Twente en Parkstad Limburg.

Het kabinet schaft per 2013 deze stadsregio's af. De regio's waren bedoeld om betere regionale samenwerking op het vlak van volks-

huisvesting, ruimtelijke ordening, vervoer, milieu en bedrijvigheid te realiseren. De regio's vormen een extra bestuurslaag tussen provincie en gemeente. Die „bestuurlijke drukte“ is de reden dat de stadsregio's worden afgeschaft. Het kabinet wil het geld voor de stadsregio's voortaan aan gemeenten of provincies geven.

Het plan om de stadsregio's af te schaffen leidt tot verzet bij de regio's. Burgemeester Peter den

Oudsten van Enschede, voorzitter van regio Twente: „Onze regio ligt een heel eind van provinciehoofdstad Zwolle. Als Overijssel het geld straks moet verdelen, zal het minder toegesneden zijn op de Twentse zaak.“ Jaap Modder, voorzitter van de stadsregio Arnhem-Nijmegen: „Arnhem en Nijmegen worden de dupe. Wij pleiten ervoor dat het wordt uitgekeerd aan de twintig gemeenten of aan de gemeenten Arnhem en Nijmegen, niet aan de provincie.“

waarover ze formeel geen enkele zeggingskracht hebben, zoals ruimtelijke ordening en regionale economie.”

De toenadering tussen ‘010’ en ‘070’ werd ruim twee jaar geleden beklonken tijdens een etentje van de burgemeesters Ahmed Aboutaleb (Rotterdam, PvdA) en Jozias van Aartsen (Den Haag, VVD) op neutraal terrein: in Den Hoorn, in de gemeente Midden-Delfland. De moeizame onderlinge verhouding en de gebrekkige samenwerking tussen de steden stonden op gespannen voet met de realiteit, concludeerden de burgemeesters. De steden zijn de laatste jaren letterlijk steeds verder naar elkaar toegegroeid. Vanuit de lucht gezien vormen Rotterdam (610.000 inwoners) en Den Haag (500.000) één groot stedelijk woon- en werkgebied; in een straal van 25 kilometer wonen ruim twee miljoen mensen.

Rotterdam en Den Haag willen

met de metropoolregio de internationale concurrentiepositie en de vestigings- en recreatiemogelijkheden verbeteren op de ‘zuidvleugel’ van de Randstad. Aboutaleb en Van Aartsen stellen bovendien dat nauwere samenwerking de „bestuurlijke slagkracht“ ten goede zal komen. Het kabinet steunt de ambities: een gefuseerde provincie van Noord-Holland, Flevoland en Utrecht in het noorden van de Randstad, intensieve samenwerking tussen Den Haag en Rotterdam in het zuiden.

De metropoolregio Rotterdam-Den Haag is geen nieuwe bestuurslaag of vrijblijvende denktank, benadrukken de betrokken bestuurders. Omdat de metropoolregio de plaats in zal nemen van twee stadsregio's, zal de bestuurlijke drukte juist afnemen, zegt Van Aartsen.

De eerste resultaten van de nauwere samenwerking zijn al zichtbaar.

Vliegveld Zestienhoven heeft sinds vorig jaar Rotterdam The Hague Airport. Al ruim een jaar rijdt de metrolijn RandstadRail ononderbroken tussen beide stadscentra. Over twee jaar moet een ‘snelfietsroute’ tussen Rotterdam en Den Haag gereed zijn. Maar de beoogde samenwerking gaat verder. Inzet van de strijd met de provincie is – behalve macht – vooral geld. De volgende stap is een gezamenlijke ‘verkeersautoriteit’, die bslist over het openbaar vervoer en de aanleg van bruggen en wegen.

De regio's Rotterdam en Haaglanden krijgen nu van het Rijk jaarlijks ruim 830 miljoen euro voor het openbaar vervoer. De provincie rekende erop dat zij na de afschaffing van de stadsregio's dat geld zou krijgen. Nu claimt de metropoolregio dit bedrag.

Den Haag en Rotterdam moeten van oudsher niet veel hebben van de provincie, zegt de Rotterdamse be-

stuurskundige Geert Teisman. „In beide steden heb je een traditie: de provincie, daar heb je alleen maar last van.“ Niet geheel ten onrechte, vindt hij. „Zuid-Holland is een provincie waar lokale en provinciale bestuurders elkaar onderling bevechten.“

Ook kleine gemeenten zijn niet altijd even enthousiast over de provincie. Burgemeester Arnoud Rodenburg (CDA) van Midden-Delfland is wel positief over de metropoolregio. Een kleine gemeente als de zijne (18.000 inwoners) heeft dezelfde belangen als de twee grote steden, meent hij. „Over twintig jaar moeten hier nog steeds koeien in de wei staan, dat vindt men in de stad ook leuk om te zien.“ En als Rotterdam en Den Haag in de toekomst de ‘beruchte’ A4 Midden-Delfland zouden willen verbreiden, omdat dat de economische ontwikkeling van de regio ten goede komt? „Daar ben ik niet bang voor. Voor het internationale vestigingsklimaat is het ook belangrijk dat de regio groen te bieden heeft, daar kun je niet verder op beknibbelen.“

Ook Evert Meijers, onderzoeker metropoolvorming aan de TU Delft, is positief gestemd. Op bijeenkomsten over de metropoolregio raakte hij onder de indruk. „Er wordt echt werk gemaakt van de samenwerking, het zijn niet alleen de burgemeesters die af en toe met elkaar op de foto gaan.“ Teisman en Meijers voorzien gezamenlijke sociale diensten en bouwkundige afdelingen, of een fusie tussen de openbaarvervoerb企业ven RET en HTM. Meijers: „Natuurlijk zijn er emoties, maar in het verleden zijn er al zoveel fusies geweest.“

De ouders en zus van Shana Appelthans, een van de slachtoffers, bij het verlaten de rechtbank, gisteren. Foto AFP

Leraar veroordeeld voor wrede moorden

Proces in België zet nieuwe vraagtekens bij politie-onderzoek en juryrechtspraak

Een geruchtmakend en emotioneel moordproces heeft België vier weken lang in de ban gehouden. En weer was er veel twijfel over het optreden van de politie.

Door onze correspondent

PETRA DE KONING

TONGEREN. Voor de toeschouwers in de rechtszaal voelde het als een wedstrijd die vier weken lang spannend was geweest, maar goed afliep. Dus was er luid applaus toen de rechter gistermiddag in Tongeren het vonnis van de jury voorlas: de Vlaamse tekenleraar Ronald Janssen werd schuldig verklaard aan moord, verkrachting en foltering. De ouders en grootouders van de drie slachtoffers – Annick Van Uytzel (18), Shana Appelthans (18) en Kevin Paulus (22) – vielen elkaar huilend in de armen. Bij het verlaten van de rechtbank kregen ook zij applaus.

De opa van Shana Appelthans zei voor de camera van de VRT dat ze Janssen nu maar meteen vrij moesten laten. „Maar dan hier op het

plein.“ Dan zou iedereen eens zien wat er met hem gebeurde. Alsof een publieke lynchpartij het logische eind zou zijn van een proces waarin de afgelopen weken in kranten, op internet en televisie zo’n beetje elke zucht, traan en gezichtsuitdrukking van de verdachte en de nabestaanden te volgen was geweest. Zoals dat gaat bij een juryproces: de openbare aanklager en de advocaten probeerden de twaalf mannen en vrouwen die willekeurig gekozen waren om met een oordeel te komen, te overtuigen met gruwelijke details, intieme getuigenissen en dramatische vergelijkingen.

Ronald Janssen – veertig jaar, gescheiden vader van twee dochtertjes, leraar op een middelbare school – had bekend dat hij de drie jongeren had gedood. Maar alles uit die bekentissen dat erop duidde dat hij het met opzet had gedaan, trok hij tijdens het proces weer in. Zijn advocaat probeerde zo voor elkaar te krijgen dat Janssen werd veroordeeld voor doodslag, niet voor moord. Er was geen beginnend aan en Janssen, die volgens gerechtsspsychiaters een psychopaat is, leek ook nauwelijks

verbaasd te zijn door het vonnis: hij boog zich met een glimlach voorover naar de microfoon en bedankte de rechter.

Juist gisteren was het vijftien jaar geleden dat in Brussel de ‘Witte Mars’ werd gehouden: zo’n driehonderdduizend Belgen gingen de straat op omdat ze woedend waren over de fouten in het onderzoek naar kinder-

Proces tegen Ronald Janssen herinnert aan de zaak-Dutroux

moordenaar en verkrachter Marc Dutroux. Minister van Justitie Stefaan De Clerck, die in de jaren negentig ook die functie had, werd gisterochtend op de radio geïnterviewd over die mars. En over de zaak tegen Janssen. Die herinnerde België niet alleen aan de zaak-Dutroux omdat Janssen een verkrachter en seriemoordenaar is. Maar ook omdat er net als bij Dutroux veel was misgegaan in het politieonderzoek.

Stefaan De Clerck zei dat er sinds

Dutroux veel was verbeterd bij politie en justitie. „Maar ook nu zijn er weer fouten gemaakt. Het gaat er steeds om: welke informatie wordt op welk moment aan welke persoon gegeven?“

Na de moord op Annick Van Uytzel, in het voorjaar van 2007, waren er sporen naar Ronald Janssen. Maar de Leuvense politie had er niets mee gedaan. Belangrijke tips die van een ander politiekorps kwamen, waren niet gebruikt. Volgens het zogenoemde ‘Comité P’, dat de politie in België controleert en onder toezicht staat van het parlement, had Janssen veel eerder gearresteerd kunnen worden, en niet pas na de moord op Kevin Paulus en Shana Appelthans, in januari 2010. Nu het proces tegen Janssen voorbij is – vanmiddag wordt nog vastgesteld welke straf hij precies krijgt – zal verder onderzoek worden gedaan naar de rol van de onderzoeksrechter in deze zaak.

Er waren de afgelopen dagen ook weer twijfels over de juryrechtspraak. De bedoeling is dat het nabestaanden helpt om ‘antwoorden’ te krijgen: omdat al het bewijs in de rechtszaal gepresenteerd moet wor-

den. Maar van een psychopaat, zei justitiespecialist Leo Stoops in het televisieprogramma *Ter Zake*, zul je de waarheid niet snel horen. „Dan is zo’n wekenlang proces een nutteloze pijniging van familieleden.“

Bij het vorige grote juryproces in België, de ‘parachutemoord’ van een jaar geleden, ging het over sabotage, jaloerie, overspel. En ook weer over fouten in het politieonderzoek. Daar was er een verdachte die bleef ontkennen en een veroordeling voor moord – zonder technisch bewijsmateriaal. Bij de zaak tegen Janssen was het vooral de persoon van de verdachte die aandacht trok: een fanatieke natuurliefhebber, een zorgzame vader, een leraar die populair was bij zijn leerlingen. De zaak tegen hem trok elke dag veel publiek; op de dag dat zijn ex-vrouw, zijn moeder, een broer en twee zussen kwamen getuigen, stonden er lange rijen voor de rechtszaal.

De Vlaamse schrijver Stefan Hertmans zei gisteren op de radio dat juryrechtspraak „emoties opklopt“. Met betrokkenheid van het publiek had dat volgens hem dan niets meer te maken. Wel met „voyeurisme“.

Een seksaffaire, en daar is DSK weer

Door onze correspondent
PARIS. En weer duikt de naam van Dominique Strauss-Kahn op in een seksaffaire. Deze keer niets als verdachte in een verkrachtingszaak, maar als mogelijke klant van een netwerk van luxeprostituees.

De politie van Lille is al enkele weken bezig met een onderzoek naar souteneurschap in de Noord-Franse stad, waarbij twee agenten van de recherche zouden zijn betrokken. Het netwerk werd gerund door de baas van een groot bouwbedrijf en zijn echtgenote, bedrijfsleider van een evenementenbureau. De twee zouden voor het ter beschikking stellen

van luxeprostituees de hulp hebben gekregen van de twee chercheurs. De vier betrokkenen zitten in voorlopige hechtenis.

Maar de activiteiten beperkten zich niet tot Lille, blijkt uit processen-verbaal die Franse media konden inkijken. Soms werden de meisjes ook meegenomen naar luxehotels in Parijs en... Washington. In beide steden was telkens aanwezig: Dominique Strauss-Kahn, een goede vriend van een van de agenten. De agenten, de bedrijfsleider en enkele ‘secretarissen’ zouden in februari dit jaar en van 11 tot 13 mei op bezoek zijn geweest bij het IMF in

Washington. Dat laatste bezoek daartert dus van enkele dagen voor de arrestatie van DSK in New York op beschuldiging van verkrachting van een kamermeisje in het Sofitel.

Volgens de processen-verbaal zou DSK nooit hebben betaald. Dat zou zijn gebeurd door de bedrijfsleider en de agenten. Strauss-Kahn wil publiekelijk niet reageren, maar liet begin deze week via advocaten weten dat hij snel gehoord wil worden, om te vertellen dat hij niets met de zaak te maken heeft. Dat was voor Franse kranten melding maakten van de processen-verbaal waarin zijn naam voorkomt.

Overreden meisje overleden

PEKING. Het tweejarige Chinese meisje Wang Yue, dat vorige week vrijdag tot twee keer toe werd overreden door bestelbussen en vervolgens door langlopende voetgangers aan haar lot werd overgelaten, is vannacht overleden. Het militaire ziekenhuis in Guangzhou verklaarde dat het meisje overleden is aan hersen- en orgaanbeschadiging.

Het ongeluk was op een beveiligingscamera vastgelegd en de beelden waren daarna openbaar geworden. De video-opname maakte afgelopen week een nationaal debat los in China over een groeiend gebrek aan compassie en een steeds groter wor-

dende apathie onder de bevolking. Wang Yue's trieste verhaal is symbool geworden voor het verval van de publieke moraal in China na jaren van grote economische groei en stijgende welvaart.

De Chinese politie heeft de bestuurders van beide bussen aangehouden voor het veroorzaken van een verkeersongeluk. Onduidelijk is nog of de bestuurders ook worden aangeklaagd voor de dood van het meisje, zo liet de politie weten. De achtien mensen die op camerabeelden te zien zijn terwijl ze langs het zwaargewonde meisje lopen, worden niet aangeklaagd. (AP)

Advertentie

nrc reizen

nrc reizen.nl

NRC Academiereis Etrusken

Latium, Umbrië en Toscane van 12 - 20 mei 2012

Vanaf 14 oktober is in het Allard Pierson Museum te Amsterdam en in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden een international duotentoonstelling te bezichtigen *Etrusken; Mannen met macht – Vrouwen van aanzien*. Deze NRC Academie, georganiseerd naar aanleiding van deze tentoonstelling, brengt u naar de hoogtepunten van de kunstuitingen van de Etrusken in Latium, Umbrië en Toscane. Vooraf en tijdens de Academie krijgt u lezingen aangeboden van diverse specialisten die uw bezoek aan de opgravingen, musea en monumenten in historisch perspectief plaatsen.

Rome, Orvieto, Viterbo, Volterra, Arezzo en Florence: de pracht en praal van steden uit de op cultureel gebied meest aansprekende regio's van Italië passeren de revue. Naast de Etruskische geschiedenis en cultuur richten wij ons op schilderkunst en architectuur in de plaatsen die we bezoeken. Telkens heeft u de kans uw eigen accent te plaatsen, dit in een oogstrelend decor.

Spreekers tijdens de inleidende studiedag in het Allard Pierson Museum: prof. dr. Fik Meijer, dr. Bouke van der Meer, drs. René van Beek en dr. Patricia Lulof.

Spreekers tijdens de reis: drs. Rosita Steenbeek, drs. René van Beek, dr. Patricia Lulofs en dr. Iefke van Kampen.

Reissom: vanaf € 1685,-
Voor informatie over sprekers en gedetailleerd reisprogramma kijk op nrcreizen.nl of bel/mail 020-7517965/nrc@voyageculture.nl.

Deze reis wordt uitgevoerd door Voyage & Culture, lid van ANVR, SGR en Calamiteitenfonds.

Rosita Steenbeek

Fik Meijer

nrc reizen.nl

16 Buitenland

Militanten dreigen met aanslagen

Actie in Nairobi tegen Al-Shabaab

Nairobi. Kenia gaat een grote veiligheidsoperatie uitvoeren in de hoofdstad Nairobi tegen sympathisanten van de Somalische terreur-beweging Al-Shabaab. De actie moet beginnen zodra Keniaanse troepen hun operatie tegen Al-Shabaab in Somalië hebben afgerond.

De Keniaanse onderminister van Binnenlandse Veiligheid, Orwa Ojode, zei dat hij „de moeder van alle operaties” organiseert om Al-Shabaab uit Nairobi te verwijderen. De actie zal zich vooral afspelen in de buitenwijk Eastleigh, ook wel ‘Klein Mogadishu’ genoemd omdat er voornamelijk etnische Somaliërs wonen. Veel inwoners van Eastleigh hebben de Keniaanse nationaliteit, maar anderen zijn Somaliërs die in de afgelopen decennia hun land zijn ontvlucht wegens de burgeroorlog.

Kenianen stellen zich steeds meer xenofob op tegen Somaliërs, die zich gemarginaliseerd en gediscrimineerd voelen. Hierdoor is een voedingsbodemp voor extremisme ontstaan, waarvan Al-Shabaab gebruik maakt. De terreurorganisatie rekruteert er Somalische jongeren. Vorig jaar arresteerde de politie 2.000 inwoners van de wijk, op verdenking van lidmaatschap van Al-Shabaab.

De terreurbeweging heeft gewaarschuwd de Keniaanse invasie te ver-

gelden met aanslagen in Kenia. Maar de Keniaanse president Mwai Kibaki verdedigde gisteren zijn beslissing om zondag troepen naar Somalië te sturen. „De veiligheid van ons land is het belangrijkste. We zullen onze territoriale integriteit verdedigen met alle noodzakelijke maatregelen om de veiligheid en stabiliteit te garanderen”, zei Kibaki – zijn eerste reactie sinds de inval in Somalië.

Keniaanse troepen hebben tot nu toe weinig tegenstand ondervonden. Ze zijn zo’n 100 kilometer opgerukt, maar hun opmars wordt bemoeilijkt door hevige regenval. Een Keniaanse legerwoordvoerder zei woensdag dat de steden Taabto, Qoqani en Elwaq zijn ingenomen. En gisteren zou met steun van Somalische milities het schiereiland Ras Kamboni zijn veroverd, dat op 3 kilometer van de Keniaanse grens ligt en een uitvalsbasis van Al-Shabaab is.

Een Somalische legercommandant zei dat het doel van de operatie is om de havenstad Kismayo in te nemen, het zenuwcentrum van Al-Shabaab. Zo zou Kenia zijn lucratieve toeristenindustrie willen beschermen. Het toerisme heeft een harde klap gekregen na een serie recente ontvoeringen, waarvoor Al-Shabaab volgens Kenia verantwoordelijk is. (AP, Reuters, BBC)

Strafhof vraagt Malawi uitleg over bezoek president Bashir

DEN HAAG. Het Internationaal Strafhof in Den Haag heeft Malawi gevraagd uit te leggen waarom het de Soedanese president Omar al-Bashir niet heeft gearresteerd tijdens zijn recente bezoek aan dat land.

Het Strafhof heeft Bashir aangeklaagd wegens genocide en oorlogsmisdaden tijdens het conflict in de regio Darfur en heeft een internationaal arrestatiebevel tegen hem uitgevaardigd. Malawi is een ondertekenaar van het Verdrag van Rome, dat ten grondslag ligt aan het Strafhof, maar verklaarde dat het niet zijn zaak is om Bashir te arresteren.

Afrikaanse landen beschuldigen het Strafhof ervan alleen oorlogsmis-

daden in Afrika te onderzoeken. De Afrikaanse Unie heeft gelobbyd om het arrestatiebevel tegen Bashir in te laten trekken, omdat dit het vredesproces in Darfur zou belemmeren.

De Europese Unie en mensenrechtengroepen hadden er bij Malawi op aangedrongen Bashir te arresteren. Maar tijdens een handelstop in Malawi afgelopen weekend werd Bashir verwelkomd door een militaire erewachter. „Hij komt voor zaken en het is onze zaak niet om president Omar te arresteren”, zei minister van Informatie Patricia Kaliati. Kenia en Tsjaad, die ook het Verdrag van Rome hebben ondertekend, hebben Bashir eerder eveneens verwelkomd.

Argentinië kiest leider met hulp van de doden

President Cristina Kirchner is vrijwel zeker van een tweede termijn. De herinnering aan haar overleden man Néstor geeft haar een extra zetje.

Door onze correspondent

PHILIP DE WIT

RIO DE JANEIRO. Overal leeft Néstor voort, zo zei de Argentijnse president Cristina Kirchner laatst in een toespraak over wijlen haar echtgenoot. In het water, in de ziekenhuizen en zelfs in de rioleringsystemen. Allemaal overheidsvoorzieningen die haar man verbeterde tijdens zijn presidentschap (2003-2007).

In de aanloop naar de Argentijnse presidentsverkiezingen van zondag is de vorig jaar gestorven ex-president Néstor Kirchner weer volop tot leven gebracht. Zijn weduwe en opvolger Cristina Kirchner hoopt een tweede termijn te winnen, onder meer door regelmatig naar hem te verwijzen in haar campagne. Néstor prijkt aan haar zijde op billboards en hij duikt steeds op in haar toespraken. Een uitbundige herdenkingsdag, vier dagen na de verkiezingen, moet Néstors positie versterken in het pantheon van nationale helden. Het is dan precies een jaar geleden dat hij hier overleed.

Sinds zijn dood is Néstor Kirchner nog geliefder geworden bij het volk, dat hem al op handen droeg nadat hij Argentinië uit een ongekende schulden crisis leidde en de Argentijnen weer trots liet zijn op hun land.

De doden hebben een prominente plek in Argentinië, zegt de Argentijnse journalist Claudio Negrete. Hij schreef er een boek over: *Necromania: geschiedenis van een Argentijnse passie*. Niet alleen worden de doden vererd, zegt Negrete, ze worden ook ingezet voor politiek gewin.

De dominante rol van Néstor Kirchner in deze presidentsverkiezingen is een uiting van de Argentijnse necromania, zegt Negrete. In toespraken duidt zijn weduwe hem bij voorkeur met ‘Hij’ – alsof het om een goddelijk figuur gaat. Negrete: „Zo wordt hij levend gehouden en kunnen de Argentijnen, via Cristina, opnieuw op hem stemmen.”

Om de mythe rond haar man verder te stimuleren laat Cristina Kirchner een mausoleum voor hem bou-

Hoop op parlement

Behalve een president kiezen de Argentijnen zondag ook nieuwe leden van het Congres. Het gaat daarbij om de helft van de Lagerhuiszetels en een derde van de Senaat. Eveneens worden er negen nieuwe gouverneurs gekozen; in totaal zijn er 23. De huidige regering, onder leiding van Cristina Kirchner, hoopt een meerderheid in het Congres te terug te winnen. Twee jaar geleden, bij tussentijdse parlementsverkiezingen, verloor Kirchner de meerderheid, waardoor het een stuk lastiger werd voor de Peronistische regering om nieuwe wetten door het parlement te loodsen. Volgens peilingen zouden Kirchner en haar coalitiegenoten dit keer wel eens een meerderheid van tweederde kunnen behalen in het Congres. Een dergelijke winst zou de wens om de grondwet te hervormen weer op de agenda zetten. Enkele coalitiegenoten van Cristina Kirchner hebben al gesuggereerd dat de grondwet zou moeten worden veranderd zodat de president van Argentinië langer kan aanblijven dan de nu toegestane twee termijnen.

wen in de hoofdstad van Santa Cruz, de thuisprovincie van de Kirchners. Er wordt hard gewerkt aan de tombe van twee verdiepingen, die groter zal worden dan menig gezinswoning. Negrete constateert: „Alles voor de mythe en de politieke winst.”

Cristina Kirchner is de gedooftverfde winnaar van de Argentijnse presidentsverkiezingen. Opiniepeilingen geven haar meer dan vijftig procent van de stemmen, wat een tweede verkiezingsronde een maand later overbodig zou maken.

In 2007 werd Kirchner de eerste vrouwelijke president van Argentinië, nadat haar man bij verrassing besloot geen tweede termijn te zoeken. De verwachting was dat Néstor dit jaar had willen proberen zijn vrouw op te volgen. Maar een hartstilstand doorkruiste deze beoogde estafette van meneer en mevrouw Kirchner, die elkaar in theorie keer op keer zouden kunnen hebben opgevolgd.

Cristina Kirchner heeft de afgelopen jaren het beleid van Néstor voortgezet en de staat een dominante rol in de economie gegeven. Met overheidsinvesteringen in sociale projecten, verhogingen van kinderbijslagen, minimumsalarissen en pensioenen heeft Kirchner zich uitmooien populair gemaakt bij de armere Argentijnen. Vorig jaar groeide de economie bovendien met ruim negen procent.

Kritische economen vragen zich echter af hoelang haar aanpak financieel kan worden volgehouden. Veel van de stijging in de overheidsuitgaven worden nu gedekt door hoge belastinginkomsten uit exportheffingen op Argentijnse grondstoffen en vlees naar onder meer Azië. Maar wat als die geldstromen wegvallen door de aanhoudende crises in het buitenland? Ook de hoge inflatie – officieel zo’n tien procent, officieus ruim twintig procent – baart zorgen.

Ondanks deze twijfels heeft Kirchner weinig te duchten van de negen kandidaten van de verdeelde oppositie. Haar naaste belagers zijn de gouverneur van Santa Fe, de socialist Herman Binner, en Ricardo Alfonsín, van de Radicale Burgerunie. In de peilingen komen ze echter niet veel verder dan tien procent.

Net als bij Kirchner speelt ook in de campagne van Ricardo Alfonsín een dode een hoofdrol. Hij is de zoon van Raúl Alfonsín, evenals Néstor Kirchner een zeer populaire ex-president. In 1983 was Raúl Alfonsín, na bijna acht jaar militaire dictatuur, verantwoordelijk voor herinvoering van de democratie. Hij overleed twee jaar geleden.

Volgens Negrete laat de verering van Alfonsín senior zien hoe ver de opmerkelijke relatie tussen de Argentijnen en hun doden gaat. Tijdens de drukbezochte uitvaart van zijn vader in 2009 verwierf zoon Ricardo landelijke bekendheid, waardoor de vrij onopvallende politicus plotsklaps een kansrijke presidentskandidaat van zijn partij werd.

Negrete zegt: „Het is bijna griezelig, de gelijkenis. Ricardo ziet er net zo uit en probeert zich net zo te gedragen als zijn vader. Zo proberen ze het verleden, de terugkeer naar de democratie, waar goede herinneringen aan zijn, terug te brengen.” Alsof Ricardo een reïncarnatie is van zijn vader. „Maar het zal niet genoeg zijn om van Néstor te winnen.”

‘PKK bewijst Koerden geen goede dienst’

Operatie van Turks leger in Irak na aanslag PKK maakt jonge Koerden wanhopig

Turkse soldaten trekken Noord-Irak binnen om een aanslag van Koerdische militanten te wreken. Over democratische hervormingen voor de Koerden praat niemand meer. „De PKK heeft ons geen dienst bewezen”, zeggen Koerdische jongeren.

Door onze correspondent

BRAM VERMEULEN

ISTANBUL. Op het moment dat tienduizend Turkse soldaten Noord-Irak binnentrekken om de aanslagen van de Koerdische militante PKK te vergelden, staat de jonge Koerd Tansel Parlak nerveus op het Taksimplein in Istanbul. Dit is de grootste operatie van het Turkse leger sinds 2008, flashen de televisieschermen in de eetcafés om het plein. 22 bataljons trekken op vijf verschillende plekken het buurland binnen, vanuit de lucht gesteund door F-6 en F-gevechtsvliegtuigen. Parlak kijkt hoofdschuddend naar die beelden.

„Opnieuw praten we nergens anders meer over dan over strijd, over welke tanks en welke vliegtuigen. Maar over de democratisering van het land spreekt niemand meer. Met dank aan de PKK.” De jonge student staat hier niet lekker, op Taksim. Hij kijkt voortdurend nerveus over zijn schouders of niemand meelustert en zijn Koerdische accent hoort. „Ze zullen me lynchen”, zegt hij.

Taksim is een etmaal na de grote aanslag het toneel van de ene na de andere demonstratie van boze Turken. Eerst zijn het „de juweliërs van Beyoglu”, die om de vernietiging van de PKK roepen. Dan volgen de studenten van de hogeschool van Galatasaray die hun leuzen scanderen: „Iedere Turk is een soldaat”, „de martelaren zullen niet sterven” en „het vaderland zal niet verdeeld worden”.

Het nationalisme viert hoogtij in Turkije en de Koerd Parlak houdt daar niet alleen het leger en de Turkse regering voor verantwoordelijk. Hij neemt het vooral de PKK kwalijk die zegt te strijden voor de rechten van de Koerden, zijn volk. In de nacht van dinsdag op woensdag vielen 250 PKK-strijders op acht verschillende plekken wachtposten van

Een van de Turkse militairen die bij de PKK-aanslag omkwamen wordt per helikopter afgevoerd. Foto AFP

politie en leger aan. Daarbij kwamen 24 soldaten om het leven. Het was de *casus belli* voor het Turkse leger dat de afgelopen weken duizenden soldaten aan de grens had verzameld voor een eventuele inval in Noord-Irak, waar de PKK zijn kampen heeft.

„De kogels van de PKK hebben niet alleen de Turkse soldaten gedood”, zegt Parlak. „Maar ook de stemmen van de democraten, de verlichte zielen van Turkije die in de afgelopen jaren hebben gesmeekt om meer rechten voor de Koerden, zodat dit conflict na 27 jaar eindelijk beëindigd kan worden.”

De regering van premier Erdogan beloofde meer rechten voor de Koerden, erkende hun bestaan, hun taal. Maar nu Turkije al maandenlang de doden van Koerdische aanslagen bergaapt, heeft die dialoog plaats ge-

maakt voor harde oorlogstaal.

Parlak is lid van een platform van Koerdische jongeren die zich openlijk tegen de PKK en andere Koerdische militanten hebben gekeerd. Dat is in de Koerdische gemeenschap een

‘Kogels PKK hebben niet alleen Turkse soldaten gedood’

ongewone stap. De organisatie heeft een ijzeren greep op die gemeenschap, met name in het zuidoosten van het land. Wie niet voor hen is, is tegen en is zijn leven niet zeker. „Wij zeggen: ‘sterf niet in mijn naam en doodt niet in mijn naam’. De PKK

spreekt niet namens mij”, zegt Gulsin Avsar, lid van het zelfde actieplatform. Ze is teleurgesteld in de enige Koerdische partij in het Turkse parlement, de BDP, die woensdag de bloedige aanslagen op de Turkse soldaten niet veroordeelde. „Waarom blijven ze stil, op het moment dat we zo’n behoefte hebben om ook van de Koerdische gemeenschap te horen”, vraagt ze.

De BDP houdt kantoor in de migrantenwijk Tarlabasi, aan de voet van de heuvel die naar Taksim leidt. De wijk is vanmiddag hermetisch afgesloten door zwaar bewapende politieagenten. Ze houden rekening met aanslagen nadat kantoren van de partij elders in het land in brand zijn gestoken.

In het kantoor van de BDP kijken leden in een walm van rook naar het

laatste nieuws over de Turkse inval in Irak. „Wat schiet de wereld er mee op als wij de aanslagen veroordelen”, zegt de voorman van de BDP in Istanbul, Huseyin Calisci. „Wij zijn droevig over degenen die hun leven hebben verloren. Maar in dit conflict wordt aan beide kanten vermoord. Dus waarom moeten wij alleen het geweld veroordelen?”

De beloften van de zittende regering van meer rechten voor de Koerden noemen ze in dit kantoor „volksverlakerij” en „bedrog”. Deze week begon in het parlement het debat over een nieuwe grondwet, die de Koerden meer rechten zou garanderen. De BDP was daar aanvankelijk hoopvol over. De voorman draait naar het tv-scherm vol tanks en vliegtuigen. „Maar als ik dit zie is er weinig reden voor hoop.”

m/v in het nieuws Paul Biya

Afrikaanse langgreederder oude stijl

Door onze correspondent

JOHANNESBURG. Dat Paul Biya op 9 oktober opnieuw verkozen zou worden tot president van Kameroen, stond vast toen hij in 2008 aankondigde de grondwet van zijn land te veranderen. Biya, president sinds 1982, noemde het „ondemocratisch” als een volk niet zijn favoriete leider zou kunnen kiezen en liet het make-parlement daarom het maximum aantal van twee regeertermijnen uit de grondwet schrappen. Vandaag maakt het hoogerechtshof de definitieve uitslag van de verkiezingen bekend. Een formaliteit.

De 78-jarige Paul Barthélémy Biya’a bi Mvondo is een Afrikaanse langgreederder oude stijl. Hij leeft in weelde in een land waar bijna de helft van de bevolking moet rondkomen van een dollar per dag. Maar het is de vraag of hij dat zelf weet. Hij bestuurt Kameroen vaak voor langere periodes per jaar vanuit het InterContinental Hotel in Genève. Daar kan hij „ongestoord werken”, zei de hotelmanager eens in een interview. Ook tijdens de afgelopen campagne was Biya hoegenaamd onzichtbaar. Godelusio-neerd over de mogelijkheid tot verandering bleven veel kiezers thuis.

Paul en Chantal Biya. Foto AP

De economie van Kameroen heeft ‘potentieel’, zeggen analisten. Maar dat het land, anders dan veel andere Afrikaanse landen, de laatste jaren weinig buitenlandse investeringen aantrekt, komt volgens hen door de verlamdende machtsgreep van Biya en zijn kleine kring van (vaak corrupte) vertrouwelingen. De katholieke Biya heeft de laatste dertig jaar in het door religie en taalgrenzen verdeelde Kameroen weliswaar voor stabiliteit gezorgd, maar de economische groei bleef achter. Kameroen

produceert cacao, exporteert olie en verbouwt voedsel voor een groot deel van Centraal-Afrika.

Dat Biya de touwtjes stevig in handen heeft, merkte de schrijver Bertrand Teyou die vorig jaar onder de titel *La Belle de la république bananière* (De schone van de bananenrepubliek) een boek publiceerde over Biya’s 38 jaar jongere echtgenote Chantal, die bekend staat om haar excentrieke kapsel en kleding. Teyou belandde in de cel.

Mensenrechtenorganisaties zijn bovendien bezorgd over de toemerkende vervolging van homoseksuelen in Kameroen.

Biya voerde tijdens de Afrikaanse democratiseringsgolf begin jaren negentig een meerprijsstelsel in, maar verkiezingen in 1992 werden overschaduwd door geweld en in 1997 door een boycot van de oppositie. Net als in 2004 kan Biya vandaag rekenen op ruim driekwart van de stemmen. De verkiezingen verliepen relatief rustig, maar de oppositie meent dat op grote schaal is gefraudeerd. De voormalige kolonisator Frankrijk noemde de verkiezingen „acceptabel”, de VS spraken van „ongeregeldheden op alle niveaus”.

Advertentie

Maak je boodschappenlijstje bewust.

voedingscentrum.nl/boodschap

Voedingscentrum
eerlijk over eten

‘VS dumpen criminelen’

MEXICO STAD. De Verenigde Staten zetten criminelen zonder verblijfs-papieren over de grens met Mexico omdat dat goedkoper is dan ze te vervolgen. Deze praktijk is een van de oorzaken van de geweldexplosie in Mexicaanse grenssteden. Dat ver-wijst maakte de Mexicaanse presi-dent Felipe Calderón gisteren aan aan de Amerikanen op een interna-tionaal congres over immigratie.

Amerika moet Mexicaanse crimi-nelen in de VS vervolgen, niet over de grens duwen, zei Calderón. Hoe-wel er vele oorzaken zijn voor het geweld in Mexicaanse grenssteden, zei Calderón, helpt het niet dat de Amerikanen jaarlijks zo’n 60.000 tot 70.000 illegale Mexicanen deporteren naar steden als Ciudad Juárez en Tijuana, onder wie „velen die echte criminelen zijn”.

De Amerikaanse migratieauthoriteiten maken begin deze week be-kend dat ze het afgelopen jaar een recordaantal illegalen hebben gede-porteerd, onder wie velen met een strafblad. Onder de bijna 400.000 il-legalen die werden uitgezet, was 55 procent veroordeeld voor een mis-daad of een vergrijp, aldus de Ameri-kanen. De overgrote meerderheid van de illegale migranten in de VS komt uit Mexico. (AP)

De correspondent in een Frans wegrestaurant

Vijf dagschotels en een paar centimeter wijn: 61 euro

Wij rijden door het Franse land, over de snelweg, helemaal van zuid naar noord. Ik lees een boek getiteld *Litter* van de schrijvende Britse psychiater Theodore Dalrymple, die beoogt dat alle plastic rommel op straat te maken heeft met een nieu-we sociale werkelijkheid in Groot-Brittannië: die van gebroken gezin-nen zonder vaste familiemaaltijden. Iedereen snackt kant en klaar, van de supermarkt. Oude ongeschreven re-gels dat eten op straat niet hoort, werken niet meer. Vandaag dat veel mensen de verpakking van repen, wraps en blikjes van zich afsmiten.

Ik word somber van Dalrymple en stel voor zometeen wat te gaan eten. Aangezien wij op de voorbank vin-den dat pompostatens smakeloos, duur junkfood verkopen, gaan wij van de snelweg af. Het is acht uur’s avonds. We zitten ergens onder Tours. In Frankrijk kun je langs de *route nationale* altijd restaurants vinden voor reizigers: de *Routiers*. Onze gedachten dwalen af naar die keer in de Auvergne, toen we een Routier vonden waar alle truckers ook stopten voor een simpele, eerlij-ke dagschotel. Truckers kennen de betere plekken: rood-wit geblokte

kleeftjes op tafel, pichette wijn voor drie euro.

Maar vanavond is er na een half uur nog geen spoor van geblokte kleeftjes en stooftvlees. *La France profonde* bestaat uit lege straten, verla-ten supermarkten en donkere hui-zen. Dorpen zijn doods. In stadjes kom je hier en daar een kebabtent te-gen, vol tl-licht. Zelfs daar zit geen hond.

Ik besef dat ik iets verdrogen heb: vorig jaar, ook op de terugweg uit Portugal, zijn we drie uur kwijt-

geraakt doordat wij pompstations wilden boycotten. Toen las ik een lang artikel in de krant *Liberation* over het Franse tolsysteem. Dat kwam erop neer dat de Franse staat in tijden van nood de tolwegen veel te goedkoop aan twee, drie multina-tionals had verkocht. Die verdienen zich nu scheel aan de tol, die almar-verhoogd wordt – en aan de snoep, broodjes en frisdrank die ze verko-pen in pompstations die aan hen ge-lieerd zijn.

De achterbank, die gek is op pompstations, kan zich dit artikel le-vendig herinneren: de krant was nog niet uit of wij draaiden de provincia-le weg op, op zoek naar een ‘echt’ restaurant. Maar ook toen: overal ge-ruiten luiken, schotelantennes, de-solatie landschap. Er stonden Rou-tiers langs de weg maar die waren al-lemaal dicht. Immens gefritteerd eindigden we rond elf in een ne-on tent met plastic meubels met een pizza in een kartonnen doos – pre-cies datgene waarvoor wij op de vlucht waren geslagen.

Ditmaal geven we het na ander-half uur op. We jagen kennelijk een hersenschim na, een stuk wereld dat is afgestorven zonder dat wij het

door hadden. We besluiten bij de volgende gelegenheid de snelweg weer op te gaan.

Ineens doemt er een rij geparkeer-de vrachtwagens op. En daarachter, zo waar, een verlichte Routier! We gaan vlug naar binnen. In het mid-den van de armoedige gelagkamer vol ansichten, medailles en vinger-plan ten staat een lange tafel waaraan enkel mannen zitten. Ze eten taaikalfsvlees met jus en stukgekookte kool, vergelijken arbeidsvoorwaarden en bekijken een voetbalwed-strijd op tv. De wijn komt uit de streek en wordt per centimeter bere-kend. Pa staat achter de tap, moe achter de pannen.

Een uur later betalen we, intens tevreden, 61 euro voor vijf dagscho-tels en een paar centimeter wijn. En 10 euro – voor een gidsje met een 1700 Routiers die nog niet op de fles zijn. Dat stoppen we in de auto en houden we daar, voor de volgende keer. In de we naast de deur poetsen truckers hun tanden. Het eten was ondermaats, de wijn was bocht en de fruitsla kwam uit blik. Maar ons we-reldbeeld is weer een jaartje gered.

CAROLINE DE GRUYTER

Column Thierry Baudet

Britten wenden zich af van mensenrechtenhof

Op zondag 2 oktober pleitte de Britse minister van Binnenlandse Zaken, Theresa May, voor afschaffing van de Human Rights Act, een wet die aan uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens doorverwerking in de Britse rechtsorde verleent. Als dit voortvallend doorgang vindt zal Groot-Brittannië straks niet langer onder de rechtsmacht van het Europees Hof vallen.

Afschaffing van de regel zou premier fysiek onpasselijk maken

saris voor de Mensenrechten', een functionaris die toezicht op de mensenrechten in alle lidstaten van de Raad van Europa. Hij heeft een legerijte ambtenaren onder zich waarmee hij 'rapporten' en 'onderzoeken' opstelt, en hij agendeert discussies in de Parlementaire Assemblée in Straatsburg, die overigens ook de rechters van het Europees Hof benoemt.

Volgens Hammarberg zou het op handen zijnde Nederlandse boerkaverbod een 'inbreuk op de individuele privacy' zijn. Hij meende dat het strijdig was met de mensenrechten, en brak een lans voor 'pluralisme en multiculturalisme'. Hammarberg, die eerder directeur was van Amnesty International, waarschuwde verder voor 'islamofobische tendensen' en hekelde de Nederlandse regels voor gezinshereniging, waardoor het voor immigranten steeds moeilijker wordt zich met verwanten te herenigen".

Het doet denken aan de uitspraken van de Nederlandse rechter bij het Europees Hof, Egbert Myjer, die betreurde dat men 'steeds intoleranter' wordt. Hij beklagde zich al eerder over de 'goedkope retoriek van lieden die zich verheven achten boven mensen die een andere geloofsovertuiging hebben'. Stuk voor stuk politieke opvattingen die een 'onpartijdig' mensenrechtenhof niet passen.

Ook in Nederland rijst de vraag naar de legitimiteit van het Europees Hof na verschillende controversiële uitspraken. Zo verbodt het Hof minister Leers vorig jaar rond deze tijd om de voorgenomen uitzetting van uitprocedeerde Iraaken doorgang te laten vinden. In dezelfde week zag de Nederlandse rechter zich op basis van Europese jurisprudentie genoodzaakt een zojuist door regering en Staten-Generaal aangenomen anti-kraakwet onverbindend te verklaren wegens strijd met de 'mensenrechten'.

Waar het gaat om vrijheid van meningsuiting heeft het Hof eveneens stelling genomen. Zo heeft het de veroordelingen van islamcritici als Le Pen in Frankrijk, Feret in België, en Norwood in Engeland 'noodzakelijk in een democratische samenleving' genoemd. De Sloveense rechter bij het Europees Hof meende zelfs dat de persvrijheid in een 'fetish' was ontarda, en stelde dat het Europees Hof moest zorgen, 'dat de pendule terugzwaait'.

Het verbaast dan ook niet dat strafpleiter Gerard Spong bij het Europees Hof beroep heeft aangekend tegen de Nederlandse vrij-spraak van Geert Wilders.

Deze zomer liet Thomas Hammarberg bovendien van zich horen. Dat is de Europese 'Commis-

Laat meisjes kiezen voor 'fotografe' en 'monteuse'

Mannelijke beroepsnamen ontnemen het zicht op de grote bijdrage die vrouwen leveren in de maatschappij, stelt **Ingrid van Alphen**. Zij wil directrice en hooglerares.

Toen de nieuwe directeur van het NIOD in 2007 werd ontvangen in het historische radioprogramma OVT was de eerste vraag: „En, hoe is het nu om zo'n mannenbolwerk te leiden?”

Verbaasd legde de directrice (want die betrof het) uit dat de meerderheid van de medewerkers van het NIOD inmiddels uit vrouwen bestond. Dit had kennelijk de redactie van dit mannenradiobolwerk niet bereikt. Net zomin als bij het begin van dit stukje veel mensen gedacht zullen hebben dat het bij het woord directeur om een vrouw ging.

Dit is dus precies de reden waarom Heleen Crul (Opinie, 1 oktober) gelijk heeft met haar oproep om vrouwen (weer) zichtbaar te maken in taal en vrouwelijke naast mannelijke beroepsnamen te gebruiken.

In 1981 werd in het kader van de Wet Gelijke Behandeling de discussie gestart over de gelijke behandeling van vrouwen op linguïstisch niveau. Het betrof de keuze om beroepsbenamingen – die doorgaans uitsluitend in de mannelijke vorm zijn gesteld – hetzelfde gedifferentieerd op te nemen in een register hetzelfde zogenaamd neutraaliseerd. Het differentiatievoorstel betrof het consequent naast elkaar hanteren van de vrouwelijke en de mannelijke vorm van een beroep, met als argument het zichtbaar maken van vrouwen in taal. Dus: directrice en directeur.

Het neutralisatievoorstel repte de mannelijke vorm uit als sekseneutraal met – indien noodzakelijk –

soms het adjectief 'vrouwelijk' ervoor, met als argument dat seks er bij een beroep niet toe doet.

Op 22 maart 1983 lagen beide voorstellen ter tafel in de Tweede Kamer. Nederland zou bij 'wet en regelgeving' linguïstische voorschriften over deze kwestie aannemen. Echter, tot een daadwerkelijke keuze voor differentiatie of neutralisatiestandpunt is het nooit gekomen. Het GPV diende een motie in strekkende de mening dat de taal van God was en dat de mensen met hun handen van de taal af moesten blijven. Deze motie werd aangenomen, met steun van de PvdA die verwees naar de toentertijd nog aanwezige socialistische haan: „Omdat wij vinden dat de Samenleving haar eigen taal maakt en wij derhalve vinden dat degenen die

Meisjes wilden 'iets met fotografie' of 'iets met een hotel'

denken dat door de taal te veranderen, de samenleving verandert, gelijk zijn aan een haan die denkt dat door zijn kraaien de zon opkomt'. (Handelingen Tweede Kamer)

Aldus werd besloten dat de Nederlandse taal verder in de handen van God dan wel de Samenleving werd gegeven. Het is opvallend dat taalveranderingen als 'bejaarden' naar 'senioren' en 'gastarbeider' naar 'buitelandse werknemer' of 'medelander' naar 'allochtoon' zo'n parlementaire discussie niet hebben gehad.

De voorspelling dat bepaalde beroepen voor vrouwen toegankelijk zouden worden, is niet uitgekomen: het is slecht gesteld met de vrouwelijke participatie in toonaangevende, dus zichtbare, beroepen.

Brieven over Gilad Shalit

Tweestrijd rond Shalit houdt alle Israëliërs bezig

Israël verwelkomt de thuiskomst van de in 2006 ontvoerde Gilad Shalit. Het akkoord over Shalits terugkeer heeft echter een bittere nasmaak, aangezien voor zijn vrijlating een hoge prijs is betaald. Het Israëlische Hooggerechtshof stemde in met de ruil van ruim duizend Palestijnse gevangenen voor Shalit. De overeenkomst balanceert met de wens van Israël om een ontvoerde soldaat terug naar huis te halen en de veiligheid van de Israëlische bevolking. Dit dilemma kan geïllustreerd worden met het verhaal van Shuvell Schijveschuurder. In 2001 zijn Shuvells Nederlands-Joodse ouders en drie van zijn broertjes en zusjes vermoord bij een zelfmoordaanval op een pizzeria. Hamas-terroriste Ahlam Tamimi – die de aanslag heeft helpen beramen en uitvoeren – is een van de gevangenen die wordt vrijgelaten.

De tweestrijd van het terughalen van een soldaat die deel uitmaakt van de Israëlische bevolking en daar om niet aan zijn lot kan worden overgelaten versus het laten gaan van mensen als Tamimi die naar eigen zeggen opnieuw aanslagen zullen plegen, is een kwestie die alle Israëliërs bezighoudt. Het baart premier Netanyahu zorgen en beheerst de gedachten van mensen als de familie Shalit en Schijveschuurder. Helaas zijn dit soort problemen inherent aan de regio waarin wij leven. Wij zullen doorgaan met het opsporen van onze nog vermiste of gevangenen soldaten en al het mogelijke doen om de pijn van mensen als de familie Schijveschuurder draaglijk te maken.

HAIM DIVON
Ambassadeur van Israël

Illustratie Kap

16 liden aan kanker, 80 aan suikerziekte en 40 aan psychische stoornissen als gevolg van martelingen, waarmee Wijnberg suggereert dat Israël bijna de helft van zijn Palestijnse gevangenen zonder enige medische behandeling dood laat gaan. Maar de gevangenenruil zelf liet een heel ander beeld zien. Die ene vrijgelaten Israëlische soldaat is door Hamas vijf jaar onder de grond vastgehouden, zonder dat enige hulporganisatie toegang kreeg. Hij zag er sterk vermagerd en bleek uit. Dit in tegenstelling tot de vrijgelaten Palestijnen die in een blakende gezondheid leken te verkeren en vaak

Terecht stelt Crul dat al die mannelijke beroepsnamen het zicht ontnemen op de grote bijdrage die talloze vrouwen leveren aan onze samenleving. Dat vonden mijn studenten en ik in 1983 toen wij het differentiatievoorstel opstelden, en die opvatting is nu alleen maar versterkt en een bewezen feit geworden.

Hierbij speelt ook mijn analyse van beroepskeuzen van adolescenten Nederlandse meisjes en jongens een rol. De jongens gaven 'gewoon' een beroepsnaam als 'fotograaf' of 'hotelmanager', waar de meisjes hoofdzakelijk 'iets met' wilden worden: 'iets met fotografie', 'iets met een hotel', met een incidentele 'grondstewardess' of 'kapster'. Dit laatste geeft aan dat het daadwerkelijk bestaan van een vrouwelijke beroepsnaam voor meisjes ook een zichtbaar arbeidsperspectief biedt.

Het door Crul benadrukte verschijnsel dat „vrouwelijke uitgangen verwijzen naar 'typisch vrouwelijk' en dus tweederangs” kan alleen verdwijnen door een consequent gebruik van vrouwelijke vormen naast mannelijke voor alle rangen en standen. Zo wordt 'leerkracht' wel degelijk door iedereen als sekseneutraal opgevat omdat de gebruikelijke benamingen, lerares en leraar, er aan ten grondslag liggen.

Pas na het naast elkaar gebruiken van vrouwelijke en mannelijke beroepsnamen kan er sprake zijn van enige sekseneutraliteit. Dat dit gepaard moet gaan met een verandering van de niet linguïstische werkelijkheid is buiten kijf. En als dan een vrouw de leiding heeft over een of ander bolwerk, noem haar dan directrice. En wanneer zij werkzaam is in de techniek, noem haar dan monteuse.

Ingrid van Alphen is taalwetenschapster aan de UvA.

Eind december vertrekt André Kuipers met een Sojoezraket naar de ruimte. Tot dan elke week een bericht over zijn voorbereiding. Vandaag: g-krachten.

Eén van de prettigste ervaringen tijdens een ruimtereis is die van gewichtsloosheid. Je kleding hangt altijd soepel om je heen, legde André Kuipers een tijdje geleden uit in deze krant. En als je slaapt heb je nooit last van een hard matras of een te bol kussen. Nergens prikkels of drukpunten: je dommelt zo weg en je zweeft door de dagen.

Maar ja, dan moet je terugg. Naar de aarde en haar vervelende zwaartekracht. Als boordwerktuigkundige drukt Kuipers over ruim een half jaar waarschijnlijk zelf op de knop die de Sojoezlandingscapsule loskoppelt van het internationale ruimtestation ISS. Met ongetwijfeld een gevoel van spijt.

De ontkoppelde capsule zal de dampkring van de Aarde raken. Hij zal er op stuiten zoals een eend die op het water landt. En dan zal hij doorschieten, de atmosfeer in, naar de steppen van Kazachstan.

De kunst is om zo precies mogelijk op die landingsplek af te koersen, zonder onderweg al te veel te versnellen of te vertragen. Want zulke versnellingen en vertragingen leiden tot krachten die vergelijkbaar zijn met de zwaartekracht – en dan een aantal keer sterker (dus: 3g of 5g en soms zelfs 8g). Ze kunnen de terugkeer naar de Aarde hals maken.

Kuipers, via Skype: „Je bent helemaal gewend geraakt aan gewichtsloosheid en dan word je daarna in de Sojoez ineens vier keer zo zwaar als op Aarde – en als je pech hebt zelfs acht keer zo zwaar. Alsof je in de cabine ligt en er zes of zeven minuten een olifant op je gaat zitten.” Geen wonder dat astronauten van tevoren in Sterrenstad en andere trainingscentra uitgebreid oefenen in centrifuges die g-krachten (tot 5g) nabootsen.

En wat als na zes, zeven minuten de olifant weer verdwijnt en de grote parachute opengaat? Dan, zegt Kuipers, begint het langzame wennen aan die aarde zwaartekracht die bloed en lichaamsvocht naar je benen trekt, waarvan je op gewichtsloosheid ingestelde evenwichtsovergaan in de war raakt en die ineens weer een beroep doet op je verslapte spieren. Zwaar.

MARGRIET VAN DER HEIJDEN

Pareltjes uit het Zoölogisch Museum Amsterdam nu te zien in Leiden

Paradijsvogel met kraaienpoten

Alles moet efficiënter en dus moeten ook musea fuseren. Voordeel voor het publiek: verborgen topstukken komen ineens tevoorschijn.

Door onze redacteur KESTER FRERIKS

LEIDEN. Het reusachtige skelet van olifant Jack heerst over de andere dieren; een opgezette giraffe, de leeuw Nero, de tijger Atir, de ijsbeer die door Nederlanders tijdens de Willem Barentsz-expeditie in 1884 werd geschoten. Het skelet van Jack was meer dan een halve eeuw niet te zien, nu vormt het een pronkstuk op de tentoonstelling *Naturalia*, van *circusdier tot wetenschappelijk object* in Naturalis, het Nederlands Centrum voor Biodiversiteit in Leiden.

Olifant Jack behoorde tot de collectie van het Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMA). In de negentiende eeuw was Jack het lievelingsdier van dierentuin Artis in Amsterdam. Hij kon allerlei kunsten, was meer een circusdier dan een echt dier uit de dierentuin. Een fles wijn ontkurden en leegdrinken bijvoorbeeld. Op een trompet spelen.

Dit jaar is de collectie zoölogica uit Amsterdam overgebracht naar NCB Naturalis in Leiden. Om het samengaan van de collecties te markeren toont Naturalis een aantal van de belangrijkste objecten uit Amsterdam. Nu, met de Amsterdamse verzameling van 40.000 opgezette dieren, 65.000 vogels, 450.00 schelpen en 10 miljoen insecten erbij, komt de Naturalis-collectie op 37 miljoen objecten. „Een deel van de Amsterdamse collectie diende een strikt wetenschappelijk doel”, zegt Marijke Besselink, samensteller van de tentoonstelling. „Een ander deel, afkomstig uit dierentuin Artis, is lange tijd niet voor het publiek zichtbaar geweest. Nu dus wel. Ook de collecties van het Nationaal Herbarium Nederland zijn ondergebracht in NCB Naturalis. De collecties worden niet alleen bij elkaar gezet, maar ook geïntegreerd en ontsloten. Onderzoekers uit binnen- en buitenland kunnen er zo optimaal gebruik van maken.”

Het Zoölogisch Museum is altijd sterk verbonden geweest met dierentuin Artis, opgericht in 1838. In 1882 stelde Artis op haar terrein een leslokaal en een laboratorium voor studenten ter beschikking, dit markeert het begin van het Zoölogisch Museum. Nederlandse wetenschappers die op expeditie gingen naar de Himalaya, Spitsbergen, Azië of de Caribische Eilanden keerden terug met zoölogische objecten als balgen (huiden) van vogels, sponzen, koralen, vlinders, insecten, zoogdieren.

Geen kanker na 18 jaar mobiel

Door onze redactie wetenschap

ROTTERDAM. Het gebruik van de mobiele telefoon veroorzaakt geen hersentumoren. Dat wisten we al, maar het is nu opnieuw bevestigd door de grootste studie ooit naar dit vermeende verband. Deense onderzoekers rapporteerden gisteren in het medisch-wetenschappelijke tijdschrift *British Medical Journal* dat zij geen verhoogd risico op hersentumoren zagen bij 358.403 mobiele bellers die al achttien jaar een mobiel abonnement hadden.

De onderzoekers namen in hun studie de gehele Deense bevolking van 30 jaar en ouder mee, met de gegevens van de Deense kankerregistratie en abonneerders van providers. Van 1990 tot 2007 traden er 17.729 tumoren op in het centraal zenuwstelsel, maar evenwel onder niet-bellers als onder mobiel bellers. In een begeleidend commentaar schrijven artsen Anders Ahlbom en Maria Feychting van het Zweedse Karolinska Instituut dat de nieuwe resultaten „geruststellend” zijn. Nieu-

Weckpot met een allegaartje aan zeedieren, typisch voor de wijze waarop in de zeventiende eeuw naturalia werden verzameld. Foto Naturalis

Die zijn alle geordend, beschreven, geïdentificeerd.

Vlinderdeskundige Harry van Oorschot wijst op een vitrine waarin honderden vlinders zijn vastgeprikt, de vleugels glanzend. „Ik heb jarenlang in Turkije zeldzame dagvlinders gevangen en bestudeerd, onder meer Nymphalidae, waartoe soorten als zandooie en parelmoervlinder behoren”, licht hij toe. „Ik ontdekte steeds nieuwe soorten en ondersoorten. In tegenstelling tot zoogdieren en vogels vertakken vlinders zich

zeer snel in nieuwe soorten. Het wetenschappelijke bewijs ervan is hier nu voor het eerst te zien.” Hij wijst op minuscule veranderingen in de kleur van de vleugels, in de vlekjes. Net als tijger Atir en leeuw Nero is olifant Jack in de beginjaren van Artis aangekocht. Alle drie waren ze afkomstig uit een rondreizende menagerie. Niet alleen wetenschappers hadden een grote belangstelling voor de rijkdom van de schepping, ook de geïnteresseerde leek keek zijn ogen uit bij beesten die uit verre lan-

den kwamen. In circussen en menageriën werden de dieren aan het publiek getoond.

Artis kocht olifant Jack voor drie-duizend gulden van een circus, een reusachtig bedrag voor die tijd. Maar Jack werd gaandeweg onhandelbaar en dreigde uit te breken. Ten einde raad schoot de toenmalige directeur van Artis, Gerard Westerman, het dier in 1849 eigenhandig dood. In de ribbenkast van Jack is nog het vergruizelde stuk bot te zien waar de kogel insloeg.

De wetenschappelijke belangstelling voor zoölogica komt tot uitdrukking in de stolphenscollecties die Naturalis laat zien. De expositie is cultuurhistorisch opgebouwd en niet taxonomisch, zoals veelal gangbaar is in natuurhistorische musea. „Dat biedt ons de gelegenheid te laten zien op welke manieren een verzameling tot stand komt”, legt Marijke Besselink uit. „Bij expeditie in de negentiende eeuw hoort het neer-

schieten van dieren om ze mee naar het thuisland te kunnen nemen. Eerder al werden dieren gevangen voor een vorst en werden ze onderweg in een rondreizende of soms permanente menagerie vervoerd. Geleidelijk ontstaat er een wetenschappelijke belangstelling en worden objecten bestudeerd en beschreven.”

Een toonbeeld van een exotisch dier is de paradijsvogel, afkomstig uit Nieuw-Guinea, waarvan er vele tot de collectie van het Zoölogisch Museum behoren. „Enkele eeuwen geleden kwam het dode dier al zonder poten in Nederland aan”, aldus bioloog Kees Roselaar, wetenschappelijke collectiebeheerder van het ZMA. „Dat is de reden dat men dacht dat de vogels zonder poten leefden. En ook later werd alleen de huid gebruikt. Maar om de vogel in opgezette toestand op een tak te zetten, heb je wel poten nodig. Dus voor de wereldtentoonstelling in 1883 zette de preparateur er de klauwtjes onder van Hollandse kraaien of kauwtjes.”

In een vitrine zien we de vogel, een van de kleurrijkste ter wereld met zijn prachtige siervoren. Inderdaad: de poten zijn opvallend zwart. Een paradijsvogel met kraaienpoten.

Naturalia, van circusdier tot wetenschappelijk object. NCB Naturalis, Darwinweg 2, Leiden, t/m 19/8. Inl: naturalis.nl

Snelschaken moet echt snel

ROTTERDAM. *Blitz* schaken is niet makkelijk. Elke speler heeft drie minuten denk tijd. Wie de andere binnen de tijd mat heeft, wint. Wiens tijd op is, verliest, ook al staat hij op winnen – tenzij de andere speler hem nooit meer mat had kunnen krijgen, dan is het gelijkspel.

Hoe spelen mensen tegen een sterkere tegenstander? Iets langzamer dan normaal, blijkt uit een analyse van ruim een miljoen online blitz-partijen in *Journal of Experimental Psychology: General* (17 oktober online). Begrijpelijk, maar onverstandig. Mensen doen dan wel beter zetten, maar door de tijdsdruk hebben ze uiteindelijk toch meer kans om te verliezen dan wanneer ze net zo snel zouden doorschaken als ze tegen een gelijkwaardige tegenstander zouden doen. De psychologen wilden weten hoe mensen reageren op verschillende vormen van druk bij het nemen van beslissingen, en namen schaken als klassiek voorbeeld. (NRC)

opinie@nrc.nl

Opinieartikelen zijn welkom, liefst aanknopend bij actuele gebeurtenissen. Lengte maximaal 800 woorden. Reacties ontvangen wij liever als ingezonden brief (van maximaal 250 woorden). Vermeld naam, adres en, indien van toepassing, titels en functies. Beide naar opinie@nrc.nl

Rutger Hauer meesterlijk in kille ‘Heineken Ontvoering’

Film

De Heineken Ontvoering. Regie: Maarten Treurniet. Met: Rutger Hauer, Reinout Scholten van Aschat, Gijs Naber, Teun Kuilboer, Korneel Evers. 27/10 in bioscoop. ●●●●●

Door PETER DE BRUIJN
Eindelijk heeft Rutger Hauer weer eens een rol in een Nederlandse film waar hij zijn tanden in kan zetten. Dat is een genot om te zien en met een de voornaamste troef van *De Heineken Ontvoering*, de grotendeels op feiten gebaseerde misdaadfilm van regisseur Maarten Treurniet. Hauer's Heineken is prettig ironisch, kalm en onangedaan, een bon vivant. Als directeur van een multinational is hij eraan gewend dat zijn wil wet is, zonder dat hij zijn stem hoeft te verheffen. Ook zijn ontvoerders spreekt hij aanvankelijk toe als of het zijn ondergeschikten zijn. Maar zijn masker gaat steeds meer scheuren vertonen, naarmate hij langer vastzit in zijn cel op een Amsterdams industrieterrein.

Hauer laat meesterlijk zien hoe zijn masker breekt. Na zijn bevrijding is Freddy Heineken een ander mens: aardiger, humaner. Die transformatie – op papier wat al te braaf – weet Hauer geloofwaardig te maken, al kleeft er iets sentimenteels aan: Heineken is ineens weer een familie-man, die zijn hedonistische levenswandel achter zich laat.

De keuze van Treurniet om halverwege van perspectief te veranderen is gedurfd. Eerst zien we de ontvoering vrijwel alleen vanuit het perspectief van de ontvoerders; daarna vanuit dat van Heineken, die alles in het werk zet om de daders te pakken. Maar Treurniet betaalt daar wel een prijs voor: omdat we evenals de ontvoerders niet weten wat er in de buitenwereld gebeurt, of de politie hen op het spoor is, of het net rond hen zich al dan niet sluit. Daardoor is er geen sprake van klassieke spanningsopbouw. *De Heineken Ontvoering* moet het hebben van de (rudimentaire) psychologie en de vele authentiek ogende, overtuigende details. Die zorgen samen voor een soms drukkende sfeer – typisch voor de crisisjaren van de vroege jaren tachtig. Maar niet voor grote spanning.

Dat de echte Heinekenontvoerders, voor zover nog in leven, weinig op hebben met de film, pleit alleen maar voor Treurniets aanpak. De ontvoerders zijn in de film geen getapte jongens, met wie je prima een borrel zou kunnen drinken, maar bikkelhård, zwijgzaam, agressief, ook tegenover elkaar.

Hun wereld is even miezerig, klein en bedompt als de cel waarin Heine-

Het moment van de ontvoering van Freddy Heineken (Rutger Hauer)

Ontvoerders herkennen zich niet in de film

Alle nog levende ontvoerders van Alfred Heineken, plus misdaad-journalist Peter R. de Vries, eisen een verbod op de film *De Heineken Ontvoering*. Advocaat Jens van den Brink van IDTV onthulde dat gisteren in het kort geding van Willem Holleeder tegen het film-bedrijf: Holleeder eist dat zijn alter ego Rem Hubrechts uit die film wordt verwijderd. IDTV zou inmiddels van Heineken-ontvoerders Jan Boellaarts en Frans Meijer, die de film in een interview in *De Telegraaf* ongezien een 'kutfilm' en een 'politiefilm' noemen, alsmede Martin Er-kamps en Peter R. de Vries een sommatie hebben ontvangen. Van den Brink sprak gisteren het vermoeden uit dat er sprake is van een gecoördineerde actie. Niet alleen omdat De Vries een maand

geleden de publiciteit zocht met een concurrerende, Amerikaanse 'true crime'-film van de ontvoering, gebaseerd op de versie die De Vries optekende uit de monden van de in 2003 geliquideerde ontvoerder Cor van Hout en van Willem Holleeder in zijn boek *De Ontvoering van Alfred Heineken*. De Vries ontkent elk contact met Holleeder over de zaak: Van den Brink wees evenwel op details in de dagvaarding tegen IDTV uit een contract uit 1998, toen regisseur Maarten Treurniet van *De Heineken Ontvoering* een optie had op het boek van De Vries. Na een conflict met De Vries besloot Treurniet gewezen politiemann Kees Sietsma als bron te nemen. Vanmiddag zal na de deadline van deze krant uitspraak in het kort geding worden gedaan.

ken drie weken bivakkeert. En het is jammer dat de film niet tot het einde zo ingesnoerd en claustrofobisch blijft, waardoor de grote finale enigszins aandoels als stijlbreuk. Dat er nog iemand werd ontvoerd, Heinekens chauffeur Ab Doderer, lijken de filmmakers vooral als een lastige bijkomstigheid te hebben beschouwd; zijn aanwezigheid is weggemoffeld.

Naast het mooie spel van Hauer zijn het de zeer geloofwaardige zware jongens, die de film bijzonder maken. Kleding, haardracht, zonnebrillen, accenten; het oogt allemaal per-

fect. De acteurs zijn met hun onderkoelde spel, voortreffelijk op elkaar afgestemd, een boevenbende die indruk maakt. De regisseur staat niet toe dat de kijker valse sympathie voor hen opvat. Maar ook Heineken is geen personage waar je gemakkelijk warme gevoelens voor krijgt; daarvoor is hij te zelfverzekerd, te uitzonderlijk, *one of a kind*. *De Heineken Ontvoering* is zo een film die de kijker nauwelijks de mogelijkheid biedt zich in te leven, in daders noch slachtoffers. Knap gedaan, maar ook een beetje kil.

‘De kunst en de

Maar Sofia Goebaidolina ontkent

Sofia Goebaidolina is een van de grootste levende componisten. Ze is in haar lievelingsstad Amsterdam voor een serie concerten ter ere van haar 80ste verjaardag.

Door JOEP STAPEL

AMSTERDAM. Sofia Goebaidolina, opgeleid in Kazan en Moskou, woonachtig in de buurt van Hamburg, geldt als een van de grootste levende componisten. Deze week is zij in Amsterdam om een serie concerten ter ere van haar tachtigste verjaardag bij te wonen. Net als vijf jaar geleden, toen ze 75 werd. Waarom juist hier? „Eerlijk gezegd is Amsterdam mijn lievelingsstad”, zegt de componiste tijdens een gesprek in het Concertgebouw. „Omdat ik gemerkt heb dat hier het beste publiek is, mensen die werkelijk van muziek houden, die kunnen onderscheiden tussen wat goed is en wat slecht.”

Sofia Goebaidolina is een kleine vrouw met grote, sprekende ogen. In de catacomben van het Concertgebouw, tasje met partituren in de hand, staat ze er wat verloren bij. Ze is onzeker over haar Duits, hoewel ze die taal verzorgd spreekt. Ze legt uit dat ze alleen woont in een klein gehucht, waar ze zich omringt met „muziek, muziek, muziek”.

Het is precies die onvoorwaardelijke toewijding aan de „diepzinnige substantie” van de muziek waarmee ze nog op hoge leeftijd werk van uitzonderlijke intensiteit schept, zoals haar adembenemende *Tweede Violconcert In tempus praesens* uit 2007. Muziek die dondert en fluistert, snerpt en zingt, en waarin ze een universeel kern probeert te raken.

De afgelopen twintig jaar is Goe-

baidolina wereldwijd met prijzen overladen, maar het grootste deel van haar leven werkte ze in anonimiteit. Haar weigering zich aan de voorschriften van het socialistisch-realistisme te conformeren betekende in de Sovjet-Unie praktisch een uitvoeringsverbod. Om brood op de plank te krijgen schreef ze als freelancer muziek voor tekenfilms. Toch verhuisde ze pas ná de val van het communisme, in 1992, naar Duitsland. Waarom juist toen?

„De vrijheidssituatie was weliswaar verschrikkelijk, maar vormde niet de aanleiding voor mijn verandering van levensstijl”, legt Goebaidolina uit. „Ik heb altijd gezocht naar een plek in de nabijheid van de natuur. Ik ben opgegroeid in Kazan, een grote industriestad, en vervolgens heb ik veertig jaar in Moskou gewoond. Zo hectisch, zo industrieel, zo onnatuurlijk... En buiten Moskou was het te gevaarlijk. Toen deed zich opeens de mogelijkheid voor om een huis te kopen in een dorpje nabij Hamburg. Het kwam te laat, ik was al zestig, maar voor mij was dat het geluk. Ik had twintig jaar in de stilte van een dorp gekregen!” Haar ogen beginnen te stralen. „De natuur is de enige plek waar ik werkelijk leef. Dat is mijn echte leven, in de natuur, in de stilte. De rest, werk,

Sofia Goebaidolina

Sofia Goebaidolina werd in 1931 geboren in de Sovjetrepubliek Tatarstan. In haar composities maakt ze opvallende instrumentale combinaties. Ze hangt het Russisch-orthodoxe geloof aan. Haar muziek zit vol religieuze en mystieke verwijzingen.

Sofia Goebaidolina laat

Klassiek

Koninklijk Concertgebouworkest o.l.v. Mariss Jansons. Gehoord: 20/10 Concertgebouw Amsterdam. Herhaling: 21/10 (met Stravinsky in plaats van Haydn).

●●●●●

Door FLORIS DON

Op papier leek het een curieus programma. Het Koninklijk Concertgebouworkest klemde het aangenaam klassieke *Pianoconcert in D* van Haydn tussen grommend modern werk van Goebaidolina en Varèse. Maar het werkte: Haydns beginmaten zullen zelden frisser en troostrijker hebben

geklonken dan gisteravond, in kleine soepele orkestbezetting en met fijnzinnig spel van pianist Emanuel Ax, direct gevolgd op het verontrustende *Het gastmaal tijdens de pest* van Sofia Goebaidolina.

Helaas is Goebaidolina's *Concert voor orkest* nog niet af en werd *Het gastmaal* (2005) geprogrammeerd, waarin ze haar zorgen uit over de „ramp die over de mensen komt, het verlagen van de moraal, en de haat die in onze ziel wordt opgebouwd”.

De vermeend oppervlakkige tijdgeest wordt in *Het gastmaal* door middel van een popbeat wellicht iets te letterlijk verklankt. Maar die flarden elektronica bereiken in combinatie

religie dienen dezelfde doeleinden’

een ‘religieus componist’ te zijn

zaken, is voorbereiding daarop.”

In de loop van haar jarenlang door de Sovjetautoriteiten gefnuikte carrière is Goebaidolina's werk door vele grote musici omarmd, aanvankelijk vaak clandestien. Daarvoor is zij intens dankbaar, want: „Zonder musici bestaat er geen muziek.” Zo was het begin jaren tachtig Gidon Kremer die het Westen via haar *Eerste Violconcert Offertorium* voor het eerst met Goebaidolina liet kennismaken.

De mogelijk belangrijkste aanmoediging ontving Goebaidolina in 1959 van Sjostakovitsj. Na haar exa-

Sjostakovitsj' advies: ga vooral verder op de verkeerde weg

men, waarbij de professoren haar om haar „onverantwoordelijke stijl” hadden berispt, drukte hij haar op het hart vooral op haar „verkeerde” weg verder te gaan. Een opmerking, aldus Goebaidolina, die ze niet alleen in die moeilijke tijden, maar gedurende haar hele leven ter harte heeft genomen. Het volgen van opgelegde regels is zinloos, want: „Alleen in echtheid kan ware kunst ontstaan.”

Het etiket ‘religieus componist’ dat vaak op haar geplakt wordt, wijst Goebaidolina categorisch van de hand. „In mijn werk heb ik religieuze intenties, maar ik heb nooit een noot voor de kerk geschreven. Ik ben ervan overtuigd dat haast alle kunst religieus is, omdat kunst en religie hetzelfde doel hebben: de verbinding tot stand brengen tussen het ik en iets volkomens. Het gaat om het maken van een verbinding tussen de

horizontale as van mijn bestaan in de wereld, en de verticale as van het absolute. Het kruis is mijn favoriete symbool. Het bestaan kun je zien als de verwerkelijking van die vorm.”

Met de door haar bewonderde componisten J.S. Bach en Anton Webern deelt Goebaidolina een fascinatie voor tellen en structuur. Zo keert de kruisvorm regelmatig terug in haar partituren, bijvoorbeeld als het kruisen van dalende en stijgende lijnen, en experimenteert ze sinds de vroege jaren tachtig met rekenkundige modellen als de Fibonacci-reeks. Maar op beslissende momenten laat zij zich steeds leiden door haar muzikale intuïtie. En het klinkende resultaat is nooit koel of berekenend, maar muziek met een ademende kwaliteit.

Goebaidolina heeft het schrijven van rusten ooit haar specialiteit genoemd. Het meest extreme voorbeeld daarvan staat in de twaalfdelige symfonie *Stimmen... Verstommen...* (1986), waar ze een ‘dirigentsolo’ voorschrijft. Een choreografie van handen die zich voltrekt in volmaakte stilte. „Ik ben ervan overtuigd dat in de stilte iets wezenlijks bestaat”, verklaart ze. „Het is geen lege ruimte. In die statische toestand gebeurt iets wat men slechts door diepe concentratie op het spoor kan komen.”

De wereldpremière van Goebaidolina's *Concert voor orkest* werd haar geliefde Amsterdamse publiek donderdagavond opnieuw onthouden. Het werk is zo goed als af, alleen het einde ontbreekt nog. Ze zegt het haast verontschuldigend. Geplaagd door ziekte heeft Goebaidolina het compositieproces tot haar spijt moeten staken. „Want componeren als ik ziek ben gaat niet. Dan komt er gif vrij in de muziek. Ik moet gezond zijn, ik heb al mijn kracht nodig.”

het onheil traag dreigen

met een sardonisch tierend orkest wel het gewenste ongemak. De verontrusting schuilt ook in de tergend trage opbouw, waarbij onheilspellende fragmentarische melodieën sterk aan Sjostakovitsj doen denken – iets wat Mariss Jansons met zijn dramatische uitvoering benadrukte.

Dan is *Amériques* van Edgar Varèse, hoewel een zwaargewicht met ruim 130 orkestleden, veel optimistischer van karakter. De Franse componist schreef het visionaire werk rond 1920 in New York, met de intentie nieuwe werelden van klank en bezieling te onthullen. Echt populair werd *Amériques* door de monsterlijke proporties en schijnbare vorme-

loosheid nooit.

Het Concertgebouworkest verdient lof voor de keuze om de originele grootste versie te hernemen, met liefst negentien slagwerkers en *off stage* een fanfare. Geduldig leidde Jansons zijn orkest door de partituur, een etalage van fantastische kleuren onthullend. Sissend en ratelend werd toegewerkt naar het verblindende slot, dat Jansons ondanks alle decibellen transparant hield – een evenaring van de legendarische uitvoeringen uit de jaren negentig van Riccardo Chailly.

Het publiek reageerde lauw en licht verward, en leek toch vooral voor Haydn te zijn gekomen.

Sofia Goebaidolina: „De natuur is de enige plek waar ik werkelijk leef. De rest is voorbereiding daarop.” Foto HH

Advertentie

nrcacademie

Hoorcolleges op cd

- Keuze uit ruim 80 titels
- Vooraanstaande sprekers
- Academisch entertainment

Educatie op bestelling

Geschiedenisboek voor kinderen *Verhalen van Nederland* van NRC-redacteur Gijsbert van Es gratis bij aanschaf van een hoorcollege op cd

Ter gelegenheid van de *Maand van de Geschiedenis* krijgt u bij een bestelling uit ons ruime assortiment hoorcolleges op cd het geschiedenisboek voor kinderen *Verhalen van Nederland* van NRC-redacteur Gijsbert van Es cadeau*. De actie loopt tot en met 30 oktober aanstaande. U heeft keuze uit meer dan 80 titels van vooraanstaande sprekers

en wetenschappers over uiteenlopende onderwerpen: *Geschiedenis, Filosofie, Kunst & Cultuur, Natuurwetenschappen, Taal & Letteren, Psychologie, Politiek & Maatschappij*. Prijzen van hoorcolleges op cd variëren van € 12,50 (1 cd) tot € 59,95 (10 cd's).

Cadeau!

Meer informatie en het complete assortiment vindt u op nrcacademie.nl

* Actie loopt van 14 t/m 30 oktober, één gratis boek per bestelling en per adres.

nrcacademie.nl

24 Achterpagina

Tekst en tekening Peter van Straaten

Bronst

Eigenlijk waren we met ons drieën naar de Oostvaarderplas- sen gegaan om naar vogels te kijken, maar toen we daar aankwamen bleken we niet om de hertenbronst heen te kunnen. Op de Hoge Veluwe is die nu al over zijn hoogtepunt heen, want daar zijn de edelherten er altijd vroeg bij, maar hier was het spektakel nog in volle gang. Eerst hoorden we alleen het geluid van de burlende herten, maar later, toen we een klein heuveltje opgeklommen waren, konden we ze ook zien, hoewel het geluid opeens was weggeval- len, misschien doordat de wind anders stond, we konden ze alleen nog maar zien burlen.

Het was voor mij even wennen. Herten associeer ik met hei en den- nen, hier stonden ze gewoon als koeien in de wei, waardoor ik de ge- waarwording kreeg me in een die- rentuin te bevinden. Wel konden we ze heel goed bekijken, al waren ze op grote afstand, want daar hadden we onze verrekijkers voor. Het was zon- dag en prachtig weer, we waren niet de enigen. De natuurliefhebbers wa- ren in groten getale opgedraafd, met klikkende camera's waarop reusach- tige teledenzen, en men verdrong zich om een goed plekje te bemachtigen.

Ergens lag het kadaver van een dood hert en even verderop ontdek-

ten we een hertenbok, een tienender, die er niet best aan toe was, zo te zien. Hij lag met zijn kop diep naar beneden, alsof hij het gras bestu- deerde. Toen hij ook nog eens lang- uit ging liggen leek het erop of hij aan het sterven was. Ziek? Gewond in een gevecht met een rivaal? Het was nogal akelig om te zien, maar mijn reisgenoten riepen: „Welnee, die ligt lekker te zonnen!”, want het zijn zeer positief ingestelde mensen, die het vooral gezellig willen hou- den. Jammer genoeg moesten we naar huis, omdat we afspraken had- den, dus weet ik niet of het goed of slecht met het dier is afgelopen, maar ik heb er een hard hoofd in.

De keuken Wouter Klootwijk

Het nieuwe vlees

Ontmoeting in Schiedam. Een heer schudt de verslaggever de hand. „Ik moet u bedanken”, zegt hij. Deze rubriek Keuken heeft hem plezier gedaan. Hij hield de hand lang vast terwijl hij vertelde. Het was de aflevering, een half jaar geleden in deze krant, over broodballen die het hem deed. Ze waren gemaakt van oud brood met rauw ei, ui en een bouillonblok. De broodballen werden gebraden als gehaktballen en zo ook opgediend. Zonder verdere in- formatie. Gasten aan tafel smulden ervan. Niemand merkte dat de bal- len een andere samenstelling had- den dan men vanzelfsprekend ver- wachtte. Geen koe, geen varken, geen gemalen lam, maar een heel volkoren van voorbij de verkoopda- tum. Zo stond het hier beschreven.

De heer in Schiedam zei met een variant op de broodbal zelfs een ge- renommeerde chef-kok te hebben bedot die absoluut niet door had dat hij brood zat te eten.

Aanleiding om erop terug te ko- men zijn berichten over pogingen om nieuw eten te maken dat op vlees van vroeger moet lijken. Het Nizo in Ede, voorheen het vindingrijke labo- ratorium van de Nederlandse zuivel- industrie waar uitstekende scha- penkazen van koemelk werden ontworpen, laat in een bericht aan de pers weten dat het vleesproduc- ten gaat ontwik- kelen waarin vet wordt vervangen door eiwit, maar dan zo dat we ze lekker vinden. Vet, zegt het be- richt, is lekker. Eiwit niet. „Wij willen eiwitten maken die de fan- tastische functies van vet overne- men.” Want vet is ongezond, vol- gens Ede. Het kan dierlijk eiwit zijn, maar ook plantaardig. Het bevreemdt

omdat er al zoveel is wat op vlees lijkt maar van bonen, tarwe en eie- ren is gemaakt. Vorig jaar won Albert Heijn er nog de Jaarprijs mee van het Voedingscentrum. Een worst van tarwemeel met wat vlees erdoor. In supermarkten van de naam Plus zijn sinds kort slavinken te koop, ge- vuld met rijstepap waar wat vlees door gemengd is. Ze smaken na het bakken gewoon naar slavink. We staan, volgens andere berichten, nog maar aan het begin van de ontwikke- ling van gebakken dingen die alleen lijken op wat ze vroeger waren. Alle- maal gezonder, zegt het Voedings- centrum, omdat minder vlees gezon- der is en minder vet nog beter.

Waarom krijgt Kung-Fu dan niet de welverdiende Jaarprijs 2011 voor maaltijden met zo goed als geen vlees? Kung-Fu is de artiestennaam van Hans Struik, van de Veluwse maaltijdenfabriek Struik die ook ba- mi inblijkt. Waar het Nizo op stu- deert doet Struik allang in bami en nasi. Zo weinig mogelijk (8 procent) vleesblokjes, gemaakt van ietsje kip met een vlokje rund, water, paneer- meel, tarwebloem, soja-eiwit, melk en bindmiddel uit kippenvel. Ede, het is er al!

Kung-Fu met vleesblokjes

ik@nrc.nl

Herfstperikelen

Terwijl ik met mijn fiets bij het stoplicht wacht, bekijk ik een auto die in de straat rechts van me voor het stoplicht stilstaat. Ineens zakt de bestuurder weg, zijn hoofd leunt op de passagiersstoel.

Nee toch? Verbeeld ik 't me? Wordt die man steeds bleker? Hoe zou ik hem moeten helpen? Mijn EHBO-diploma? Verlopen! Ligt er

een gevarendriehoek in de auto? Allerlei vragen komen op.

Eindelijk groen licht voor mij, ik fiets naar de auto waar de man nog steeds met zijn hoofd opzij ligt. Ik tik op zijn raampje, de man schiet overeind. Ik vraag of alles oké is. „Ja hoor, ik kijk alleen of 't stop- licht al op groen gaat.”

LIDWINE BONGERS

Dag Frits Abrahams

Occupy de kunst?

Een tak van de Occupy-beweging in Amerika zou van plan zijn drie kunstmusea in New York te bezetten: MoMA, The Frick Collection en New Museum. Dit uit protest tegen 'cultureel elitisme' en 'intense commercialisatie en coöptatie van kunst'.

Als het waar is, is het huivering- wekkend nieuws en kunnen we voor het eerst alleen maar erg blij zijn dat er in Amsterdam weinig meer te bezetten is: de meeste musea zijn dicht. Maar is het wel waar? Dat valt niet te achterhalen, want die hele Occupy-beweging is zo diffuus dat iedereen kan beweren dat hij er deel van uitmaakt. De woordvoerder van *Occupy Museums!*, ene Noah Fischer, zegt dat hij er met zijn actie wel de- gelijk bij hoort.

In dat geval moet je constateren: *Occupy meets de PVV*, de partij die ook al zo de pest heeft aan de culturele elite.

Geert Wilders houdt zich tot dus- ver opvallend stil over Occupy. Hij moet gruwen van de linksige ele- menten in Occupy, maar als ras- populist zal hem niet ontgaan zijn dat uit peilingen blijkt dat tweerde- van zijn aanhang sympathie heeft voor de beweging.

Zelf houd ik mijn gemengde ge- voelens. Terwijl gisteren de regen neerplensde op dat verder uitdijen- de tentenkamp op het Beursplein in

Amsterdam, voelde ik respect voor al die mensen die daar onverstoorbaar hun protestboodschap uitdroegen. Helaas gaf een van hen mij een krantje mee dat mij weer ernstig aan de hele beweging deed twifelen.

Het was een gezamenlijke 'crisis- editie' van de Vrije Bond en *Klasse!* (een 'ondogmatisch' links krantje). Die Vrije Bond noemt zichzelf een 'anarchistische zelforganisatie', stre- vend naar een samenleving 'zonder machtsstructuur en onderdrukking

Gemengde gevoelens bij teksten van Occupy-aanhangers

van mensen'. Op de binnenpagina's staat een illustratie met een enorme gebalde vuist en een hand met het *victory*-gebaar, terwijl op de achter- kant in zwarte kapitalen staat: „It's not the brick which dees the state but our willingness to throw it.”

Achterin staat een artikel van Kees Stad, die met enig genoegen voor- spelt dat het hele systeem wel eens „door zijn hoeven” zou kunnen zak- ken. Hij waarschuwt ons alvast voor het uitvallen van de elektriciteit, in- ternet en de geldautomaten. „Maar ach”, schrijft hij dan, „als dat ons de-

finitief kan afhelpen van staat en ka- pitaal, hebben we dat er wel voor over, toch?”

Sorry, Kees, ik niet – tenzij je me even duidelijk maakt welke prachti- ge alternatieven je in de aanbieding hebt. Toch niet alleen die gebalde vuist en die steen?

Ook op de website van de Vrije Bond kwam ik die flirt met geweld tegen. Het staat er niet met zoveel woorden, maar het wordt gesugge- reerd. De wet en de politie worden per definitie gewantrouwd, je moet erop reageren met een „diversiteit aan tactieken”: „Zij die de confron- tatie met de wet of de politie aan- gaan zijn niet simpelweg politiepro- vocateurs of relschoppers [...] Som- mige mensen komen voor zichzelf op en berusten niet in een strategie van passief verzet [...] Als we alleen maar praten, zullen de machtigen niet naar ons luisteren.”

Elders op de site wordt met sym- pathie geschreven over de wegens opruiing gearresteerde activiste Joke Kaviaar. „Zij bepleit sabotage – des- noods met geweld”, schrijft een ze- kere 'Fleur', en zij voegt eraan toe: „Als dat al opruiend is in Nederland, dan staat de Staat nog een grote schok te wachten, want Kaviaar is nog maar een beginnetje en smaakt verdomd naar meer.”

Die kant moet de Occupy-bewe- ging niet op.

ECONOMIE

Sport | Media | Televisie

legal people
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Ook voor fiscale posities

www.legalpeople.nl

Joggen en
fitnesssen voor
WK bridge
sport 35

Wint Voice of
Holland de
Televizier-Ring?
media 36

‘Groots onderpresteren’ dreigt op top

De econoom Willem Buiters, Citigroup

Deze top wordt weer een geval van groots Europees onderpresteren, dat kan iedereen met een beetje gezond verstand zien aankomen. Er moeten drie grote maatregelen getroffen worden. Overheidsschulden in Griekenland, Portugal en mogelijk ook Ierland moeten afgewaardeerd worden, banken moeten geherkapitaliseerd worden, en Spanje en Italië moeten afgeschermd worden.

„Idealiter wordt 65 tot 80 procent van de uitstaande Griekse schuld afgeschreven. Dat betekent dat niet alleen de banken meedoen, maar alle houders van Griekse schuld, met uitzondering van het IMF. Tegelijkertijd moet er een plan komen om ook de Portugese schuld af te schrijven en Ierland te helpen. Ierland betaalt 6 procent rente over 30 miljard aan schuld papier. Dat is te hoog, en die moeten geherfinancierd worden door de EFSF tegen veel lagere rente.

„Europese banken moeten geherkapitaliseerd worden. Het is onbegrijpelijk dat de Europese Bankautoriteit nu zegt dat 70 tot 90 miljard nodig is. Dat is eerder tot een kwart van wat werkelijk nodig is om de problemen van banken – door groeiend wantrouwen kunnen ze moeilijker aan geld komen – op te lossen.

„Punt drie. Er is een grote bazooka nodig om te zorgen dat Spanje en Italië afgeschermd worden. Stilletjes geldt dit ook voor de zachte kern: België, Oostenrijk en Frankrijk. Uiteindelijk – de ECB en Duitsland zijn nu fel tegen – zal het noodfonds EFSF een bankstatus moeten krijgen. Het fonds kan dan geld lenen tegen onderpand in de vorm van Italiaanse en Spaanse staatsobligaties van de ECB en de nationale centrale banken van de eurozone. Dat is beter dan het nodeloos ingewikkelde plan om het EFSF obligaties te laten verzekeren.

„Dat zijn de maatregelen die nodig zijn. Dat beseffen politici wel, maar ze durven het niet aan. Dat zullen ze pas doen bij de volgende ramp: als Italië of Spanje op het randje van faillissement balanceert.”

De komende dagen zijn cruciaal voor de eurozone. De oplossingen voor de schulden crisis vliegen over tafel. Hoe moet het verder met de muntunie en de Europese economie? Vier deskundigen over hun wensen.

CEES BANNING, MELLE GARSCHAGEN EN PHILLIP DE WITT WIJNEN

De bankier Jan van Rutte, ABN Amro

Er moeten twee twee dingen gebeuren. Het noodfonds moet verhoogd worden om de acute problemen in de eurozone op te vangen. Vervolgens zullen er harde afspraken moeten komen waarmee men kan ingrijpen in de lokale begrotingsdiscipline van landen die zich daar niet aan houden. Bijvoorbeeld met een Eurocommissaris met voldoende bevoegdheden op dat punt. Begrotingsregels moeten worden nageleefd door alle lidstaten. Punt.

„Ik begrijp de gedachte van burgers en politici dat de financiële sector moet meebetalen aan de oplossing, maar ik ben er op tegen. Waarom zouden alleen banken dat moeten doen? De financiële sector is veel groter en breder. Ik vrees een contraproductief, averechts effect als banken gedwongen worden mee te doen. Dat zal namelijk gevolgen hebben voor hun resultaten en dus ook voor hun financiële gezondheid. Banken zullen gedwongen worden om terughoudend te zijn op het gebied van kredietverlening. Dat is funest. Het ergste wat er in de huidige schulden crisis kan gebeuren, is dat die overslaat op de reële economie. Het zijn de banken die dat kunnen voorkomen, door gewoon hun werk te kunnen blijven doen.

„Vorige week was ik nog optimistisch over het succes van de eurotop. Ik dacht dat het gevoel van urgentie was doorgedrongen. Maar als ik de laatste berichten uit Duitsland en Frankrijk hoor, heb ik er weer een hard hoofd in.”

De topman Frans van Houten, Philips

Aanstaand weekend moeten er concrete maatregelen worden genomen”, zegt topman Frans van Houten van Philips. De financiële crisis die door Europa waart, raakt zijn bedrijf natuurlijk ook. Hij wil niet zeggen dat het de schuld van de crisis is dat in Nederland 10 procent van de 14.000 banen bij Philips verdwijnen. Maar het helpt niet. Hij hekelt de „besluiteloosheid” van Europese politici.

Van Houten constateert dat het uitblijven van maatregelen tot onzekerheid leidt, zowel bij producenten als bij consumenten. Vooral de aankoop van duurzame consumptiegoederen zijn sterk gerelateerd aan het vertrouwen.

Van Houten is bang dat Europa in een zware recessie terechtkomt als de schulden crisis niet wordt opgelost. Hij vindt dat de schulden crisis op drie manieren dient te worden aangepakt. Ten eerste moet het ‘Griekse probleem’ worden opgelost. Daarbij wijst Van Houten erop dat Nederland meer exporteert naar de Zuid-Europese landen dan naar de BRIC-landen (Brazilië, Rusland, India en China). Van Houten: „Griekenland vraagt om concrete acties.”

In een tweede stap moet de economische groei worden aangezwengeld. Tenslotte moet het Europese Stabiliteits- en Groeiact handen en voeten krijgen en meer controle krijgen op landen die dreigen te ontsporen. Van Houten: „Europese samenwerking moet onlosmakelijk verbonden zijn aan discipline.”

De euroscepticus Roger Bootle, Capital Economics

Wat er gaat gebeuren op de Europese top? Er zal overeenstemming worden bereikt. Er zal een verklaring komen, waarin gesproken wordt over oplossingen en enorme geldbedragen. Wellicht dat het akkoord in eerste instantie ook positief ontvangen wordt door financiële markten. Maar al snel komen de ongemakkelijke vragen.

„Het is aannemelijk dat de leiders van de eurozone besluiten de Griekse schuld deels af te waarderen. Markten eisen dat. Maar realiseren politici welke boodschap ze afgeven door de Griekse schuld wel te saneren, maar het land niet uit de euro te zetten? Welke prikkel heeft Italië om pijnlijke maatregelen te treffen als de eurozone geen echte stok achter de deur heeft? Ik ben zeer pessimistisch over de economische situatie in Italië. De politiek is instabiel, en als er niet hervormd wordt gaat het land decennia tegemoet van – op zijn best – zeer lage groei.

„Griekenland zal waarschijnlijk niet het grootste probleem vormen. Stel dat iedereen in Griekenland weet dat het land op het punt van faillissement staat. Spaarders en investeerders trekken hun geld terug. De ECB draagt dan alle risico's van Griekse banken. Wellicht is de ECB bereid dat te doen. Maar wat als het Italië betreft? Durft de ECB dat aan? En politici? Er is dan zo veel geld nodig om deze crisis op te lossen dat het een onmogelijk verhaal wordt voor Nederlandse en Duitse politici. Ik hoop dat Duitsland, Nederland en Finland uit de euro treden. Gecombineerd met afschrijvingen op Zuid-Europese schuld kan dat een zegen zijn.

„Dat zal in het begin zeer pijnlijk en gevaarlijk zijn voor het financiële systeem. Maar ik verwacht dat de zuidelijke euro op valutamarkten zal dalen, waardoor Zuid-Europa concurrerend wordt. De noordelijke munt zal duurder worden. De Duitse economie zal voor groei meer afhankelijk worden van consumptie in plaats van uitvoer. Uiteindelijk kan Europa weer groeien, de enige echte crisisoplossing.”

Willem Buiters, hoofdeconoom Citigroup

Jan van Rutte, financieel directeur ABN Amro

Frans van Houten, bestuursvoorzitter Philips

Roger Bootle, oprichter Capital Economics

Tamminga en Schinkel

Weg met eliteaire opvolgingspraktijk

Ook zo benieuwd naar morgen en overmorgen? Nee. Niet naar de oplossing van de eurocrisis. Maar naar de wekelijkse vacatures voor topfuncties, doorgaans als toezichthouder, in de (semi)publieke wereld, de sector van duizenden zorgbedrijven, woningcorporaties, onderwijsinstellingen en musea.

De oogst lijkt elke week rijker te worden voor wie de krant leest. Een losse greep uit het afgelopen weekende: een directeur-bestuurder bij een woningcorporatie, zes commissarissen in dezelfde branche, iemand voor de raad van toezicht van een grote zorgorganisatie, twee nieuwe leden voor de raad van toezicht van een ziekenhuis en iemand voor het toezicht op een grote onderwijsinstelling.

En toen kwam afgelopen maandag (want er is geen wekeinde-editie) de vacature van de week in de *Staatscourant*: vicepresident van de Raad van State. Onderkoning van Nederland. In zijn joviale stijl zei minister president Mark Rutte (VVD) vorige week in het Kamerdebat over de begroting van zijn ministerie van Algemene Zaken dat alle media de advertentie wel zouden overnemen. Zou een hoop geld schelen, meende Rutte.

Zijn uitspraak geeft te denken over de manier waarop de regering de 18 miljard euro bezuinigingen telt. Het kabinet hoeft voor de Raad van State alleen te adverteren in de (digitaal uitgegeven) *Staatscourant*, andere media komen niet in aanmerking. Dus wordt met overname in andere media niks extra's bespaard of bezuinigd.

Openbaarmaking van vacatures

Topvacature in het middenveld? Adverteer in de krant. Het moet

in de raden van toezicht, en soms ook in de directies, van organisaties in de semipublieke sector geldt inmiddels in politiek Den Haag als het hoogste goed. Zo krijgen nieuwkomers een kans. Weg met de eliteaire opvolgingspraktijken in eigen kring.

In de aanbevelingen voor goed bestuur en adequaat toezicht, de zogeheten governance-codes in de semipublieke sector, staat het soms zelfs zwart op wit. Zoals in de code van de gezondheidszorg. Adverteer voor een vacature in een landelijke of regionale krant. Of zet een gespecialiseerd wervingsbureau in, dat ook kan adverteren.

Zo scheppen politieke sentimenten en 'zachte' regels een nieuwe

commerciële markt. Met zijn duizenden organisaties is het 'maatschappelijk middenveld' een echte groeimarkt. Laat dit middenveld, dat met tientallen miljarden euro premie- en belastinggeld werkt, zelf maar een eind maken aan het 'ons kent ons'-netwerk dat vanzelfsprekend de opvolgers leverde.

Het bedrijfsleven is hen voorgaand. De code-Tabaksblat voor goed ondernemerschap in 2003 had als expliciet doel om het *old boys*-netwerk bij beursgenoteerde ondernemingen te doorbreken. Dat is overigens maar deels gelukt. De code beperkt het aantal commissarissen tot vijf, maar dat betekent nu vooral dat een handvol mensen bij grote ondernemingen de machtige grema bevolkt.

In het maatschappelijk middenveld blijkt de vacaturemelding te werken. Het zijn juist vrouwen en jongeren, zo zijn zij uit onderzoek van Mijntje Lückeraht (Universiteit Nyenrode), die hun eerste commissariaat of toezichtfunctie krijgen dankzij een advertentie. En wie eenmaal aan de bak is, krijgt vanzelf meer aanbiedingen. Zo ververst en verbreedt de elite zich.

Dat is ook de ervaring van Herman Tjeenk Willink, de huidige vicepresident van de Raad van State. Hij zei in 1996 tegen de *Volkskrant*: „Ik concludeer daaruit dat er veel te eng wordt gezocht, dat bestuurders uit een te kleine kring worden gerekruteerd; je neemt iemand die je al kent uit dit of dat bestuur.”

Het kabinet zal zijn ervaringsrijke advies toch niet negeren?

MENNO TAMMINGA

Curator wil reorganisatie stoppen Chinese redders Saab maken geld niet over

Door een onzer redacteurs

AMSTERDAM. De bewindvoerder van autofabrikant Saab heeft bij de Zweedse rechtbank het verzoek ingediend om de vrijwillige reorganisatie van het bedrijf te stoppen. Daarmee is het faillissement van de noodlijdende autofabrikant weer een stap dichterbij gekomen.

De vrijwillige reorganisatie biedt Saab bescherming tegen schuldeisers. Maar de bewindvoerder Guy Lofalk heeft Saab laten weten geen vertrouwen meer in de reorganisatie van de autofabrikant te hebben.

Swedish Automobile, de eigenaar van Saab, liet in een verklaring weten het niet eens te zijn met de beslissing van de bewindvoerder. Het bedrijf zal het verzoek van Lofalk aanvechten bij de rechtbank en vragen om een nieuwe bewindvoerder.

Ook bleek gisteren dat er problemen zijn met de twee Chinese bedrijven die in Saab zouden investeren. De Chinese bedrijven Panda en Youngman maakten in juni bekend dat ze samen 245 miljoen euro in Saab wilden steken in ruil voor een belang van 53,9 procent in de autofabrikant. Op korte termijn zou er uit China 70 miljoen euro naar Saab worden overgemaakt. Dat geld is nodig om de reorganisatie uit te voeren. Maar dit geld was eind september nog niet binnen bij Saab. Swedish Automobile liet gisteren weten dat het twijfelt of de Chinezen het beloofde bedrag alsnog zullen betalen.

Tegelijkertijd liet Swedish Automobile weten een nieuwe investeerder bereid te hebben gevonden om

geld voor de reorganisatie te leveren. Het Amerikaanse private equity bedrijf North Street Capital wil Saab op korte termijn een lening van 60 miljoen dollar (43,5 miljoen euro) geven. Daarnaast zal North Street Capital voor 10 miljoen dollar aan nieuwe aandelen kopen van Swedish Automobile.

Vanochtend bleek dat de Chinese bedrijven Panda en Youngman bereid zijn om Saab volledig over te nemen. Maar Swedish Automobile-topman Victor Muller liet tegenover persbureau Reuters weten dat het bod niet reëel was en dat het mogelijk het eind van Saab zou betekenen. Muller wil dat de Chinese bedrijven zich houden aan de eerderde afspraken en 245 miljoen euro in het bedrijf steken in ruil voor 53,9 procent van de aandelen.

Maar de Chinese bedrijven hebben al laten weten opnieuw te willen onderhandelen over de deal. Ze willen minder investeren, omdat het bedrijf op de beurs nog maar 23 miljoen euro waard is. Het is onduidelijk hoe het nu verder gaat met de autofabrikant. De rechtbank in Zweden moet beslissen over het verzoek van de bewindvoerder om de reorganisatie stop te zetten. Niet duidelijk is wanneer de beslissing valt.

De Zweedse autofabrikant Saab verkeert al maanden in grote financiële problemen. Het bedrijf heeft grote schulden aan leveranciers, die daarom geen onderdelen meer te leveren aan het bedrijf. Daardoor ligt de fabriek in het Zweedse Trollhättan al maanden stil.

Besluiteloos Italië zakt dieper in crisis

Volgens ex-eurocommissaris Mario Monti dreigt Italië de Europese Unie te gronde te richten

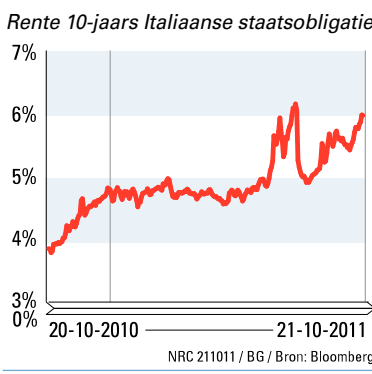
Internationaal groeit het wantrouwen jegens Italië snel. De centrum-rechtse regering-Berlusconi kan het niet eens worden over bezuinigingen die 'Europa' verlangt.

Door onze correspondent BAS MESTERS

ROME. De Europese leiders kijken dit weekende met grote zorg naar hun Italiaanse collega's premier Silvio Berlusconi en diens minister van Financiën Giulio Tremonti. De twee ruziën: ze slagen er niet in het door de Europese Centrale Bank (ECB) geëiste hervormingspakket op te stellen.

Oud-Europese commissaris Mario Monti zei hierover gisteren op televisie: „Italië, medeoprichter van de Europese Gemeenschap, loopt op deze manier het risico het land te worden dat de Europese Unie te gronde richt.”

Rente boven 6 procent

Internationaal groeit het wantrouwen tegen Italië snel. De cijfers getuigden er gisteren van. De Milanese beurs daalde met bijna 3,78 procent, veel meer dan de andere indexen. Het verschil in rente dat Italië in vergelijking met Duitsland moet betalen voor een tienjarige staatsobligatie steeg weer naar 402 punten, vergelijkbaar met het crisisniveau van

Advertentie

HUAWEI TELEPRESENCE

One World, One Office

Be everywhere, anywhere, anytime

Met trots biedt Huawei Technologies u een uiterst efficiënt communicatiesysteem, waarmee u op een heel andere manier gaat werken en leven.

- Ongeacht de afstand is het alsof uw gesprekspartner tegenover u zit
- Besparing tot wel 30% op bandbreedte: minder belasting van uw netwerk
- Naadloze integratie en interoperabiliteit met systemen van andere leveranciers
- Veiligheid en betrouwbaarheid zijn op 3 niveaus gegarandeerd
- Voor u op maat gemaakt, getest en geïnstalleerd, met volledige ondersteuning

www.huawei.com/enterprise
enterprise.nl@huawei.com

Griekse truc: als je verlies niet telt, is het er niet

Hoe bepaal je de waarde van Griekse staatsleningen? De zoektocht naar het antwoord leidt naar het doolhof van internationale regels voor boekhouden. Verstopperij spelen in de haute finance.

Door onze redacteur JEROEN WESTER

ROTTERDAM. De financiële problemen van banken in Europa zijn er wel, maar ook weer niet. Al sinds Griekenland in een neerwaartse spiraal terecht kwam, worden beleidsmakers angstvallig stil als het gaat om de gevolgen voor het internationale bankwezen. Vuur moet je niet aanwakkeren maar smoren. Dat gebeurt op de balansen van Europese banken met een hele dikke deken, mede op aandringen van politici. Alleen dooft er niks. Dikke dekens leiden in de financiële sector alleen maar tot slecht zicht, met wantrouwen bij beleggers als gevolg.

Het voorbeeld van Griekse staatsobligaties is instructief.

De Italiaanse bank en verzekeraar Unicredit stelde onlangs dat Griekse staatsleningen zo slecht verhandelbaar zijn dat je niet goed kunt zien hoeveel de stukken waard zijn. Dus werd er een zelf gekozen formule op losgelaten. De leningen worden door de bank hoger getaxeerd dan de actuele koers. Het gevolg: de verliezen op Grieks schuldpapier lijken kleiner. Zo doen diverse Franse banken het ook, met verwijzing naar de internationale boekhoudregels. Volgens de Italiaanse en Franse banken mag dit allemaal: de leningen zijn immers „slecht verhandelbaar”.

Nederlandse en Britse banken doen het precies omgekeerd. Zij stellen dat Griekse obligaties wel goed verhandelbaar zijn. Daarom hanteert deze financiële instellingen overwegend de lagere koersen van Grieks schuldpapier. Ook deze banken wijzen naar de internationale boekhoudregels. Zij rapporteerden grote

Dezelfde accountant, andere wijze van verlies nemen op Griekenland

De meest recente afwaardering van Griekse staatsleningen bij financiële instellingen met dezelfde accountant

Accountantsbureau	Klant	Afwaardering in %	Uitleg
DELOITTE	BNP Paribas (Frankrijk)	13	“Gezien het gebrek aan verhandelbaarheid (...) en het verzoek van de autoriteiten aan Franse banken om hun staatsleningen niet te verkopen, vindt BNP Paribas de marktprijzen (...) niet langer meer representatief voor de waarde”
	RBS Holdings N.V. (GB, Nederland)	52	“Als gevolg van aanhoudende begrotingsproblemen Griekenland (...) een afwaardering naar marktwaarde”
KPMG	ASR (Nederland)	27	“marktwaarde van de staatsobligaties van de perifere eurolanden”
	Unicredit (Italië)	28	“Gegeven de slechte verhandelbaarheid van deze effecten (...) wordt het verstandig geacht om de waarde te bepalen op basis van de “fundamentele waarde”

NRC 211011 / MJ / Bron: Rapportages halfjaarcijfers

re verliezen dan de banken die eigen formules op hun beleggingen loslieten. Met instemming van soms dezelfde accountantskantoren.

Wie kan dit nog volgen?

„Hier is sprake van collectieve *window dressing*”, zegt Jules Muis, voormalig topambtenaar in Brussel en ex-vice-president van de Wereldbank, telefonisch vanuit zijn huis in Washington DC. „Er zit een veel te groot verschil tussen de werkelijkheid op de beurs en de financiële rapportage van de banken. Accountants zouden hier moeten ingrijpen, want dit is schadelijk en zeer ongezoond voor de beroepsgroep.” Hans Hoo-gervorst waarschuwde hiervoor als voorzitter van de organisatie die verantwoordelijk is voor de internationale boekhoudregels. En ook de AFM sprak zijn zorgen uit.

Maar accountants die van de samenleving het monopolie hebben gekregen om jaarrekeningen te controleren, staan niet te springen om de situatie uit te leggen. KPMG, dat met haar boekencontroles het vertrouwen in het maatschappelijk verkeer moet borgen, weigert inhoudelijk in te gaan op de uiteenlopende wijze waarop door haar gecontro-

leerde financiële instellingen rapporteren. Het gaat hier om een „vertrouwelijke relatie met de cliënt”. Deloitte erkent dat banken hun staatsleningen soms verschillend categoriseren. „Beide handelwijzen zijn in lijn met IFRS (de internationale boekhoudregels, red.)”, zegt Deloitte-accountant Ralph ter Hoeven. „Dit ook gezien de grote onzeker-

voor de tweede keer staatssteun nodig had, slaagde deze zomer nog voor een ‘strengere’ test.

„Het probleem is dat die banken hun Italiaanse of Griekse staatsleningen niet op marktwaarde op de balans hebben staan”, zegt Harald Benink, hoogleraar bankieren aan de Universiteit van Tilburg. „Nu, bij weér een nieuwe test, gaat dat wel gebeuren.” Vraag is dan: hoeveel kapitaal vreten die koersverliezen weg?

Muis vindt dat banken per definitie een balans moeten tonen waar hun bezittingen én schulden ook tegen markttarieven op staan. „Ik pleit er niet voor dat banken alleen maar een balans als een beurskoers moeten presenteren, maar wel om in een toelichting de gevolgen te tonen van actuele marktwaarderingen. Volgens Muis moet dat dien als een soort Poolster in de financiële verslaglegging: Je hoeft er niet naar toe te varen, maar je weet zo wel waar je ongeveer staat.”

Dat accountants net als in de vorige crisis niet op de rem staan is tot daar aan toe, vindt Muis. Hij spreekt echter van een veel omvatterend probleem, van „hoge politiek”, waarom de situatie zo blijft doorzielen. Ban-

ken weten nu niet goed van elkaar hoe ze er voorstaan. In tijden van crisis voedt dat het wantrouwen. Muis: „Overheden hebben er zelf ook belang bij dat hier geen duidelijkheid over bestaat. Dat hangt samen met de vrees voor extra garanties en noodhulp aan banken en lidstaten in Europa.”

Typerend is hoe er is omgegaan met de waarschuwing van IMF-bestuursvoorzitter Lagarde dat banken 200 miljard euro extra kapitaal nodig hebben. Eerst werd het ontkend door eurocommissaris Olli Rehn (Monetaire Zaken). Laatste taxatie uit Brussel: banken hebben 70 tot 90 miljard euro nodig. „Doe je dit soort grappen als politicus bij het persoonsgebonden budget, ach, dan heb je even wat negatieve publiciteit”, zegt Harald Benink. „Maar hier voed je de markten met grote onzekerheid. Dat leidt tot een hogere risico-opslag dus lagere koersen.” Die verslaggeving van banken is volgens de Benink een politiek probleem. „Politici wilden heel lang de verliezen op Griekse leningen niet erkennen.”

Dit vraagstuk speelt een grote rol bij de eurotop van dit weekende. Want werd er eerst op voorstel van het bankwezen op 21 juli een plan gepresenteerd om 21 procent van de schulden kwijt te schelden, inmiddels wordt er gedacht aan een realistisch afwaardering van 50 procent of meer. Dan mogen de accountants weer met hun bankiers om tafel. Hoe zien hun balansen er dan uit, en waar vallen de gaten? Hoe groot zijn ze?

Binnen de accountancy is wel veel discussie en overleg over de waardeproblematiek, verzekert een accountant van een groot kantoor die anoniem wil blijven. Met name over de manier waarop Franse banken gebruikmaakten van uitzonderingsregels bij hun halfjaarcijfers.

De reden waarom Britse en Nederlandse banken prima verhandelbare Grieks schuldpapier hebben en de Italianen en Fransen vaak onverhandelbare Griekse obligaties, moet de buitenwacht vooralsnog aan het toeval wijten.

Architecten delen in de bouwmalaise

Meeste bureaus rekenen voor dit jaar op een daling van hun omzet

Dalende huizenprijzen, afnemende werkgelegenheid en stilliggende projecten – in de bouw gaat het niet best. Gevolg: maar 4 procent van de architectenbureaus verwacht dit jaar te groeien.

Door onze redacteur MARLEEN LUIJT
ROTTERDAM. Bij architectenbureau Broekbakema gaat het goed. Om het werk aan te kunnen zijn er vijftien medewerkers bij gekomen. Goed nieuws, maar goed nieuws is geen nieuws, toch?

Nu wel, en wel om twee redenen. Met de bouwsector gaat het niet best – de huizenprijzen dalen, de werkgelegenheid neemt af en bouwprojecten liggen stil – en dus is de situatie bij Broekbakema ongewoon.

Ten tweede stond het Rotterdamse bureau er een jaar geleden heel anders voor. De opdrachten waren schaars en de winsten van de goede jaren 'opgegeten'. Broekbakema ontloeg tien van de 35 werknemers, een afslanking met 30 procent.

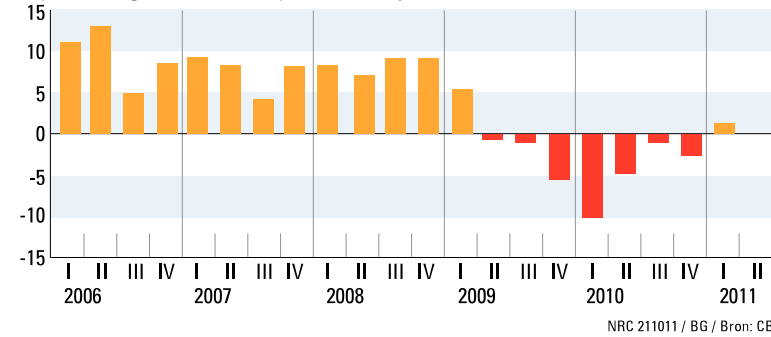
In een journalistiek portret van het bureau in deze krant, precies een jaar geleden, stond Broekbakema symbool voor de hele branche. Het massantslag onder architecten was heel geruisloos verlopen, maar daar hadden architecten alleen zichzelf mee, zeiden ze bij Broekbakema. Niemand wist van hun crisis, niemand deed er iets aan.

Ruim een kwart van alle architecten en stede-bouwkundigen, zo'n 5.000 in totaal, zat vorig jaar rond deze tijd werkloos thuis. Daar kwamen die tien van Broekbakema per 1 november 2010 bij.

„De crisis is te diep en de horizon te ver”, verklaarde directielid Jan van Iersel de eerste ontslagronde die hij

Omzet architecten weerspiegelt slapte in bouw

Omzetontwikkeling architecten en ingenieurs als percentage t.o.v. zelfde periode het jaar ervoor

in 25 jaar bij het bureau meemaakte.

De horizon is nog steeds ver, zegt Van Iersel nu. Ook al heeft Broekbakema werk. „Als je het macro-economisch bekijkt, zie je dat er nog steeds lucht in de economie zit die er eerst uit moet worden geperst. De woningbouw en de investeringen van de overheid in vastgoed zullen niet zo snel opkrabbelen. Het kan nog wel een paar jaar duren voor we in een stabiele situatie komen.”

Sinds 2008, het begin van de crisis, hebben de Nederlandse architectenbureaus meer dan 40 procent van hun personeel ontslagen. Om de instroom van nieuwe architecten te beperken heeft de TU Delft voor haar opleiding bouwkunde vanaf dit collegejaar een numerus fixus ingesteld. De stemming in de branche is allesbehalve positief.

De Bond van Nederlandse Architecten vroeg zijn leden naar de verwachtingen. Begin dit jaar was 27 procent van de bureaus optimistisch voor heel 2011, vorige maand was dat nog maar 19 procent. De meeste bureaus voorzien een daling van de omzet en bijna de helft van de bureaus verwacht een daling van 5 pro-

cent of meer van het aantal medewerkers. Slechts 4 procent denkt te zullen groeien.

De ontwikkelingen bij Broekbakema zijn atypisch, omdat de eerste nieuwe opdrachten binnen druppelde sinds begin dit jaar. Zo klopte chemieconcern DSM, dat in 2008 de opdrachten stillegde, weer aan bij het architectenbureau. Inmiddels is een man of tien bezig met een nieuw laboratorium, een kantoorgebouw en de renovatie van een bestaand gebouw in Geleen.

Deze klussen tezamen zijn goed voor ongeveer een kwart van de inkomsten. Daarmee is DSM een forse klant, die, mocht hij wegvallen, ook een fors gat zal slaan in de orderportefeuille van Broekbakema.

Niet dat het bureau daarvan uitgaat, maar de zekerheid dat ontwerpen daadwerkelijk uitgevoerd worden, heeft het ook niet. „We maken nog wel jaarplanningen, maar eigenlijk kijken we niet verder dan drie maanden vooruit”, zegt Van Iersel.

Na een voorlopig ontwerp volgt niet automatisch de opdracht voor het definitieve ontwerp, de technische uitwerking, de aanbesteding en

‘We kijken niet verder dan vier maand vooruit’
Jan van Iersel, van Broekbakema

de uitvoering. Het proces kan in fase één stranden, omdat de opdrachtgever de financiering niet rond krijgt, gekort wordt op de subsidie of merkt dat de woningen niet verkopen.

Broekbakema heeft het bureau ingericht op de onzekere toekomst. Zo'n 25 vaste medewerkers vormen de kern, daar omheen zit een schil van vijftien krachten met een tijdelijk contract. „Na de onderzoeksfase mag je vaker niet dan wel het gebouw ontwerpen”, zegt directielid Roger Tan. „Het is lastig plannen in de huidige markt en dus moet je je bureau wendbaar houden.”

De vijftien nieuwe mensen zorgen voor een frisse wind in het kantoor in de Van Nellefabriek. Onder hen ook vier die vorig jaar ontslagen werden of hun contract niet verlengd zagen.

Behalve de tijdelijke krachten, heeft de directie meer maatregelen getroffen om het bureau te reorganiseren. Geen senior-architecten meer en één iemand die zich specifiek richt op „duurzaamheid”. En er werd computersoftware geïnstalleerd voor de nieuwe methodiek 'Bouw Informatie Modellen'.

Roger Tan: „Dat is een investering van zo'n 5.000 euro per werknemer, maar zij levert veel voordelen op. Alle partijen kunnen informatie toevoegen aan het computermodel waardoor fouten niet pas tijdens de bouw ontdekt worden.”

De ontslagen bij Broekbakema „waren nodig”, zegt Jan van Iersel terugkijkend. Maar ook in rustig vaarwater had het bureau moeten bezuinigen, vindt hij. „De wereld verandert voortdurend. Als wij vorig jaar in een stabiele situatie hadden gezeten, hadden we ook moeten ingrijpen. Dat klinkt haast masochistisch, maar stabiliteit is te makkelijk.”

Zij mochten blijven

Willeke van de Groep (39), projectcoördinator

„Het was echt heel raar dat we zo veel ruimte hadden met zo weinig mensen. Gelukkig kregen we het snel weer druk. We hebben in korte tijd een laboratorium en kantoren voor Synthon in Nijmegen gebouwd. Met het nieuwe team gingen we er op excursie naartoe. Dat was

weer eens wat positiefs, ik was er echt aan toe. Ik heb door het ontslag van de tien collega's een realistisch beeld gekregen hoe de werkmatschappij Nederland in elkaar zit. Je baant staat altijd ter discussie. Een vast contract is een schijnzekerheid. Ik denk er nu niet meer over na, of de nieuwe collega's blijven. Kijk, je kunt nukkig lopen doen over die onzekerheid of je schouders eronder zetten en een nieuw team smeden. Ik heb voor dat laatste gekozen.”

Ronald Hoogeveen (41), architect

„Mijn grootste angst was dat de collega's weggingen, het stil zou worden en vervolgens ook stil zou blijven. Het was een gekke overgang, want na hun vertrek kreeg ik het heel druk. Er moesten nieuwe mensen komen. De personeelsvertegenwoordiging, waar ik deel

van uitmaak, heeft gevraagd of we mensen konden terugkrijgen die eerder waren ontslagen. De directie had hetzelfde idee. Het bedrijf is wel veranderd sinds een jaar geleden. Niet in slechte zin hoor. We hebben bijvoorbeeld geen senior-architecten meer. En aan nieuwe mensen vragen we veel meer flexibiliteit: ze moeten kunnen tekenen, ontwerpen en projecten kunnen leiden. Specialisten kun je je niet meer veroorloven.”

Pim Pompen (39), architect

„De sfeer was niet goed vorig jaar. Ik vond het lastig om te werken met mensen van wie je wist dat ze weg moesten. En iedereen die kon blijven had het gevoel: als het over drie maanden nog slecht gaat, dan ben ik aan de beurt. Een vriend van mij

die in de medische sector werkt, vertelde destijds dat er een opleidingsplek vrij was in de maatschap waarvan hij deel uitmaakte. Ik heb er even over nagedacht. Het leek me wel verfrissend om iets heel anders te kunnen gaan doen. Maar ik vind het architectenvak te mooi. Gelukkig bracht de nieuwe groep jonge mensen verandering. Zij deelden onze geschiedenis niet. Dankzij hen is de sfeer weer positief.”

Zij moesten weg

Oscar van Strijp (49), zelfstandig architect

„Het gaat goed. Ik ben voor mezelf begonnen en momenteel bezig met de renovatie van een groot laboratorium. Om niet in dat enge zwarte gat te vallen, ben ik direct na het ontslag met de opleiding tuinarchitectuur begonnen en heb ik een website gemaakt. Al snel kreeg ik mijn eerste opdracht.

Oud-collega's die ook weg moesten bij Broekbakema gingen wel met elkaar lunchen. Ik ben pas na een paar maanden ook gekomen, daarvoor wilde ik mij op de toekomst richten. Toen het bureau weer mensen nodig had, hebben ze mij niet gevraagd. Ik begrijp dat, maar het raakt me wel. Ik vond het vooral vreemd dat ze nieuwe mensen aannamen, terwijl ik formeel nog in dienst was. Het was zorgvuldig geweest als ze dat even aan mij hadden uitgelegd.”

Pim Bangert (46), interieurarchitect

„Mijn tijdelijke contract werd na 1 oktober niet meer verlengd. Toen zat ik al bijna drie jaar bij Broekbakema. Tot in december heb ik bij zo'n twintig bureaus gesolliciteerd. Bij een daarvan waren er wel honderd aanmeldingen. Ik haalde het tot de laatste vijf en mocht op gesprek komen. Goed natuurlijk dat

ik zover kwam, maar uiteindelijk heb je niets. Met Kerst belde een van de directeuren van Broekbakema. Ik had eerder met hem een prijsvraag voor het bibliotheektheater in Rotterdam gewonnen en die opdracht ging van start. Ik kwam terug als freelancer en heb een halfjaarcontract tot 1 maart. Bij terugkomst heb ik wat afstand bewaard. Ik dacht: ik ben een externe die hier even werkt. Ik ga er wel vol voor, maar in mijn achterhoofd speelt de gedachte dat mijn contract in maart afloopt.”

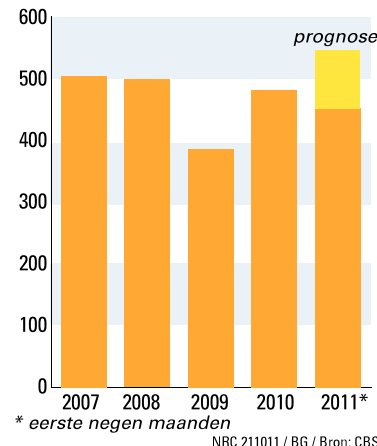
Productielijn in het Russische Cherkessk. Grote autoproducenten als General Motors, Renault en Ford schreeven de autoproduktie terug. Foto Reuters.

Autoverkopers vrezen terugval na recordjaar

In 2011 zijn er bovengemiddeld veel auto's verkocht maar autofabrikanten vrezen dat 2012 slechter wordt

2011 wordt recordjaar

Aantal verkochte personenauto's in Nederland, x 1.000

modellen. De vraag is wat er gebeurt wanneer de normen voor de Belasting op Personenauto's en Motorrijwielen (BPM) halverwege volgend jaar worden aangescherpt, waardoor

het weer minder aantrekkelijk wordt te kiezen voor een compacte auto.

BOVAG-directeur Burgman gaat er voorsnag van uit dat 2012 een stabiel autojaar zal worden. „Het zal een gemiddeld jaar worden met zo'n 500.000 verkochte auto's. Die prognose is gebaseerd op een aantal parameters zoals langjarige ontwikkelingen die we gebruiken om de vervangingsvraag te voorspellen; ook fiscale stimuleringsmaatregelen en economische vooruitzichten spelen een belangrijke rol.”

De vraag is echter of het vertrouwen van Burgman terecht is. Onzekere financiële vooruitzichten noopten grote concerns als General Motors, PSA Peugeot Citroën, Renault en Ford Motors eerder deze week al tot het aankondigen van productie-loze dagen in het laatste kwartaal van dit jaar. Het schrikbeeld uit 2009 van weilanden vol met onverkochte auto's staat autofabrikanten en dealers nog helder voor ogen. Door de voorraad strak te houden, willen ze voorkomen dat zo'n situatie zich nogmaals voordoet.

Ook Fiat-topman Sergio Marchi-

onne gaat er alvast van uit dat 2012 een minder goed jaar wordt voor de Europese automarkt. Het bedrijf verlegt daarom zijn focus voorlopig naar de Verenigde Staten, een teken dat de Eurocrisis nu ook de reële economie begint te raken.

„Het is lastig plannen voor 2012”, zegt Jacques Geijzen van het Volkswagenonderdeel van auto-impor-

teuren. „Zie het als een mammoettanker die je lastig tot stilstand brengt. Je moet een balans zien te vinden tussen gas bijgeven en de productie afremmen. Ik verwacht dat 2012 vanwege de economische onrust minder zal zijn dan dit jaar.” Die onrust is niet goed voor het consumentenvertrouwen, zo bleek gisteren uit cijfers van CBS. Het consumentenvertrouwen is opnieuw te

zijn afgenomen.

Het CBS kan niet zeggen of dat direct gevolgen heeft voor de autoverkoop. Maar er doemen wel allerlei parallellen op met 2008, toen het consumentenvertrouwen zich lange tijd op een laag niveau bevond. Op duurzame goederen werd destijds fors bespaard. Een ander gevolg van de crisis die de autobranche in 2009 doormaakte, is dat consumenten langer doorrijden in hun auto. Dat geldt niet alleen voor particulieren maar ook voor leaserijders. „De gemiddelde duur van een leasecontract is verlengd van drie tot vier à vijf jaar”, stelt Edens van Athlon.

Het is nog te vroeg om te stellen dat het rampjaar 2009 zich gaat herhalen in 2012. De aangekondigde productie-loze dagen zijn echter wel een waarschuwing dat fabrikanten anticiperen op een dip. De autobranche bereidt zich voor op een zachte landing in een grillig 2012. „Een jaar vooruit kijken is tegenwoordig onmogelijk”, zegt marketingmanager Michel van Bijnen in de showroom. „Als je het volgende kwartaal kunt overzien, doe je het goed.”

Advertentie

Spaarbericht ING

Met ingang van 26 oktober 2011 worden de variabele rentevergoedingen van onderstaande zakelijke spaarrekeningen verhoogd:

Zakelijke Spaarrekening

Over het saldodeel	
€ 0 tot € 2.500.000	1,80% (was 1,70%)
€ 2.500.000 tot € 5.000.000	1,60% (was 1,50%)
€ 5.000.000 t/m € 10.000.000	1,50% (was 1,40%)

Liquidity Management Account

Over het saldodeel	
€ 0 tot € 500.000	1,60% (was 1,50%)
€ 500.000 tot € 10.000.000	2,20% (was 2,10%)
€ 10.000.000 t/m € 20.000.000	1,70% (was 1,60%)

MKB Extra Rekening

Over het saldodeel	
€ 0 tot € 10.000	1,80% (was 1,70%)
€ 10.000 tot € 50.000	1,80% (was 1,70%)
€ 50.000 tot € 200.000	1,80% (was 1,70%)
€ 200.000 tot € 500.000	1,80% (was 1,70%)
€ 500.000 t/m € 1.000.000	1,80% (was 1,70%)

Kijk voor meer aantrekkelijke producten voor uw creditgeld op ING.nl of neem contact op met uw relatie-manager.

Geldig op 21 oktober 2011

Vandaag ook:

Warme onderdeken

Voetenwarmer

Warmtekussen

one
dayonly

Warmtedeken

- ✓ Elektrische deken gemaakt van onderhoudsvriendelijke fleec
- ✓ Temperatuurregelaar in 4 standen met controle lampje
- ✓ Oververhittingbeveiliging over het hele oppervlak
- ✓ Handwasbaar
- ✓ Snoer kan eenvoudig van de deken worden afgehaald
- ✓ Schakelt na 3 uur automatisch uit

89,90
Alleen vandaag **59,90**

Bestel nu op: www.onedayonly.nl

Als winkelen niet leuk meer is

De Nieuwendijk is een van de belangrijkste winkelstraten in Amsterdam. Maar steeds meer domineren belwinkels, snackbars en souvenirshops het straatbeeld. Bovendien dreigt er leegstand. „De stadswinkel moet zich opnieuw uitvinden.”

Door onze redacteur
PIET DEPUYDT

Winkelen is *fun*. Kopen is recreatie worden. Maar op de Nieuwendijk, de oudste winkelpromenade van Amsterdam, is daarvan weinig te merken.

Het is vrijdag, net voor het middaguur. Een borstelwagen schuurt het plaveisel schoon. Twee vegers schuieren tussen de bakken met verlepte bloemen en passeren een auto die achtere loos voor een leeg pand geparkeerd staat. De promenade biedt een verlaten aanblik.

„Voor mensen is winkelen een vorm van vrijetijdsbesteding geworden”, zegt Cor Molenaar. „In die mate dat het randgebeuren, de terrasjes en de restaurants, belangrijker zijn geworden dan de winkels. Maar als ik hier loop, dan voel ik me geheid neerslachtig.”

Molenaar, een expert in retail die doceert aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, wijst op de reclameborden en uitspannels die de gevelrij ontsieren. Belwinkels, goedkope snackbars en souvenirshops domineren het straatbeeld.

Hij stopt voor de grote, brede winkelpui van bakkerij en lunchroom Gebr. Niemeijer. In de etalage ligt vers brood, op ambachtelijke wijze gebakken. In het pand ernaast flitsen de ordinaire lichtjes en speelautomaten van de Play-In Casino. „Wat doet die gokwinkel hier? Dit hoort een A1-vastgoedlokatie te zijn.”

De belangenvereniging van winkeliers omschrijft een wandeling over de Nieuwendijk als „ontdekken wat vandaag ‘in’ is of morgen de trend zal zijn”. Op haar website krijgt de straat de woorden „gezellig, veelzijdig, trendy en goed bereikbaar” mee.

De realiteit is anders. Voor de etalage van lederwinkel Monica Bags staan valiezen gestald, met scherpe kortingen. Een *outlet store* afficheert in grote letters ‘Big Sale’. Overal bieden winkeliers met stunts met stunts tegen elkaar op. Zelfs de Samsonite-winkel heeft „uitverkoop” in de etalage hangen. „Hier wordt gestreden om de gunst van slechts één soort clientèle”, zegt Molenaar. „De toerist. Een vluchtige en weinig draagkrachtige doelgroep.”

Ook traditionele speciaalzaken ontsnappen

niet aan de toeristenva. H. P. de Vreng & Zonen, een likeur- en jeneverstokerij die al sinds 1710 op de Nieuwendijk is gevestigd, biedt „spectaculaire flessen” aan in de vorm van een fiets, bromfiets of vrachtwagen, gevuld met whisky. „Ja, zelfs een vliegtuig gevuld met cognac”, zo staat op het internet te lezen.

De gemeente Amsterdam is zich bewust van het probleem. Door de overdaad aan goedkope en op toeristen gerichte winkels is de kwaliteit van het aanbod op de Nieuwendijk substantieel gedaald. Een wildgroei aan reclame heeft de straat een „zeer rommelig en schreeuwerig uiterlijk” gegeven, staat in een recent rapport. Nieuwe kwalitatieve winkels krijgen daardoor niet de kans zich zichtbaar te maken bij de door hen gewenste doelgroep.

De malaise gaat echter nog dieper, stelt Molenaar. „Vroeger ging je automatisch naar een winkel in de binnenstad om te kopen of te snuffelen, maar dat is nu niet meer het geval.” Door de vergrijzing, de opkomst van het internet en de vestiging van grote warenhuizen en winkelketens aan de rand van de stad, dreigen winkelstraten hun onmisbaar karakter verliezen.

In het onlangs verschenen boek *Het einde van winkels?* waarschuwt Molenaar voor die negatieve spiraal. „Er dreigt leegstand. Nu al wordt één op de zes winkels in Nederland niet gebruikt. De stadswinkel moet zichzelf opnieuw uitvinden”, zegt hij. „Lukt dit niet, dan zijn winkelstraten in hun voortbestaan bedreigd.”

Met de opkomst van internet heeft de consument onbeperkte keuzemogelijkheden gekregen. Het koopgedrag is daardoor grondig veranderd. In de retail maakt men tegenwoordig onderscheid tussen *social buying* en *social shopping*. Bij het ene proces is winkelen de hoofdzak, bij het andere een bijzaak. „Vaak worden die begrippen en motieven om te gaan winkelen door elkaar gehaald”, aldus Molenaar.

Hij kijkt rond en ziet twee vrouwen keuvelen voor de etalage van Antony Morato, een merk-winkel voor Italiaanse herenkledij. Ze blijven er een poos achtere loos hangen om dan verder te wandelen naar damesboetiek Vero Moda. „Vrouwen gaan vaak naar een winkelcentrum of naar de stad om iets te drinken en te eten, en

wat etalages te bekijken”, zegt hij. „Kopen is daarbij een volstrekte bijzaak.”

De omgeving, de sfeer van de stad, de levendigheid van de buurt kunnen als een magneet functioneren. Winkelen als een vorm van recreatie is de nieuwe norm. „En stadswinkels kunnen hierbij een belangrijke meerwaarde leveren”, zegt Molenaar. Een keten als Hennes & Mauritz heeft nu nog drie vestigingen op de Nieuwendijk. „Dergelijke grote spelers zullen hier verdwijnen”, zegt hij. „Weet je dat bij H&M zestig procent van de internetaankopen in de winkel wordt opgehaald? Bereikbaarheid wordt dus cruciaal.”

De contouren van het nieuwe retail-landschap tekenen zich als volgt af: winkelstraten om te wonen en leuke dingen te doen – zoals

‘Als ik hier loop, dan voel ik me geheid neerslachtig’

Cor Molenaar, retailexpert

koffiedrinken, een hapje eten, een boetiek binnenwandelen en een kapsalon bezoeken – en grote winkelcentra waar alle overige aankopen worden gedaan.

Molenaar voorspelt dat de leegstand van winkels in de binnensteden onomkeerbaar is, precies door de aantrekkingskracht van grote winkelcentra *out of town*. In de stadskern zullen de kleinschalige winkeltjes voor het recreatieve funshopen overblijven. En in de woonwijken kleinere warenhuizen, zoals Etos en AH to go, die in de eerste levensbehoeften voorzien.

„Winkelvastgoed dreigt daardoor net als de kantorenmarkt hard geraakt te worden”, zegt hij. Om het tij te keren, dient volgens hem de regelgeving aangepast te worden. „Winkelsluitingstijden moeten worden vrijgegeven, parkeertarieven moeten omlaag en de bereikbaarheid van binnensteden moet verbeterd worden.” En retailers dienen na te denken over nieuwe, unieke formules. Hun winkelconcepten moeten veranderen.

„Denk bijvoorbeeld aan een kapper, waar de

consument zich voor 300 euro per jaar onbeperkt kan laten knippen. Ook allianties met winkeliers uit andere branches zijn haalbaar. Diezelfde kapper zou ook gelijk kleding kunnen verkopen, iPads en stomerijdiensten.”

Voor winkelstraten als de Nieuwendijk wordt het een hele uitdaging om de samenwerking op gang brengen tussen overheid, ondernemers, winkeliers en huiseigenaren. „Nu ontbreekt elke regie”, stelt Molenaar vast.

Schuin tegenover de modeboetieks Antony Morato en Vero Moda brengt souvenirwinkel Rock America zijn spullen aan de man. *Tax free* prijkt er in grote banale letters op het etalage-raam. Molenaar: „Er is geen eenheid. In winkelpromenades als de PC Hoofstraat zoeken grote merken of modeboetieks elkaar op. Daardoor krijgt die straat een exclusief karakter. Hier is het een rommelige.”

Molenaar pleit voor een geïntegreerde aanpak. „Als je een pak koopt, dan spender je al gauw een vol uur aan het hele aankoopproces. Waarom dan niet jezelf verwennen met een kop koffie in de buurt?” Op de Nieuwendijk opende Grand Café Mynt, een *coffee and tea lounge*, onlangs zijn deuren. „In ruil voor een aankoop bij een kledingwinkel uit de buurt zou je daar een korting kunnen genieten.”

Winkelen moet recreatief en leuk blijven, benadrukt hij. En om dit te tonen blijft hij plots voor de winkelpui van Hunkemöller staan. Molenaar: „In deze lingeriewinkel willen klanten verworden worden en hoort de winkelier een gastvrouw te zijn.”

Eén pand verder ziet hij hoe Shoe Outlet zijn nieuwste collectie damesschoenen in de kijker zet: „Hier worden de klanten vooral verrast door de prijs. Hun gastvrouw is een caissière.” Beide winkelformules hebben hun reden van bestaan, voegt hij er aan toe. „Maar als de Nieuwendijk wil overleven, dan is mijn keuze snel gemaakt.”

Cor Molenaar: Het einde van winkels? De strijd om de klant. Uitgeverij Academic Service, 220 blz. € 32,95

Ambachtelijk gebakken brood bij bakkerij Gebr. Niemeijer (op nr. 35) ...

... naast de lichtjes en speelautomaten van Play-In Casino (nr. 37)

Beate Uhse (nr. 57-59), een van de drie shops in erotische artikelen

„Spectaculaire flessen” met whisky bij drankenhandel De Vreng (nr. 75)

Grand café Mynt (nr. 123), een onlangs geopende ‘coffee and tea lounge’

Groezelige steeg naast Antony Morato, merkzaak voor herenkledij (nr. 112)

Monica Bags (nr. 85), met witte gevel, tussen andere goedkope handelszaken

32 Economie

AEX overzicht

Fondsnaam	Koers	11:25 uur	%	Vorige slot
▲ Aegon	3,30	2,42	3,22	
▼ Ahold	9,30	-0,29	9,33	
▲ Air France KLM	5,51	1,81	5,41	
▲ AkzoNobel	35,64	0,48	35,48	
▲ Aperam	11,58	1,89	11,36	
▲ Arcelor Mittal	13,27	1,84	13,03	
▼ ASML	28,48	-1,23	28,84	
▲ Boskalis	25,18	2,01	24,68	
▲ Corio	36,01	1,32	35,54	
▲ DSM	36,44	0,36	36,32	
▲ Fugro	42,24	1,97	41,42	
▲ Heineken	34,80	0,24	34,72	
▲ ING Groep	6,31	2,05	6,18	
▲ KPN	9,83	0,58	9,78	
▲ Philips	15,10	1,17	14,92	
▲ PostNL	3,33	1,80	3,27	
▲ Randstad	25,84	1,45	25,46	
▲ RD Shell A	25,48	0,31	25,40	
▲ Reed Elsevier	8,67	1,33	8,56	
▲ SBM Offshore	15,28	3,56	14,75	
▲ TNT Express	5,56	1,09	5,50	
▲ TomTom	3,02	0,43	3,01	
▲ Unilever	142,00	0,92	140,70	
▲ Unilever	24,33	0,31	24,26	
▲ Wolters Kluwer	12,78	0,79	12,68	

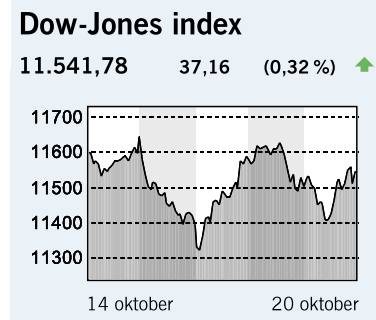

Dollar in euro
0,7263 0,0003 (0,04 %) ▲

Goud usd/ounce
1.626,25 6,95 (0,43 %) ▲

Olie Brent per vat in dollar
109,44 -0,38 (-0,35 %) ▼

Tienjaarsrente in procenten
2,48 0,009 (0,36 %) ▲

Nasdaq index
2.598,62 -5,42 (-0,21 %) ▼

Londen FTSE 100-index
5.410,52 25,84 (0,48 %) ▲

Frankfurt DAX 30-index
3.118,38 34,31 (1,11 %) ▲

Tokio Nikkei-index
8.678,89 -3,26 (-0,04 %) ▼

Bron koersen & grafieken: sharecompany

De beurs

Microsoft blijft groeien in overgangsfase

Microsoft deed het beter dan verwacht in het afgelopen kwartaal. Er is optimisme over nieuwe producten voor smartphones en tablet pc's.

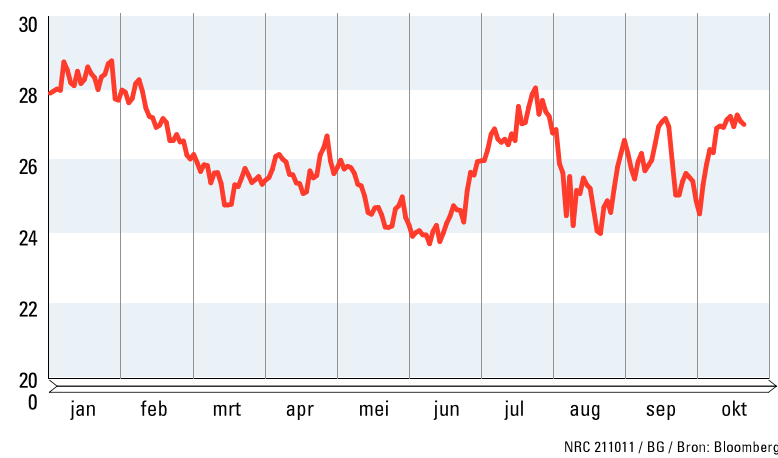
Door onze redacteur MARC HIJINK
SAN FRANCISCO. Steve Ballmer, topman van 's werelds grootste softwareproducent Microsoft, houdt van sterke uitspraken. Tijdens een webconferentie in San Francisco noemde hij het Android-besturingssysteem van Google veel te ingewikkeld en „alleen te bedienen door computerkenners“. Dat in tegenstelling tot de smartphones met Microsoft-software of –een zeldzaam compliment van Ballmer – „de gebruiksvriendelijke“ iPhone.

Het hernieuwde optimisme van Ballmer en de zijnen werd gisteren ondersteund door de kwartaalcijfers van het softwarebedrijf. Omzet over het eerste kwartaal van het boekjaar dat bij Microsoft loopt van juli tot en met juni: 17,4 miljard dollar (12,6 miljard euro), 7 procent meer dan over hetzelfde kwartaal vorig jaar. Winst: 5,7 miljard dollar, een stijging van 6 procent.

Microsoft werd groot met de pc maar consumenten en bedrijven gebruiken nu vaker mobiele apparaten. Het is de verwachting dat er dit jaar meer smartphones dan computers verkocht worden. In de mobiele categorie zwaaien Apple en Google

Hernieuwd optimisme bij beleggers Microsoft

Koers Microsoft in dollars

de scepter; Windows is er nog een zeldzaamheid.

Maar in deze overgangsfase blijkt Microsoft niet bang om de eigen producten van de grond af aan opnieuw op te bouwen of te vervangen. Het bedrijf kocht Skype, terwijl deze populaire communicatiedienst een concurrent is van Microsofts eigen producten als Lync en Messenger.

Amerikaanse consumenten zijn positief over Bing, de zoveelste verbouwing van Microsofts zoekmachine die nu bijna 15 procent marktaandeel in de VS heeft. Kinect, de Xbox-controller die op lichaamsbe-

wegingen reageert, is een verkoop-hit. Zelfs het mobiele besturingssysteem Windows Phone voor smartphones is goed ontvangen.

Eind deze maand toont de nieuwe partner, telefoonfabrikant Nokia, een eerste versie van Windows voor smartphones. Dat moet Windows Phone op het niveau van de iPhone en Google Android brengen.

Windows voor de pc gaat ook op de schop. De testversie van Windows 8 werkt zowel op traditionele computers als op iPad-achtige apparaten, met aanraakbesturing. Windows 8 moet volgend jaar verschij-

nen en draait dan op de ARM-processoren die nu in alle tablets en telefoons zitten.

Terwijl Microsoft zijn mobiele transformatie voltooit kan het blijven rekenen op Windows en Office. De omzet aan Windows-producten steeg met 2 procent ten opzichte van vorig jaar, gelijk aan het groeitempo van de pc-markt. De zakelijke tak, waaronder Office valt, noteerde een omzetstijging van 8 procent. Dit kwartaal was het eerste voor Office 365, een abonnement op een webdienst in plaats van een losse softwarelicentie. Welk effect deze zogeheten 'cloud-versie' van Office op de omzet heeft is nog niet zichtbaar.

Microsofts webdiensten stonden ook centraal op een evenement voor investeerders dat Ballmer deze week in Silicon Valley bezocht. Microsoft heeft Azure, een soort Windows voor datacentra, waarop andere bedrijven hun webdiensten kunnen bouwen. Azure concurreert met soortgelijke systemen van Amazon en Salesforce.com, Google en Facebook ontwikkelden elk hun eigen technologie.

Azure heeft niet alleen startups als klant. Zelfs Apple, zo weten ingewijden, gebruikt onder meer Windows Azure voor iCloud, de niet geïntroduceerde synchronisatiedienst voor de iPhone en iPad. Het zou kunnen verklaren waarom Steve Ballmer zo mild is voor zijn aartsconcurrent: de aanhoudende patentenoorlog tegen gemeenschappelijke tegenstander Google drijft Microsoft en Apple weer dichter bij elkaar.

BREAKINGVIEWS

Beleggen in kwaliteitsaandelen lijkt goed idee

Hoewel de lage beurskoersen in de hele wereld duiden op grote onrust bij beleggers, lopen de waarden van individuele aandelen enorm uiteen. Een optie is op zoek te gaan naar koopjes, maar beleggers doen er wellicht beter aan hun geld in kwaliteitsaandelen te steken.

De tweehonderd grootste beursgenoteerde bedrijven worden gemiddeld verhandeld op 11,5 maal de verwachte winst over het komende jaar, aldus de Starmine-database van Thomson Reuters. Achter dit gemiddelde gaan grote verschillen schuil, zelfs als de allergrootste uitschieters buiten beschouwing worden gelaten. Het Britse olieconcern BP wordt op zes maal de winst verhandeld, terwijl het Franse cosmeticaconcern

L'Oréal tegen een koers-winstverhouding van achttien maal de geraamde winst aankijkt.

Aandelen met een koers die lager is dan gemiddeld zullen beslist de aandacht trekken van koopjesjagers – vooral als die gemiddelden zelf op grond van historische normen laag zijn. Maar onderzoek van zakenbank Morgan Stanley, dat op 17 oktober werd gepubliceerd, ondersteunt de tijdloze wijsheid dat beleggers vaak krijgen waarvoor ze betalen, en dat het dikwijls de moeite waard is een premie te betalen voor hogere kwaliteit.

Dikwijls, maar niet altijd. Morgan Stanley staat ook stil bij de zogeheten Nifty Fifty-aandelen ("toffe vijftig") uit de jaren zestig. Deze aan-

delen zouden een hoge groei en lage risico's bieden en sommige fans beoogden dat de onderhavige bedrijven – zoals IBM, Proctor & Gamble en Polaroid – vrijwel zeker genoeg zouden groeien om iedere waardering te kunnen rechtvaardigen.

Een tijdlang ging dit ook goed. Van 1964 tot 1972 groeiden de winsten van de Nifty Fifty-bedrijven harder dan die van hun Amerikaanse branchegenoten, en overtroffen hun koersen de S&P-index met 15 procent per jaar. Maar enthousiasme sloeg om in overdrijving. Het koers-winstgemiddelde van de Nifty Fifty bereikte op het hoogtepunt van de bloei van de aandelenmarkten veertig maal de verwachte winst. Maar in 1973 en 1974 stortten de koersen in.

‘Nederland wacht sociaal conflict’

Socioloog Dekker ziet groeiende kloof insiders en outsiders op arbeidsmarkt

De werkloosheid onder flexwerkers vraagt om een nieuw sociaal contract, zegt promovendus Fabian Dekker. Zelf blijken flexwerkers sociaal dan gedacht.

Door onze redacteur

EPPO KÖNIG

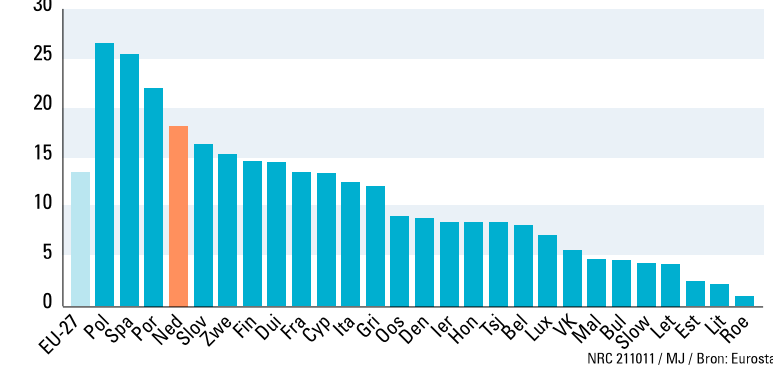
ROTTERDAM. Ook in Nederland dreigt een sociaal conflict zoals in landen als Spanje en Griekenland. Een conflict tussen de insiders en outsiders op de arbeidsmarkt. Aan de ene kant staan de werknemers in vaste dienst, aan de andere kant de groeiende groep flexwerkers en zelfstandigen die meer risico loopt op langdurige werkloosheid. Dat zegt socioloog Fabian Dekker (33) die begin november promoveert aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op zijn proefschrift *Flexible Employment, Risk and the Welfare State*.

Er komt een moment dat flexibele werknemers zich mobiliseren en meer sociale bescherming eisen, voorspelt Dekker. Hij pleit voor een nieuw sociaal contract tussen overheid en burgers naar Deens model: duurder, maar moderner.

Dekker interviewde 40 zzp'ers in de bouw en in de ICT-sector plus 48 flexwerkers die wel in vaste dienst zijn, maar binnen bedrijven van werk wisselen. Ook deed hij statistisch onderzoek. De opvallendste conclusie: flexwerkers en zelfstandigen zijn sociaal dan gedacht. Ze willen – naast vrijheid – best sociale premies afdragen voor collectieve verzekeringen. Dat flexibele arbeid de gemeenschapszin in de verzorgingsstaat uitholt, is een mythe.

Relatief veel tijdelijke werknemers in Nederland

Percentage werknemers met een tijdelijk contract in EU-landen in 2009

22 procent beroepsbevolking werkt flexibel

• Onder de 'flexibele schil' van de arbeidsmarkt vallen uitzend- en oproepkrachten, tijdelijke werknemers en zelfstandig ondernemers (met en zonder personeel). In 2010 werkte circa 22 procent van de werkzame beroepsbevolking flexibel, aldus het CBS. Het UWV kwam uit op 34 procent met een ruimere definitie, door ook werknemers mee te tellen die minder dan twaalf uur per week werken.

• De verwachting van promovendus Fabian Dekker is dat het aantal flexwerkers en zelfstandigen – als de economie weer aantrekt –

zal uitgroeien tot 40 procent van de werkzame beroepsbevolking. De groei zou met name bij het midden- en kleinbedrijf zitten.

• Vooral het aantal zzp'ers stijgt snel. In de periode 1996-2010 is het aantal zzp'ers gestegen van 6,4 naar 9,5 procent van de werkzame beroepsbevolking.

• De flexibele schil bestaat voor tweederde uit jongeren, allochtonen (vooral niet westerse), laagopgeleiden en vrouwen. Ruim 40 procent van de Nederlandse jongeren tot 25 jaar werkt flexibel.

ten wat doen om te voorkomen dat een grote groep werklozen afglijdt.”

U pleit voor een nieuw contract tussen overheid en burger dat ook flexwerkers behartigt. Hoe moet dat eruit zien?

„Mijn voorkeur gaat uit naar het Deense model: relatief weinig ontslagbescherming, maar meer sociale bescherming en meer beleid om werknemers om of bij te scholen zodat ze van de ene sector naar de andere kunnen hopen. Het Deense model is wel veel duurder dan het onze. Nederlanders zouden meer premie moeten betalen. Maar het voordeel is dat de werkloosheidsduur gigantisch wordt verkort. De scheidslijn tussen insiders en outsiders op de arbeidsmarkt zou verwateren.”

Anders dan veel mensen denken, zijn flexibele werknemers best bereid om sociale risico's te delen, concludeert u.

„Mensen baseren hun mening over sociale zekerheid op de risico's die ze zelf lopen op de arbeidsmarkt, maar

Arbeidssocioloog

Fabian Dekker (33) is socioloog en als onderzoeker verbonden aan het Verwey-Jonker Instituut en als docent aan de Universiteit Utrecht. Hij maakt deel uit van de redactie van het wetenschappelijke *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*. Sinds 2006 werkt hij aan zijn proefschrift waar hij 3 november op hoopt te promoveren aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Huizenmarkt: lagere prijzen, meer verkoop

ROTTERDAM. Verkochte bestaande koopwoningen waren in september gemiddeld 2,9 procent goedkoper dan in september 2010. De prijsdaling is een fractie groter dan die in augustus. Dit blijkt uit de cijfers van het CBS en het Kadaster. Alle woningtypen waren in september goedkoper dan een jaar eerder. De prijsdalingen lagen dicht bij elkaar. Twee-onder-een-kapwoningen daalden met 3,5 procent het meest in prijs, tussenwoningen met 2,6 procent het minst. In Zeeland en Friesland deden zich de sterkste prijsdalingen voor (circa 6,5 procent). In Overijssel was de prijsdaling met 1,2 procent het kleinste. In september wisselden ruim 10 duizend bestaande koopwoningen van eigenaar. Daarmee was het aantal verkopen 6 procent hoger dan een jaar eerder. In de eerste negen maanden van 2011 zijn er bijna 89 duizend woningen verkocht. Dit is bijna 4 procent minder dan in dezelfde periode in 2010. (NRC)

Olieterminal van 1 mld in haven Rotterdam

ROTTERDAM. Het Russisch-Nederland bedrijf Shtandard TT investeert circa 1 miljard dollar in de bouw van een opslagterminal voor ruwe olie en olieproducten (benzine, diesel, kerosine) in de Rotterdamse haven. Het bedrijf heeft hiervoor gisteren een overeenkomst getekend met het Havenbedrijf. Verder gaat Shtandard TT vanaf 2015, als de terminal naar verwachting klaar is, Russische olie aanvoeren vanuit havenplaats Primorsk. Van alle olie die de Rotterdamse haven importeert, komt inmiddels eenderde uit Rusland. Dat percentage zal verder stijgen. Shtandard TT is voor een kwart in handen van het Nederlandse VTTI, dochter van oliehandelaar Vitol. Het in Istanbul gevestigde Summa Group heeft een belang van 75 procent. (NRC)

Minder consumptie door huishoudens

ROTTERDAM. Nederlands huishoudens hebben in augustus 1,0 procent minder besteed dan in augustus 2010. In juli waren hun bestedingen nog een fractie hoger dan een jaar eerder. Dat heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vanochtend bekendgemaakt. De bestedingen aan goederen waren in augustus 2,6 procent lager dan die van augustus 2010. De uitgaven aan duurzame goederen waren 3,8 procent lager. Consumenten gaven veel minder uit aan auto's. Ook aan woninginrichting werd minder uitgegeven. Aan voedings- en genotmiddelen werd 1,0 procent minder besteed. De cijfers zijn gecorrigeerd voor prijsveranderingen en veranderingen in de samenstelling van de koopdagen. (NRC)

Advertentie

BELEGGINGSFONDSEN ZONDER AEX NOTERING

notering in euro tenzij anders aangegeven

AEGON
(070) 344 55 16 Internet: www.aegon.nl/fondsen

	Laatste	+/-	%	Vorige
Deposito Fund	9,95	0,00	0,00	9,95
Dynamic Fund 1	11,49	-0,02	-0,17	11,51
Dynamic Fund 2	11,72	-0,03	-0,26	11,75
Dynamic Fund 3	11,87	-0,06	-0,50	11,93
Dynamic Fund 4	11,53	-0,06	-0,52	11,59
Dynamic Fund 5	11,19	-0,06	-0,53	11,25
Dynamic Fund 6	10,56	-0,06	-0,56	10,62
Dynamic Fund 7	10,09	-0,07	-0,69	10,16
Dynamic Fund 8	9,55	-0,07	-0,73	9,62
Dynamic Fund 9	8,74	-0,07	-0,79	8,81
Equity Fund	19,30	-0,07	-0,36	19,37
EuroFonds	5,58	0,05	0,90	5,53
Europees Aandelen Fonds	6,46	0,04	0,62	6,42
Europees Mix Fonds	7,79	0,03	0,39	7,76
Europees Obligatie Fonds	11,66	-0,03	-0,26	11,69
Garantie Click 90 Fonds II	9,36	0,00	0,00	9,36
Index Plus Fonds	7,11	0,07	0,99	7,04
Mix Fund	20,30	-0,13	-0,64	20,43
Rente Fund	18,73	-0,07	-0,37	18,80
Vastgoed Fund International	16,93	-0,15	-0,88	17,08

Allianz
Internet: www.allianz.nl

	Laatste	+/-	%	Vorige
Allianz Australische Dollar Fonds	16,39	-0,08	-0,49	16,47
Allianz Britse Ponden Fonds	11,39	0,03	0,26	11,36
Allianz Garantie Fonds 1992	13,35	0,00	0,00	13,35
Allianz Garantie Fonds 1993	9,96	0,00	0,00	9,96
Allianz Groen Rente Fonds	28,21	-0,10	-0,35	28,31
Allianz Holland Intern. Rente Fonds	29,42	-0,04	-0,14	29,46
Allianz Holland Dollar Fonds	27,72	0,00	0,00	27,72
Allianz Stalingsrekening	45,88	0,00	0,00	45,88

VASTGOED FUNDAMENT FONDS
(020) 572 01 01 Internet: www.vastgoedfundamentfonds.nl

	Laatste	+/-	%	Vorige
Vastgoed Fundament Fonds Aandeel A	29,18	0,00	0,00	29,18
Vastgoed Fundament Fonds Aandeel B	33,07	0,00	0,00	33,07
Vastgoed Fundament Fonds Aandeel C	18,33	0,00	0,00	18,33
Dutch Microfund	45,15	0,00	0,00	45,15

INSINGER DE BEAUFORT
BNP PARIBAS WEALTH MANAGEMENT

INSINGER de BEAUFORT ASSET MANAGEMENT
(020) 521 54 50 Internet: www.insinger.com E-mail: client.services@insinger.com

	Laatste	+/-	%	Vorige
iKB Income Plus Fund	35,58	0,07	0,20	35,51
iKB MM Balanced - EUR class	82,23	-0,44	-0,53	82,67
iKB MM Equity - EUR class	65,03	-0,78	-1,19	65,81
Multiple Managers European Bond - A EUR	152,28	-0,09	-0,06	152,37
Sustainable Values Fund	23,00	0,37	1,63	22,63

ROBEKO
0900 - 80 40 (10 c.p.m.) Internet: www.robeko.nl

	Laatste	+/-	%	Vorige
Robeco All Strategy Euro Bonds	69,43	-0,13	-0,19	69,56
Robeco Asia Pacific Equities	77,08	-1,49	-1,90	78,57
Robeco Chinese Equities	42,75	-1,59	-3,59	44,34
Robeco Emerging Stars Equities	130,43	-1,07	-0,81	131,50
Robeco Emerging Markets Equities	118,31	-1,38	-1,15	119,69
Robeco European Equities	29,05	0,10	0,35	28,95
Robeco Global Consumer Trends	71,70	-1,17	-1,61	72,87
Robeco Global Value Equities	84,97	-1,14	-1,32	86,11

HOF-HOORNEMAN BANKIERS
THE VALUE INVESTORS

Hof Hoorneman Bankiers
T: 0182-597777 E: info@hofhoorneman.nl I: www.hofhoorneman.nl

	Laatste	+/-	%	Vorige
Hof Hoorneman Emerging Markets	67,17	2,99	4,66	64,18
Hof Hoorneman Obligatie Fonds	31,64	0,02	0,06	31,62

WIJS & VAN OOSTVEEN
v e r m o e n s b e h e e r

WIJS & VAN OOSTVEEN
(020) 638 82 26 Internet: www.pyramidefonds.nl

	Laatste	+/-	%	Vorige
Pyramidefonds	59,22	-0,74	-1,23	59,96

Uw beleggingsproducten publiceren in deze rubriek:

IEX Media BV
Telefoon: 020 - 435 21 70
E-mail: sales@iex.nl
www.iexmediagroup.nl
Bron koersinformatie in deze rubriek:
wvd group
Telefoon: 020 - 710 17 10
www.wvd.eu

NRC Handelsblad en wvd group aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele onvolkomenheden of onjuistheden.

IEX.nl
van beleggers voor beleggers

wvdgroup
excellence in financial solutions

Toppaard moet weg bij ruiter

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. Springruiter Eric van der Vleuten (48) moet afstand doen van zijn toppaard Utascha. De eigenaar van de tienjarige merrie, het springpaardenfonds Nederland (SFN), vindt dat de combinatie onvoldoende perspectief biedt op internationaal succes, met name bij de Olympische Spelen in Londen. „Eric heeft het geweldig gedaan, toch vinden wij hem niet de juiste man om het traject voort te zetten”, aldus SFN-directievoorzitter Gerrit Jan Swinkels.

Nog niet bekend is welke nieuwe ruiter Utascha gaat berijden. Om het paard op topniveau te laten trainen is het voorlopig ondergebracht in stal De Sjiem van Jeroen Dubbeldam,

de olympisch kampioen van 2000.

Van der Vleuten is woedend en teurgesteld: „Dit is een zeer lage actie. Zo ga je niet met een sportman om. Ik heb Utascha vijf jaar lang opgeleid richting Spelen. En nu, tien maanden voordat die beginnen, halen ze het paard weg. Dat neem ik ze heel erg kwalijk”, zegt de boze ruiter tegenover het *Eindhovens Dagblad*.

De directie van het SFN, eigenaar van talentvolle springpaarden, achtte ingrijpen noodzakelijk met het oog op de Spelen. Vijf hippische deskundigen van het fonds adviseerden daarbij. „Die hebben heel kritisch richting Londen gekeken en gezegd dat deze stap nodig was. Na 1 januari mogen ruiters niet meer van paard wisselen als ze nog voor de Spelen in

aanmerking willen komen. Daarom moesten we het nu doen”, licht SFN-directeur Swinkels toe.

Vorige maand liepen de EK voor springruiters in Madrid voor Van der Vleuten op een deceptie uit. Paard en ruiter sloegen over de kop nadat Utascha de slagschaduw van de felle zon vermoedelijk voor een hindernis had aangezien. De merrie sprong ruim drie meter voor de hindernis af en landde halverwege de steilsprong.

Van der Vleuten overwoog na de val met de paardensport op te houden. Na enkele dagen bedenktijd besloot hij toch door te gaan. Direct na de EK in Madrid ontstond het gerucht dat het springpaardenfonds op zoek was naar een andere ruiter of amazone voor Utascha.

Afgekickte ‘Utrechter’ Lensky weer in training

Door een onzer redacteurs
UTRECHT. Jacob Lensky is terug bij FC Utrecht. De 22-jarige voetballer was anderhalve maand afwezig wegens een alcoholprobleem. Gisterochtend meldde de afgekickte speler zich op sportcomplex Zoudenbalch. De Canadees, ook in bezit van de Tsjechische nationaliteit, werkte in een kliniek op een Caraïbisch eiland aan zijn drankzucht.

Lensky maakte zes weken bekend dat hij aan de drank was. Hij ging naar een *boutyeland* in een afkickklinik die in 1998 door Eric Clapton is opgezet. De Britse zanger-gitarist had er een buitenverblijf toen hij zelf aan de drank was. Eenmaal afgekickt besloot hij er een centrum voor drank- en drugsverslaafden te laten bouwen.

Lensky had voor zijn *coming out* bij herhaling opmerkelijk gedrag vertoond. Hij miste wedstrijden doordat hij zijn paspoort in Zwitserland kwijtraakte. En hij maakte een opgewonden indruk tijdens een arbitragezaak in Zeist. Verder sloeg hij keihard met zijn hand tegen een muur nadat supporters het veld bezet hadden.

Lensky maakt het nu naar eigen zeggen prima. „Ik voel me goed en gezond”. „Een deuk in mijn carrière.” Welnee! Hij heeft juist reliëf aangebracht in zijn hang naar professionalisme. We weten nu dat hij een goedaardige perfectionist van de utopie is. Lichtjes artistisch, zoals Louis van Gaal.

De vraag waar ik mee worstel is: zou Erwin Koeman genoeg van zichzelf houden? Zodat hij zijn eigen barricade kan zijn tegen de *tristesse* van ongewenste molshopen, opgebrouwen prikkeldraad, verwaide kofiebekertjes en getatoeëerde nozems langs het trainingsveld. Zodat hij niet meer schrikt van wat provinciale chaos.

Tuineren moet wel een hobby blijven.

Chadli terug na blessure, Twente wint van Odense

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. Dankzij een sterke rentree van de langdurig geblesseerde Belgisch international Nacer Chadli heeft FC Twente gisteren zijn derde groepswedstrijd in de Europa League met 4-1 gewonnen bij Odense BK. FC Twente is nu ongedeeld koploper in groep K, met zeven punten uit drie wedstrijden.

Het Engelse Fulham van de Nederlandse trainer Martin Jol verloor gisteren in het Poolse Krakau met 1-0 bij Wisla van trainer Robert Maaskant. Fulham is nu tweede met vier punten, Wisla en Odense hebben er drie. De nummers één en twee gaan naar de volgende ronde.

FC Twente was gisteren superieur tegen Odense. Wout Brama maakte binnen een kwartier 1-0 door de bal na een fraaie één-twee-combinatie

met Luuk de Jong over de Deense doelman te wippen.

Het was de eerste treffer van Brama na 45 Europese bekerwedstrijden. In totaal scoorde de kleine middenvelder sinds 2005 slechts vijf keer voor FC Twente. Opvallend detail: twee van de vijf treffers vielen in de afgelopen week. Zaterdag scoorde hij ook tegen RKC.

Tegen Odense, een middenmoter in de Deense competitie, schoot Ola John de bal na de 1-0 van Brama op de paal. Emir Bajrami maakte er, na geklungel van een Deense verdediger, na een half uur alsnog 2-0 van.

Chadli luisterde na langdurig blessureleed zijn rentree op met een benutte rebound na een schot van Brama. Na een Deense tegentreffer bepaalde Luuk de Jong de eindstand op 4-1.

AZ voorkomt in slotfase nederlaag tegen Austria

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. AZ is na een 2-2 gelijkspel in eigen stadion tegen Austria Wien de koppositie in groep G van de Europa League kwijtgeraakt aan het Oekraïense Metalist Charkov. Toch was er geen reden voor grote treurnis in Alkmaar, want de ploeg van trainer Gertjan Verbeek stond tien minuten voor tijd nog met 2-0 achter.

AZ viel gisteren vanaf de eerste minuut aan, maar de koploper in de revisie werd regelmatig verrast door snelle counters van de Oostenrijkse ploeg. Austria scoorde voor rust één keer zelf en profiteerde eerder van een eigen kopdoelpunt van AZ-verdediger Dirk Marcellis.

Na de pauze waren de rollen omgedraaid. Peter Hlinka schoot de bal in de slotfase achter zijn eigen doel-

man en bracht zo onbedoeld de spanning terug in de wedstrijd. De 2-2 van de Zweed Pontus Wernbloom, die de bal enigszins fortuinlijk raak kopte, vormde de inleiding van een hectische slotfase. Terwijl het thuispubliek op de banken stond, kregen beide ploegen nog een paar halve doelkansen die echter onbenut bleven.

Door het puntenverlies van AZ is Metalist Charkov de nieuwe koploper in groep G. De Oekraïense club baarde gisteren opzien door met tien man met 4-1 bij het Zweedse Malmö FF te winnen.

Metalist heeft nu halverwege de groepsronde zeven punten uit drie duels. AZ is nu tweede met vijf punten. Austria blijft derde met vier punten. Malmö is nog puntloos.

PSV wint ook uitduel in Tel Aviv tegen Hapoel

Door een onzer redacteurs

ROTTERDAM. PSV is halverwege de groepsfase in de Europa League nog zonder puntenverlies. Gisteren won de ploeg van trainer Fred Rutten in Tel Aviv met 1-0 van Hapoel. Georginio Wijnaldum was matchwinnaar door halverwege de tweede helft een strafschop te benutten.

PSV heeft in groep C nu negen punten uit drie wedstrijden. Het Poolse Legia Warschau, dat gisteren in Boekarest met 1-0 won bij Rapid, staat met zes punten op de tweede plaats. De Roemeense club blijft derde met twee punten, hekkensluiter Hapoel is nog puntloos.

De Israëliërs hadden in Tel Aviv niet de intentie het spel te maken en bouwden een verdedigingslinie van tien veldspelers op. PSV viel wel aan,

maar voorzichtig. In de eerste helft kreeg alleen Dries Mertens een paar kansjes die zonder resultaat bleven.

Na rust drong PSV meer aan, werd het vertoende aantrekkelijker en kreeg de Brabantse ploeg het gewenste doelpunt. Eerst werd een schot van Mertens gekeerd, even later werd de Vlaming neergelegd in het strafschopgebied. Wijnaldum maakte de 1-0 vanaf de penaltystip.

Orlando Engelaar hield een enkelblessure over aan het Europese bekerduel. De middenvelder, die een basisplaats had omdat Kevin Strootman rust kreeg, verzwoot kort voor rust zijn enkel. Engelaar moest alsnog plaatsmaken voor Strootman. Bij terugkeer in Eindhoven zou zijn blessure vandaag nader worden onderzocht.

Hardlopen en fitnesssen voor WK bridge

Denksport vraagt veel van deelnemers, zowel geestelijk als lichamelijk

Veel grijze haren, leesbrillen en gekromde ruggen op de het WK bridge. Marion Michielsens (26) en Laura Dekkers (27) zijn de uitzonderingen. „Bridge is een heel sociale sport.”

Door Jan-Cees Butter

VELDHOVEN. Kijk, dat ze niet in haar eigen stad herkend wordt, dat vindt ze best begrijpelijk, maar deze week moest de Rotterdamse Marion Michielsens (26) tijdens een wedstrijd even naar het toilet bij de WK bridge in Veldhoven. Stond ze oog in oog met een vrijwilliger. Of ze even haar pasje kon laten zien?

Tja, op zulke momenten voelt een bridger zich klein. Heel klein. Roem, bekendheid en grote zakken geld zijn niet weggelegd voor Michielsens en Laura Dekkers (27), die al vanaf zaterdag als duo actief zijn op het WK bridge in Veldhoven.

Of die geringe status erg is? De twintigers vinden van niet. Zittend aan een ronde tafel, waarop twee verse mokken koffie dampen, benoemen ze vooral de voordelen van hun bestaan. De vrijheid speelt zeker een rol. „We zien ongelooflijk veel van de wereld”, zegt Michielsens. „Dit jaar zijn we in China, Portugal, Polen, Duitsland en Canada geweest. Amerika staat nog op het programma. We gaan deze hele wereld over.”

Michielsens (onlangs afgestudeerd in rechten) en Dekkers (student actariële wetenschappen) behoren tot de jongste deelnemers aan het WK. Wie de lunchtafels tijdens deze pauze inspecteert, ziet vooral grijze haren, leesbrillen en gekromde ruggen. Waarom gaan twee jonge meiden in hemelsnaam bridgen? Dekkers kan een glimlach niet onderdrukken. Ze voelde de vraag al van mijlvervaren komen. „Mijn moeder bridget ook. Toen ze voorstelde dat ik ook ging bridgen, dacht ik net als iedereen: bridge, dat is toch voor ouwe lullen?

‘Bridge is niet alleen voor ouwe lullen’

WK-deelnemster Laura Dekkers

Nu ervaar ik dat niet meer zo. Het is gewoon een leuk spel.”

Vriendinnen beginnen stevast „te giechelen” als de passie van Dekkers ter sprake komt. Ze steken er wel eens de draak mee, vaak uit onwetendheid. „In mijn studentenhuis deed ik wel eens een poging het spel uit te leggen”, vertelt Dekkers. „Maar ja, als je niet eens weet dat een A's de hoogste kaartsoort is, houdt het al snel op.”

De twee ploeggenoten kunnen er mee leven, al worden ze voortdurend geconfronteerd met hun passie. Zo heeft Dekkers een vriendje zonder kennis van de bridgesport. Leg hem maar eens uit waarmee je 32 uur per week bezig bent. „Qua relatie is het geen belemmering, omdat er genoeg andere dingen zijn om over te praten. Maar ik zou het leuk vinden als hij het ook leert. Op die manier begrijp je elkaar gewoon beter.”

Gelijkgestemden ontmoeten Dekkers en Michielsens een aantal keer per week bij bridgeclub De Lombard in hun woonplaats Rotterdam. „Hier komt gemengd publiek, maar ook zeker veel jongeren”, zegt Michielsens. „Leeftijd is niet zo belangrijk. De mensen zijn allemaal heel relaxed. Van jong tot oud. Dat maakt bridge ook tot een hele sociale sport.”

Michielsens en Dekkers werden vorig jaar tweede op het EK in Oosten-de België. „En landen die het goed doen op het EK presteren meestal ook goed op het WK”, haast Michielsens erbij te zeggen. Wat hun doel is? Moelijk te zeggen, vindt het tweetal. „Bridge is geen sport als hardlopen,

Marion Machielsens bij de bridgepartij tegen de VS. Partner Laura Dekkers, onzichtbaar achter het bord, zit tegenover haar. Foto's Vincent van den Hoogen

waarbij duidelijk meetbaar is of je verbeterd of niet. Je hebt te maken met steeds weer andere spelsituaties en tegenstanders. Bridge is ook geen sport die je uit je hoofd kunt leren, zoals een studieboek. Bridge moet je begrijpen.”

Haar speelpartner knikt als Michielsens zegt dat ze „kilometers moeten maken”. Dekkers: „Voor mij is dat zeker belangrijk, ja.” Ze begon pas tijdens haar studententijd, ter-

wij Michielsens als puber al de kaarten ter hand nam. „In het begin was ik heel langzaam en nu merk ik dat ik situaties steeds sneller ga doorrekenen.”

Michielsens kijkt op haar horloge. Laatste vraag alstublieft. Een echte bridger weet zich in orde zijn. In de voorbereiding op het WK heb ik veel gesport: hardlopen, fietsen, fitness. Als je fysiek niet fit bent, werkt je geest ook minder.”

Michielsens en Dekkers staan op. Het is tijd voor een nieuwe wedstrijd. Een WK-titel is waar de twee vrouwen voor gaan, iets wat bij de mannen ook zeker tot de mogelijkheden behoort. Sterker nog: in de wandelingen wordt gefluisterd dat zakenman en bridgemeenans Hans Melchers, die een groot deel van het toernooibudget (1,3 miljoen euro) afdekt, met niets minder genoegens neemt.

Advertentie

nrcacademie>

De nacht van de columnist

Zaterdag 22 oktober, 20.00-23.00 uur, Stadsschouwburg, Amsterdam

Een voorproefje van de oudejaarsconference van Youp? Hoofdredacteur Peter Vandermeersch in gesprek met Frénk van der Linden? Een Blind Date met Frits Abrahams, Jannetje Koelewijn of Rob Wijnberg?

Kom naar de *Nacht van de Columnist* met een avondvullend programma in de schouwburg in Amsterdam van columnist en redacteurs van NRC Handelsblad. Met hoofdredacteur Peter Vandermeersch over de toekomst van de krant. Met Youp van 't Hek die slijpt aan zijn oudejaarsconference. Met de columnist Frits Abrahams, Marc Chavannes en Bas Heijne. Met het antwoord op de vraag: Wat wil de vrouw? door Joyce Roodnat, Monique Snoeijs, Ellen de Bruin, Milou van Rossum en Marjolaine de Vos. Met een cursus

scripto voor beginners van Jelmer Steenhuis, een cursus sudoku voor gevorderden van Peter Ritmeester, een cursus cartoons van Ruben L. Oppenheimer, een cursus Ik@nrc.nl schrijven door Paul Steenhuis en kookschrijven met Jannetje Vreugdenhil. Kies de InBeeld met Sterre Sprengers en Jochen van Barschot. U kunt ter plekke inschrijven voor een 10-minuten-gesprek met Karel Knip, Ernst-Jan Pfauth, Jannetje Koelewijn, Rob Wijnberg, Maarten Schinkel, Arjen Fortuin, Rinske Koelewijn of Menno Tamminga. Met de ombudsman live door Sjoerd de Jong, Dick Wittenberg en Evert Hermans.

Kaarten kosten 42,50 euro (inclusief het nieuwe boek van Youp van 't Hek). Bestellen via 020 624 2311 of via www.ssba.nl

nrc Handelsblad>

Ring-favoriet The Voice of Holland scoort bij miljoenen kijkers en zangers met ambitie

Grote publiek omarmt show en zangtalent

De carrière van zangeres Pearl Jozefzoon kreeg een flinke duw in de rug nadat ze de finale bereikte van *The Voice of Holland*. De zangtalentenjacht trekt elke vrijdagavond miljoenen kijkers.

Door LOIS FRITZSCHE
HILVERSUM *The Voice of Holland* maakt grote kans vanavond de eerste talentenjacht te worden die de Gouden Televizier-Ring wint, de publieksprijs voor het beste tv-programma van het afgelopen seizoen. Het kijkcijferkanon van RTL, dat zijn tweede jaar is ingegaan, trekt elke week meer publiek. Voorlopig hoogtepunt: 3,6 miljoen kijkers vorige week.

Als verklaring voor het succes gelden de kwaliteit van de deelnemers, de geestdrift van de juryleden annex coaches en de opzet van het programma. De coaches, zelf bekende zangers, stellen teams van deelnemers samen die te selecteren in blinde audities – puur op zang dus. In zogeheten *battles* vallen daarna nog kandidaten af. De laatste dingen in liveshows naar de gunst van het publiek, dat uiteindelijk beslist wie wint.

Niet alleen de kijkers zijn enthousiast, ook de deelnemers aan "TVOH". Pearl Jozefzoon, vorig jaar gecoacht door de Volendamse zangers Nick & Simon, werd vorig jaar tweede in de finale, achter winnaar Ben Saunders. Ze beleefde het programma als in „een roes” en ziet het als een springplank naar succes. „Het was hectisch. Hoogtepunt na hoogtepunt.”

De 26-jarige zangeres, Utrechtse met Surinaamse ouders, heeft een druk jaar achter de rug. Naast haar deelname aan de talentenjacht trad ze op in de musical *Legally Blonde*. Bovendien heeft ze net een eigen album opgenomen. Ze werkte zes tot zeven dagen per week. Nu is het rustiger en neemt ze de zondagen weer vrij, wat ze als belijdend christen plezierig vindt. „Zondagen zijn voor familie en de rust. Je moet jezelf dan weer opladen voor een nieuwe week.”

Dat gold niet voor afgelopen zondag. Toen trad ze voor het laatst in de Gelredome op met Nick & Simon – een uitverloei van *The Voice of Holland*. Haar coaches hadden haar een gastoptreden toegezegd, nadat ze de finale van het programma had behaald. „Belofte maakt schuld”, lacht de zangeres.

Ze noemt de vier concerten in het uitverkochte Arnhemse stadion, waar ze met haar coaches twee duetten zong, „overweldigend”, en „een unieke kans”. Jozefzoon: „Het was een heerlijke ervaring. In korte tijd heb ik zó veel bereikt.”

The Voice of Holland mag haar carrière een duw hebben gegeven, Pearl Jozefzoon deed zelf het nodige voorwerk. Ze had zangles, voltooide in 2008 een studie aan het Fonds Conservatorium in Tilburg, en trad op in diverse theater- en musicalproducties. „Je doet niet zomaar mee aan *The Voice* en je komt ook niet zomaar door de voorrondes heen. Je moet echt wel iets kunnen.”

Toch viste Jozefzoon bijna achter het net. Nadat ze een filmpje van haarzelf naar het programma had gestuurd, mocht ze optreden voor de „voorjury” – talentscouts en platenbazen, denkt ze. Die gaven groen licht. Het secretariaat van de talentenshow haalde er een streep door; Jozefzoon kreeg een mailtje dat ze niet door mocht naar de blinde audi-

Beste tv-programma

De Gouden Televizier-Ring is de publieksprijs voor het beste tv-programma van het jaar. Kijkers nomineren drie programma's en stemmen vanavond op hun favoriet. De prijs, dit jaar uitgereikt door Mies Bouwman, en bijbehorend tv-gala bestaan sinds 1964 en is een initiatief van tv-gids *Televizier* en de AVRO.

ties. Daar vervloog haar droom op een solocarrière. „Misschien hadden ze zich bedacht. Ik wist het niet.”

Het mailtje bleek een vergissing. Maar de zenuwen vielen pas van haar af toen Nick & Simon haar bij de blinde audities uitkozen. Glansrijk zong ze zich naar de finale.

Die noemt ze nu „zonder twijfel het engste moment” van het programma. „We wisten allang dat Ben Saunders zou winnen, omdat hij zo goed is en zo'n grote achterban had. Maar dat ik tweede zou worden, dat had ik nooit verwacht.” Aan de matige verkoop van haar eerste single, *You Must Really Love Me*, opgenomen als onderdeel van TVOH, had ze immers gezien dat ze bij het Nederlands publiek de minste geliefde kandidaat was. Maar de andere finalisten werden tot haar verbazing weggestemd. „Ineens stond ik daar totaal onverwacht met Ben. Ik krijg nog de rillingen als ik daar aan denk.”

De route naar de finale was voor Jozefzoon een leergang. Haar coaches waren zeer toegewijd, zegt ze. Nick en Simon zijn niet alleen de „grappende lolbroeken” waar ze voor worden gehouden. „Het zijn ook vakmensen die weten waarover ze praten.” Nick nam de zangtechni-

‘Het was een heerlijke ervaring. In korte tijd heb ik zó veel bereikt’

Zangeres Pearl Jozefzoon

sche ondersteuning op zich. „Hij kon heel erg precies aangeven op welke noot of woord ik een nadruk moest leggen.” Simon leerde haar meer gevoel en emotie in een nummer te brengen. „Het ging er bij hem om hoe het overkomt. Het raken van mensen. Dat was volgens Simon belangrijk.”

Begleiding kreeg Pearl Jozefzoon voldoende, zegt ze, en verder was het vooral heel druk. „Op maandag oefende ik twee tot drie uur met de coaches voor de liveshows van *The Voice*. Voor de rest oefende ik thuis. Op vrijdag zaten we een hele dag in Hilversum om te repeteren voor de live-show. Altijd twee repetities op een dag en tussendoor tien interviews. Ik had nauwelijks tijd om te eten.”

Wel leerde ze veel. „Ik moest minder timide zijn. Ik was zo gewend om één van de leden in een musicalensemble te zijn, niet dat alle schijnwerpers op mij gericht stonden. En contact maken met het publiek thuis vond ik moeilijk. Je zit een beetje gekke bekken te trekken in een camera.”

Dat *The Voice of Holland* de winnaar succes kan bezorgen, vindt Jozefzoon zwak uitgedrukt. „Als je de finale al haalt, heb je het gemaakt. Continue haalt er producers en platenmaatschappijen om je heen. Als zij het willen, heb je de finale niet eens nodig.”

Vanavond wordt bepaald welk tv-programma de Gouden Televizier-Ring krijgt. De drie genomineerde programma's zijn:

The Voice of Holland

Wat is het?
Vernieuwende talentenjacht van John de Mol, waarin juryleden coaches worden van nieuw talent.
Hoeveel kijkers?
In het eerste seizoen lag het gemiddeld aantal kijkers net onder de drie miljoen. Sinds de start van het tweede seizoen, enkele weken terug, kijken gemiddeld 3,5 miljoen mensen naar de RTL-uitzending.
Kenmerken?
Verschillende showelementen; de *blinde audities*, waarbij de coaches iemand alleen kunnen beoordelen op de stem. Zij formeren teams en verkleinen die na de audities tijdens de *battles* en *liveshows* elke week tot elk team één finalist heeft.

Opmerkelijk?
Het eerste seizoen van *Idols* in 2003 was de laatste zangtalentjacht die werd genomineerd voor de Gouden Televizier-Ring.
Verwachting?
Favoriet – als de kijkers naar de uitzending van vanavond de moeite nemen te stemmen voor de Ring.

Wie is de Mol?

Wat is het?
Spelprogramma en reality-tv ineen van de AVRO.
Hoeveel kijkers?
Het aantal kijkers naar *Wie is de Mol?* lag ook dit jaar rond de 1,5 miljoen.
Kenmerken?
Het programma bestaat al twaalf seizoenen. Tien kandidaten voeren in een land opdrachten uit en proberen zo geld te verzamelen. Een van hen is de Mol, die probeert opdrachten te saboteren. De kandidaten moeten de Mol ontmaskeren. Elke aflevering valt de kandidaat af die het minst een idee heeft wie de Mol is.

Opmerkelijk?
Wie is de Mol? is al vier keer genomineerd, dit jaar zelfs voor de derde keer op rij (2002, 2009-2011). Het won de Televizier-Ring nooit.
Verwachting?
Waarschijnlijk weer niet. *The Voice of Holland* is een nieuw fenomeen en trekt ruim twee keer zoveel kijkers.

Voetbal International

Wat is het?
Praatprogramma over voetbal in binnen- en buitenland, vooral voor mannen.
Hoeveel kijkers?
De kijkcijfers stegen afgelopen jaar flink, vooral doordat oud-voetballer en lolbroek René van der Gijp vaste tafelheer werd. Op maandagavond kijken gemiddeld 709.000 mensen, op vrijdagavond 448.000.
Kenmerken?
Twee keer per week, rondom het voetbalweekend. Presenterat Wilfred Genee vormt met moppende criticus Johan Derksen en lachebke René van der Gijp een vast trio. Wisselende gasten uit voetbal- en mediawereld.

Opmerkelijk?
Anchorman Johan Derksen houdt helemaal niet van prijzen en laat verstek gaan op het gala. Hij maakt overigens wel kans op de Zilveren Televizier-Ster.
Verwachting?
Grijpt naast de Ring. De nominatie op zichzelf was al een prijs.

Pearl Jozefzoon zong viermaal in een uitverkochte Gelredome: „Overweldigend.” Foto RTL Nederland

Omroep schrap 500 websites

Door onze mediaredactie
HILVERSUM. De publieke omroep schrap fors in het aantal websites. Volgend jaar brengen de omroepen het aantal sites terug van 1.074 naar maximaal 615. Ook worden enkele digitale themakanalen gestaakt. Dat staat in de meerjarenbegroting 2012-2016 van de publieke omroep die vanmiddag werd gepubliceerd.
Het aantal sites daalt met 43 procent. Minister Van Bijsterveldt (Media, CDA) had in juni een daling van 35 procent geëist. Zij vindt dat er een einde moet komen aan de wildgroei op internet van de publieke omroep.
De Nederlandse Publieke Omroep (NPO), de koepelorganisatie van de omroepen, grijpt de maatregelen aan

om zijn internetstrategie te herzien. De NPO-afdeling internet verdwijnt en wordt ondergebracht bij de directies video (voorheen tv) en audio (radio). Zo moet er meer samenhang komen tussen de verschillende activiteiten. „Nu gebeurt het nog dat een omroep een interessant project op internet heeft voor jongeren en dat er geen enkele relatie is met 3FM en Nederland 3”, zegt Gerard Timmer, NPO-directeur video. In de meerjarenbegroting staat: „Programmeren houdt niet meer op bij het medium tv, dit is vanaf nu juist het begin.”

De meerjarenbegroting gaat uit van een budget van 792,5 miljoen euro voor de landelijke publieke omroep voor 2012. Dat is 13,7 miljoen

euro meer dan in 2011, voornamelijk door een inflatiecorrectie. De bezuinigingen die het kabinet de omroepen heeft opgelegd zijn nog niet verdisconteerd. Vanaf 2014 moeten de omroepen fors besparen, tot een bedrag van 127 miljoen euro in 2015. Dat kost circa zes honderd banen.

De NPO meldt verder dat het onderzoek doet naar alternatieve bronnen van inkomsten. Een daarvan kan het betaald aanbieden van programma's zijn via Uitzending Gemist. Nieuws blijft gratis, maar voor drama waarvan de omroep niet alle rechten bezit, zou betaald kunnen worden. Zeker is dat de programma's van alle regionale zenders worden opgenomen in Uitzending Gemist.

‘Kijker leert sites kennen die bij zijn smaak passen’

Gerard Timmer over herziening websites publieke omroep

De internetactiviteiten van de publieke omroep zijn politiek omstreden. Onder druk van de minister gaat het mes in de vele websites. „Wat ontbrak was een centrale gedachte.”

Directeur video NPO

Gerard Timmer (1968) richtte in 1997 met onder anderen Bart de Graaff omroep BNN op. Tot 2006 was hij ook voorzitter van BNN. Na een korte uitstap naar de radiozenders van SBS, werd hij in 2007 directeur tv-programmering van de NPO. Hij leidt het team van netmanagers dat de programmering op tv opstelt.

Door onze redacteur JAN BENJAMIN
HILVERSUM. Woekerpolissen, dure dokters, frauderende bouwers. Wie meer wil dan drie kwartier *Radar* (TROS) of een half uurtje *Kassa* (VARA) kijkt naar Consumenten24. Op het digitale themakanaal van de publieke omroep komen alle consumentenprogramma's langs in een carroussel. Per dag trekt Consumenten24 zo'n 800.000 kijkers die minstens één minuut blijven hangen. Dat is een stuk minder dan de gewone uitzendingen van *Radar* (1,5 miljoen) en *Kassa* (1,1 miljoen).
Logisch ook, concludeert de publieke omroep nu. Kijkers naar consumentenprogramma's willen op een website liever actief meepraten over hun problemen dan passief tv kijken. Dus stopt themakanaal Consumenten24 in 2012. De website blijft wel bestaan.

Het besluit past in een herziening van de digitale activiteiten van de publieke omroep. De NPO schrap meer dan vijfhonderd sites. Zo krijgen niet alle programma's op Radio 1 een eigen site, maar vullen ze een 'etalage' op radio1.nl. De reorganisatie vindt plaats onder politieke druk. Minister Van Bijsterveldt (Media, CDA) wil dat de publieke omroep pas op de plaats maakt op internet. Uit cijfers van de NPO blijkt dat de twee populairste sites (nos.nl en uitzendinggemist.nl) zorgen voor de helft van het internetbereik van de publieke omroep.

De nieuwe strategie past ook beter bij de veranderende mediaconsumptie, legt Gerard Timmer van de NPO uit. „Oppernetmanager” Timmer is

zijn kamer. Hij tekent een matrix met alle platformen waarop de publieke tv 'content' aanbiedt, van breed naar smal en specifiek. „Bovenin heb je onze hoofdnetten Nederland 1, 2, 3 en Zapp/Zappelin. Wij denken vanuit die netten. Daaronder vind je lineaire themakanalen, zoals Cultura 24 en 101TV; de gezamenlijke portals van omroepen, onder meer wetenschap en geschiedenis; de portals van omroepen, zoals Sterren24 met Nederlandse muziek van de TROS en tot slot brede sites en programmapagina's.”

Aardig is dat het historische, decadente Rome – ook toen al werd ruim aandacht besteed aan machtsintriges en seksuele uitpattingen – veel weg heeft van het leven in 1976. Dat geldt niet alleen voor de kapsels, ook de basisintrige – door iedereen als een schlemiel beschouwde figuur wordt een van de belangrijkste Romeinse keizers in de geschiedenis – ademt de sfeer van deze idealistische jaren.

Dat klinkt als een onderscheid voor intern gebruik. Wat merkt de kijker?

„Radio- en tv-programma's gaan beter verwijzen naar andere platformen. Van Nederland 2 naar Cultura, van een muziekprogramma naar Sterren24, van 3FM naar het digitale jongerenkanaal 101TV. Zo leert de consument websites kennen die passen bij wat hij kijkt of luistert, maar die hij niet kende. Binnen de publieke omroep moeten we leren over onze eigen items en onze eigen programma's heen te kijken.”

Nu de afdeling internet verdwijnt, verdwijnt de innovatie bij de publieke omroep, vrezen critici.

„Die blijven we organiseren. Innovatie stond tot op heden los van radio en tv. Wij zaten allemaal in onze eigen praktijk. Dat wordt nu anders. Maar we blijven overleggen met de hoofden nieuwe media van de omroepen, er blijft plek voor vernieuwende projecten.”

Heft u de directie internet alleen maar op om geld te besparen?

„Het is geen kale sanering. Iedere euro wordt wel doelmatiger besteed. Met dit model kunnen we meer impact realiseren. We kunnen beter uitleggen wat we doen en waarom. Aan het publiek en aan de politiek. We doen niet meer maar van alles.”

Sanoma en Talpa vervangen directeur SBS

Door onze mediaredactie
ROTTERDAM. SBS Nederland, dat deze zomer werd overgenomen door Sanoma en Talpa, heeft een nieuwe bestuursvoorzitter. Georgette Schlick (40) volgt Eric van Stade op. Zij moet meer kijkers gaan trekken met de commerciële tv-zenders SBS 6, Net 5 en Veronica.
Van Stade vertrekt officieel vanwege een „verschil van inzicht over het te voeren beleid”. De nieuwe aandeelhouders Sanoma en Talpa melden dat „een nieuwe bestuursvoorzitter het best in staat is om SBS een nieuwe richting te geven”. Onder Van Stade, die sinds 1999 bij SBS werkte, kende het tv-bedrijf succes: met zijn scherpe profielen van familie-zender SBS 6, vrouwenzender

Net 5 en mannenstation Veronica. De profielen verwaterden de laatste jaren echter, waardoor SBS marktaandeel verloor ten opzichte van RTL. Van Stade heeft altijd gezegd dat de vorige eigenaar, ProSiebenSat.1, weinig financiële ruimte liet om te investeren in de programmering.
Juriste Schlick werkte bij verschillende Nederlandse mediabedrijven. De afgelopen drie jaar was zij directeur van facilitair omroepbedrijf DutchView.
Hoe SBS de concurrentie met RTL wil aangaan, moet volgende maand blijken. Op 16 november presenteert SBS zijn nieuwe programmering. Veel wordt verwacht van de nieuwe talentenjacht *The Winner Is...*, een productie van John de Mol's Talpa.

Nieuwe SBS-baas Georgette Schlick

Zap Raymond van den Boogaard

Macht en seks kleuren de historische miniserie

Met een budget van 25 miljoen euro is het de duurste televisie-miniserie ooit in Europa gemaakt: het Frans-Duitse, zesdelige epos *Borgia*. Het ZDF heeft nu drie delen achter de rug. Borgia gaat over Rodrigo Borgia die als paus Alexander VI van 1492 tot 1503 op roerige wijze invulling gaf aan het hoogste kerkambt, en trok deze week twee keer meer kijkers dan voetbal. De eerste klas bezetting – John Doman uit de tv-serie *The Wire* is paus – de prachtige kostuums en de 157 liter kunstbloed voor de geweldsscènes blijken goed besteed.

Ze lijken er steeds meer te komen, historische series: *The Tudors*, *Rome*, *The wives of Henry VIII*. Er is onlangs zelfs nog een miniserie over de familie Borgia gemaakt, in de Verenigde Staten, met Jeremy Irons. Die series lijken een beetje op elkaar. Ze spelen in een tijd die vóór genoeg terug is om bij de kijker geen hoge verwachtingen over herkenbaarheid te wekken, zodat je je in het scenario lekker kunt uitleven. Het verleden wordt meestal gekenmerkt door wrede machtsuitoefening en uitbundige seks.

De beroemdste historische miniserie ooit blijft *I Claudius*, in 1976 uitgezonden door de BBC met Derek Jacobi in de rol van de stotterende en manke keizer. Als je hem nu op dvd ziet, is hij nog steeds goed en geestig. De vorm is wel verouderd: traag en meer geregistreerd toneel dan film.

Aardig is dat het historische, decadente Rome – ook toen al werd ruim aandacht besteed aan machtsintriges en seksuele uitpattingen – veel weg heeft van het leven in 1976. Dat geldt niet alleen voor de kapsels, ook de basisintrige – door iedereen als een schlemiel beschouwde figuur wordt een van de belangrijkste Romeinse keizers in de geschiedenis – ademt de sfeer van deze idealistische jaren.

Uitgesproken

“Ik begrijp echt helemaal niets van wat u zegt. Ik ben u minuten geleden al kwijtgeraakt.”

Presenterat Matthijs van Nieuwkerk in *De wereld draait door* tegen Diewke Levinson-Arps, advocate van Willem Holleeder. Met haar collega Stijn Franken probeerde zij uit te leggen waarom Holleeder zich verzet tegen fictieve elementen in de film *De Heineken ontvoering*.

Web & App

A <http://itunes.apple.com/app/mysportsapp>

Er is een nieuwe trainingsapplicatie om sportprestaties vast te leggen. De MySportsApp is een gratis Nederlandse applicatie voor iPhone en Android en kan worden gebruikt tijdens het (hard-) lopen of fietsen. Net als bij de al langer bestaande applicatie *RunKeeper* worden afstand, tijd en snelheid gemeten, maar de nieuwe app maakt ook het toevoegen van trainingsmaatjes en het onderling uitwisselen van prestaties mogelijk. De nadruk van de MySportsApp ligt op het volgen van een trainingsschema.
BRON: WWW.IPHONECLUB.NL

Kranten

60.000

Het Parool heeft gisteren 60.000 kranten opnieuw laten drukken om het nieuws over Gaddafi te kunnen melden. Op drie achtereenvolgende voorpagina's werd eerst zijn aanhouding en later zijn dood gemeld. Het weggooien van driekwart van de oplage kostte naar schatting 5.000 euro. *NRC Handelsblad* stopte de persen niet. Tweederde van de oplage was al gedrukt, en de distributie vanuit vier drukkerijen door het hele land was al begonnen.

40 Familieberichten

colofon>

Opgave van een familiebericht
Voor een bericht van overlijden, in memoriam en dankbetuigingen bij voorkeur online opgeven via www.familieberichtenonline.nl of via e-mail familieberichten@nrc.nl

Voor geboorteberichten
Online opgave via nrc.nl/geboorteregister

Voor huwelijksberichten
E-mail familieberichten@nrc.nl

Informatie
Telefoon 010 406 68 69 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur)
E-mail familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Voor plaatsing op de dag zelf: 08:00
Voor plaatsing op zaterdag: vrijdag 15:00

Een familiebericht in het weekend doorgeven voor de krant van maandag is alleen mogelijk via www.familieberichtenonline.nl of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl tot uiterlijk maandag 08.00 uur

Met grote verslagenheid namen het bestuur, directie en medewerkers van het Verbond van Verzekeraars kennis van het onverwachte overlijden van de heer

mr J.F.M. Hennekam

bestuursvoorzitter van verzekeringsmaatschappij Unigarant N.V.

Binnen en buiten onze organisatie was Jan Hennekam een zeer gewaardeerd en actief bestuurder en plezierige collega in diverse besturen en commissies binnen het schadeverzekeringsbedrijf. Wij zullen zijn aanwezigheid en inbreng zeer missen.

Wij wensen zijn echtgenote en dochters veel kracht en sterkte toe bij het verwerken van dit grote verlies.

Richard Weurding
algemeen directeur

Den Haag, 21 oktober 2011

Van de wereld onder water op weg naar een nieuwe dimensie

Diep bedroefd zijn wij door het overlijden van onze lieve zoon en broer door een noodlottig duikongeluk in zijn geliefde Egypte

Paul Hupperts

Sint-Odilienberg Marsa Alam, Egypte
★16-12-1966 †19-09-2011

Maastricht
Alphons Hupperts † Lia Hupperts-Kurris

Amsterdam
Frans Hupperts en Lifu Hsiao

Vetralla, Italië
Ruud en Susanna Hupperts-Ohtonen

De plechtige uitvaartdienst heeft inmiddels plaatsgevonden in Vetralla, Italië

Bellefroidlunet 32A
6221KN Maastricht

Wij ontvingen het bericht dat op 15 oktober 2011 in de leeftijd van 90 jaar is overleden onze voormalig partner, de heer

K. IJff

Met respect gedenken wij de wijze waarop hij de rechtsvoorgangers van onze organisatie heeft gediend. Onze gevoelens van medeleven gaan uit naar zijn nabestaanden.

Namens de partners en medewerkers van PwC, Robert Swaak, voorzitter Raad van Bestuur

Met grote verslagenheid hebben wij kennis genomen van het toch nog onverwachte overlijden van onze zeer gewaardeerde Voorzitter de heer

Mr. J.F.M. Hennekam

Gedurende zijn voorzitterschap hebben wij Jan niet alleen leren kennen als een kundig, zeer gedreven bestuurder, met hart voor de bestrijding van voertuigcriminaliteit. Maar ook als een warm en sociaal mens, die oprecht geïnteresseerd was in de medewerkers. Helaas heeft zijn voorzitterschap maar anderhalf jaar mogen duren. Wij zullen zijn betrokkenheid zeer missen.

Wij wensen zijn echtgenote, kinderen en verdere familie veel sterkte om dit zware verlies te dragen.

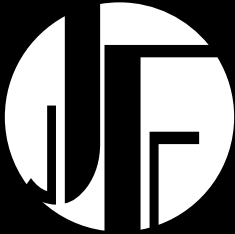
Directie en medewerkers
Stichting VbV

Apeldoorn, 21 oktober 2011

Financieel bericht

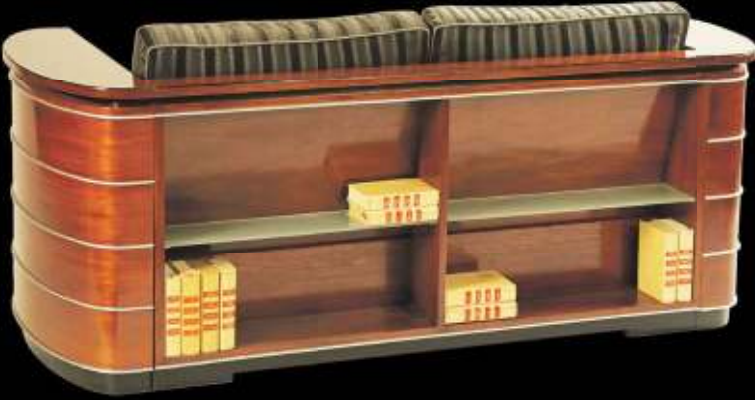
De vereffenaars van Onderlinge Levensverzekering Maatschappij voor Notarissen en Candidaat-notarissen “**St. Yves**” U.A. in liquidatie, statutair gevestigd te ‘s-Gravenhage delen mee, dat de rekening en verantwoording en het plan van verdeling als bedoeld in artikel 2:23b Burgerlijk Wetboek, gedurende twee maanden na deze publicatie ter kennisneming van een ieder ten kantore van het handelsregister te ‘s-Gravenhage en ten kantore van de rechtspersoon zijn neergelegd.

advertentie

JAN FRANTZEN
ART DECO DESIGN

Een Fraaie **ART DECO** Sofa
met boekenruimte in de achterkant

Knibbelweg 8a - 2761 JD Zevenhuizen - Zuid Holland

Tel: 0180 632 259 - Fax: 0180 633 274

email: info@janfrantzen.nl - web: www.janfrantzen.nl

Is de Arabische Lente alweer voorbij, ondanks de dood van Gaddafi? Welk seizoen dient zich nu dan aan? De opstanden kostten 55 miljard dollar. Toeristen en investeerders blijven weg. Toch lijken er, schrijft de Amerikaanse Robin Wright, ingrijpende veranderingen op komst.

En nu wachten op de jihad tegen de jihad

Carolien Roelants

■ **Robin Wright: *Rock the Casbah. Rage and Rebellion Across the Islamic World.*** Simon&Schuster, 307 blz. € 25,-

Is het nog lente in de Arabische wereld? In Jemen en Syrië brak in het voorjaar geen lente uit, maar een ijzige winter, die nog wel even zal voortduren. In het instabiele Libië heeft iedereen gratis geshopt in de wapenopslagplaatsen van de afgezette en gisteren gedode Broeder-Leider Moammar Gaddafi. Niemand weet hoe lang de nieuwe machthebbers het uithouden. Zelfs in Tunesië en Egypte, waar de succesverhalen van de revolutie ontstonden, zijn de vooruitzichten versomberd.

Tunesië en Egypte kwamen de problematische werkelijkheid tegen. De opstand begon in december in Tunesië met de wanhopige zelfverbranding van een jonge werkloze die als straatverkoper wat geld

verdiende en door de corrupte politie werd geschoffeerd. Werkloosheid en corruptie waren in wisselwerking met de onderdrukking de belangrijkste redenen waarom eerst in Tunesië en haast direct ook in Egypte, Libië, Jemen, Bahrein, Syrië het protest razendsnel om zich heen greep.

Maar toeristen en investeerders, belangrijke bronnen van inkomsten, houden niet van onrust. Zij mijden de landen van de lente, en daarom neemt de werkloosheid daar alleen maar toe. De internationale consultants van onderzoeksbureau Geopolitics, die ervaring hebben met dergelijke situaties, hebben berekend dat de opstanden de zes landen die er het meest mee te maken hebben, ruim 55 miljard dollar hebben gekost. Geopolitics waarschuwt dat de economische feiten een levensgevaarlijke dreiging voor verandering vormen. Vrijheid van meningsuiting kan je niet eten.

Het is lang niet de enige bedreiging. De oude Hosni Mubarak van Egypte verdween

en het leger nam het bewind over. Eerder is niet vaak een militaire machtsovername zo enthousiast toegejuicht. Maar het leger heeft verraad gepleegd. Door vast te houden aan de 'noodtoestand' die arrestaties zonder vorm van proces en vervolging voor militaire rechtbanken mogelijk maakt. En door de bloedige Mubarak-manier waarop de militairen vorige week een paar duizend demonstrerende kopten naar huis joegen.

De demonstranten, van wie er meer dan twintig de dood vonden, verpletterd door legervoertuigen, waren schuldig, zei het leger later. Nog meer heeft het leger zich laten kennen met de aankondiging dat het voorlopig niet van plan is de macht op te geven. We houden de macht tot we een president hebben, zeiden afgelopen week twee juntaleden. Het parlement dat in november wordt gekozen blijft net als Mubaraks parlement in een ondergeschikte positie,

Vervolg op pagina 2

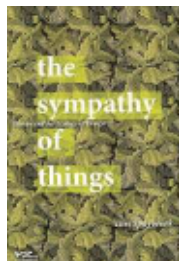
IN DIT NUMMER

- Interview **Martha Nussbaum** **5**
- 'Groene natuur' en de **Grondeloze mens** **8-9**
- Recensies **Jan van Loy, Maartje Wortel** en **Eugen Ruge**, die net de Deutscher Buchpreis heeft ontvangen **10-13**

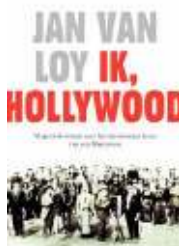
DE BESTE BOEKEN VAN WEEK 42

Anna Enquist: *De verdovers.* Enquist vertelt zo aanstekelijk dat je de ellende van het bestaan even kunt vergeten **3**

Lars Spuybroek: *The Sympathy of Things* Een onversneden pleidooi van een architect voor terugkeer van het ornament **7**

Jan van Loy: *Ik, Hollywood.* Portret van 100 jaar Hollywood in een roman vol beeldende passages en mooie zinnen **11**

Een demonstratie in Tunis op 16 oktober j.l. tegen salafisten, die na de vertoning van de film *Persepolis* het televisie-gebouw bestormden Foto Reuters/Zoubeir Souissi

2 Boeken Arabische lente

COLUMN

Het lichaam van Gerrit Kouwenaar

‘Daar sta ik dan’, zei de dichter nadat hij zijn wandelstok aan het spreekgestoelte had gehangen, en hij zweeg even.

En daar zaten wij. Een paar honderd man, verzameld in een donkere zaal op de laatste heldere zondag van de herfst. Om Gerrit Kouwenaar te zien – wie beweert dat Nederland zijn dichters niet eert?

Kouwenaar ging, aldus presentator Petra Possel, de afgelopen drie jaar door ‘een medische mallemonen’, maar daar was de 88-jarige toch echt, in De Nieuwe Liefde. Een stoel op de tweede rij, aan de zijkant, voor het geval zijn lichaam het toch niet de hele tijd vol zou houden.

Die zorg bleek niet nodig. Tweemaal betrad Kouwenaar het podium en las hij een handvol gedichten, met wat minder kracht dan voorheen, maar zijn woorden konden het alleen aan. Het waren *Greatest hits*. Oudere dames in het publiek stootten elkaar gelukkig aan bij favorieten als de ‘volledig volmaakte oneetbare perzik’ en de ‘totaal witte

Waarom ging die Nobelprijs toch naar Tranströmer?

kamer’. Waarom ging die Nobelprijs toch naar Tomas Tranströmer?

Gaston Franssen liet zien dat Kouwenaar niet alleen een ‘talige’ dichter is, maar ook een lichamelijke. Dankzij powerpoint liet hij in het gedicht ‘in een lade’ het ene na het andere woord rood opgloeien: aflijvig, vlees, inwendig, leegbloed, wonde, litteken, brandde.

Dat werkte. Bij de volgende optredens viel op hoe veel vlees er bij Kouwenaar voorkomt. Met als toegift de anekdote van K. Schippers die in een videoboodschap vertelde hoe er op de winkelruit onder Kouwenaars woning bij een juiste schuine blik nog te zien is dat daar ooit ‘Fijne vleeschwaren’ heeft gestaan.

Al die lichamelijkheid heeft met vergankelijkheid te maken, maar daar sprak zondag niemand over. Zoals niemand verwoorde en iedereen dacht dat wij hier zaten omdat, nu ja, omdat het zomaar de laatste keer zou kunnen zijn.

Kouwenaar heeft daar vast wel aan gedacht. Hij besloot met wat hij zelf zijn ‘dodemansgedicht’ noemt, een paar jaar geleden geschreven op verzoek van tijdschrift *Het liegend konijn*. Na de slotregels (‘hier duurt wat zich bedrieff, namaals is goudpapier/ dun als de vlinder die onwetend rouwt/ en in zijn mantel uit zijn vleugels valt –’) liep de dichter onder ovationeel applaus het podium af.

Even hield hij in en zwaaide hij met zijn bloemen. Toen liep hij langzaam verder.

Arjen Fortuin

Vervolg van pagina 1

naar eigen zeggen. Naar het zich nu laat aanzien wordt de president niet vóór 2013 gekozen.

En dan dit: begin dit jaar keken westerse televisiekijkers vertederd naar de jongens en meisjes met hun laptopjes en iphones die de revolutie maakten. De helden waren de bloggers, de Google-employees die de demonstraties op Facebook en Twitter organiseerden. De tirannen hadden hun Amerikaanse en andere westerse bondgenoten altijd voorgehouden dat islamitische baardmannen de macht zouden overnemen als zij er niet meer waren. Maar toen de revolutie was aangebroken waren er geen islamitische leuzen op straat te zien. Of de islam de oplossing is? No way.

Over twee dagen is Tunesië de proeftuin van de eerste verkiezingen sinds de val van de sterke mannen en het ziet er naar uit dat de fundamentalisten wel degelijk een dominante rol gaan spelen. De fundamentalistische politici zijn geen wilde baardmannen in witte jurken, maar middelbare mannen in grijze pakken, ingenieurs en artsen. Dat wil niet zeggen dat ze een islamitische dictatuur gaan invoeren na die van Ben Ali, of dat ze dat zouden willen, maar de touwtjes zullen worden aangehaald, de neuzen één richting opgeduwd, de jeu is eraf.

Ook de baardmannen hebben de kop opgestoken. Zij vallen bioscopen en televisiezenders aan waar de films hun niet zinnen, en de aangevallen directeuren bieden vervolgens hun excuses aan. De jongens en meisjes met hun laptopjes hebben zich versplinterd in duizend-en-een groepjes die niet kunnen opboksen tegen de ouderwets goed georganiseerde fundamentalistische partijen. En veel jongeren hebben de belangstelling voor politiek verloren. Ze zoeken werk of een uitweg naar Europa.

Genoeg somberheid! In haar nieuwe boek *Rock the Casbah*, genoemd naar een hit van de Britse punkgroep The Clash uit 1982, ontkent de gezaghebbende Amerikaanse journaliste Robin Wright bepaald niet dat de ‘Arabische lente’ in een moeilijke fase is aangeland. De demonstraties en opstanden zijn niet meer dan ‘het begin van het begin’. Het komende decennium, schrijft ze, wordt de belangrijkste uitdaging om een leefbaar evenwicht te vinden tussen politieke en economische rechten, terwijl de veiligheid voor de bevolking wordt gewaarborgd. Dit is zo belangrijk, ‘cruciaal’, schrijft ze, omdat afschuwelijke ideologieën en extremisten er nog altijd volgeingen proberen te verleiden. De ‘Arabische lente’ is sexy, althans de beginmaanden waren dat, en talrijke journalisten en andere belangstellenden hebben de afgelopen maanden al boeken gepubli-

Radicale moslims demonstreren in Tunis op 14 oktober Foto Reuters

Dit is ‘het begin van het begin’

ceerd over de opzienbarende ontwikkelingen in de ogenschijnlijk zo vastgeroeste Arabische regio. Maar Wright maakt in zoverre het verschil uit dat zij een enkele jaren eerder begonnen, belangrijke onderstroming signaleert die democratische verandering – islamitische democratische verandering – ondersteunt en voortduwt. De ‘contra-jihad’, zoals ze die noemt, is ‘een jihad tegen de jihad’. Het is een nieuwe fase van de islamitische wederopleving, die volgens haar in vele vormen het komende decennium even grondig zal kenmerken als het extremisme het afgelopen tijdperk heeft gedomineerd.

Niet dat het extremisme voorbij is – Wright met haar jarenlange ervaring in de islamitische wereld is niet naïef –, maar het is niet cool meer. Wright constateert op basis van haar reizen door het gebied en na honderden interviews dat de gelovige meerderheid even teleurgesteld is in de Bin Ladens als in haar wereldlijke despoten. Die meerderheid wil zich voortaan noch door Al-Qaeda noch door Amerika de wet laten voorschrijven. Ze wil meer islam, maar een moderne, De ‘Arabische lente’ is sexy, althans de beginmaanden waren dat, en talrijke journalisten en andere belangstellenden hebben de afgelopen maanden al boeken gepubli-

huizen aanvallen en ze wil evenmin een islamitische revolutie à la Iran, die immers evengoed in despotie is ontaard. Die meerderheid wil de islam niet als antwoord, maar een islam die helpt antwoorden te vinden. De Arabieren – Wright zegt wel over de islamitische wereld te schrijven, maar concentreert zich op het Arabische deel – willen geen onderdanen meer zijn, maar burgers, en dat geldt zowel voor het bestuur als voor het geloof.

Het symbolische keerpunt dat de jihad in de contra-jihad deed omslaan is voor Wright de opzienbarende open brief aan Osama bin Laden van de Saoedische geestelijke sjeik Salman al-Oudah in 2007. Daarin neemt hij de beslissende afstand ten aanzien van de man wiens ideeën hij ooit deelde. De brief is zo belangrijk omdat de radicale, wahabitische islam van Saoedi-Arabië en sjeik Salman de basis vormden voor Bin Ladens geweld. En daar was plotseling sjeik Salman die al het geweld veroorzaakt. ‘Wij, als geleerden van de islam, verwerpen wat Osama doet. [...] Hoe zien we eruit als we onze God ontmoeten wanneer zoveel bloed is vergoten onder onze auspiciën?’ Lees voor sjeik Salman een hele reeks radicale geestelijken en jihad-ideologen, maar ook gewone volgelingen. Sommigen keerden op hun schreden terug na lange

ideologische discussies, maar bij de meesten sloeg geleidelijk de desillusie toe. Hun nieuwe helden bleken vaak even corrupt als hun oude leiders. En na het geweld kwam nieuw geweld – meer was er niet.

Maar Wrights contra-jihad bestaat lang niet alleen uit geestelijken en terroristen die van hun geloof zijn gevallen. Daartoe rekent ze ook de stand-up comedians en theatermakers die durven op te staan tegen de gevestigde orde, vrouwenactivisten die zich losmaken uit de oude gezagsstructuren en jonge rappers die met hun beats de opstandigheid erin stampen. En wat te denken van de jonge Saoedische dichteres Hissa Hilal die vorig jaar in Abu Dhabi, van kruin tot teen gesluierd, met haar protestgedichten tegen reactionaire geestelijken in de finale van de Dichten voor Miljoenen-wedstrijd terecht kwam? Er is een nieuwe sfeer ontstaan waarin mensen zijn begonnen eigen beslissingen te nemen in plaats van geestelijken te volgen.

Met name rappers zijn een belangrijke stem van de oppositie, tegen het repressieve systeem, maar ook tegen religieuze taboes of westerse culturele overheersing. De Tunesische rapper El General ontloopte zich met zijn songs via Ben Ali’s kerkers tot een van de helden van de opstand in Tunesië en andere Arabische landen. Een vriend nam zijn raps op video op, en een andere vriend verspreidde ze via YouTube. Zijn ongehoorde rap tegen president Ben Ali doorbrak in november 2010 onder jongeren het klimaat van angst dat de veiligheidsdiensten van Ben Ali tientallen jaren in stand hielden, en bereidde zo de opstand voor:

*‘Meneer de president, vandaag spreek ik tot u
Mensen worden als dieren behandeld
Kijk naar de smerissen
Hun knuppels slaan iedereen met
straffeloosheid
Omdat er niemand is die nee zegt
Zelfs niet de wet of de grondwet
Meneer de president, uw volk is dood’*

De interessante mix van straatprotest en contra-jihad geeft de opstand diepte. Maar is het genoeg?

Macht is geld, daarom doet het Egyptische leger met zijn enorme economische belangen er alles aan om zoveel mogelijk macht te behouden. Hoe zal de groeiende massa van jonge werklozen reageren op haar voortdurende uitsluiting? In Tunesië zien de baardmannen hun kans al schoon, terwijl de fundamentalistische politici wel hun geweld maar niet hun eisen veroordelen. Wat is onder die omstandigheden de toekomst voor rapper El General? Is het eigenlijk nog wel lente in de Arabische wereld? Vragen, vragen, geen antwoorden.

Carolien Roelants

hebbers altijd hebben geprobeerd hun macht te legitimeren door hun territorium om te dopen tot ‘Heilig Rooms Rijk’ wat een alliantie zou betekenen met de zittende Paus. Ik vrees dat hier ‘Rooms’ staat vermeld in de betekenis van ‘Rooms Katholiek’. En dat is onjuist: het Duitse keizerrijk werd door Karel de Grote gesticht met de pretentie dat het opvolger zou zijn van het Romeinse rijk, en de gangbare term daarvoor was eeuwenlang: het Roomse Rijk. De keizers werden gekozen door de keurvorsten, en omdat in de christelijke opvatting alle gezag van God kwam, werden ze na hun keuzes ook gekroond door de Paus, soms pas jaren later, soms nooit, zoals onze graaf Willem II. O.L.E. Jongmans, Wateringen

De Pausen

In de bespreking die Atte Jongstra schreef over John Julius Norwich’s boek *De Pausen* (Boeken, 23-09-2011) staat dat wereldlijke macht-

Boek van de week

Voor haar nieuwe roman volgde Anna Enquist een half jaar de gang van zaken in een ziekenhuis, afdeling anesthesiologie. Het resultaat is een aanstekelijke doktersroman over anesthesisten en psychotherapeuten – inclusief de onvermijdelijke voorvallen in de bezemkast.

Janet Luis

■ Anna Enquist: *De verdoovers*. De Arbeiderspers. 312 blz. €21,95

Yvonne Keuls schreef ooit, op verzoek van een Haagse instelling, een boek over het dagelijks leven in een psychiatrisch tehuis. Met haar haalde men, zo omschreef ze het zelf in *Meneer en mevrouw zijn gek* (1998), ‘het paard van Troje’ binnen. Zij gaf een eigen, impressionistische draai aan wat zij in het tehuis zoal waarnam. We zagen dus geen voorbeeldpatiënten met wie veelbelovende vorderingen worden gemaakt, maar een paar in haar ogen interessante gevallen, waar verder weinig schot in zat: dikke Appie, de schrik van de Haagse politie, Ida Been, een bitse tante die nergens een goed woord voor over had, of Trees, die hartelijke brieven schreef aan zichzelf, ondertekend door familieleden die haar nooit kwamen opzoeken.

Ook het VU-medisch centrum in Amsterdam kwam op het idee om een populaire schrijfster in de arm te nemen die een nieuw licht kon werpen op een van zijn afdelingen. Anna Enquist koos, ‘zonder aarzelen’, voor de afdeling anesthesiologie. En ook hier zou je van een paard van Troje kunnen spreken. Zij diepte er materiaal op voor een spannende doktersroman, die het vertragen in de gemiddelde anesthesist nou niet speciaal groter maakt. Er gebeuren vreemde dingen in *De verdoovers*: gerommel in de bezemkast tussen op- en assistent, fatale fouten in de operatiekamer, diefstal van verdoovende middelen en ten slotte: zelfmoord.

Ik zou het boek – en ook de betreffende zie-

Een mooie mengeling van ernst en humor, jargon en straattaal

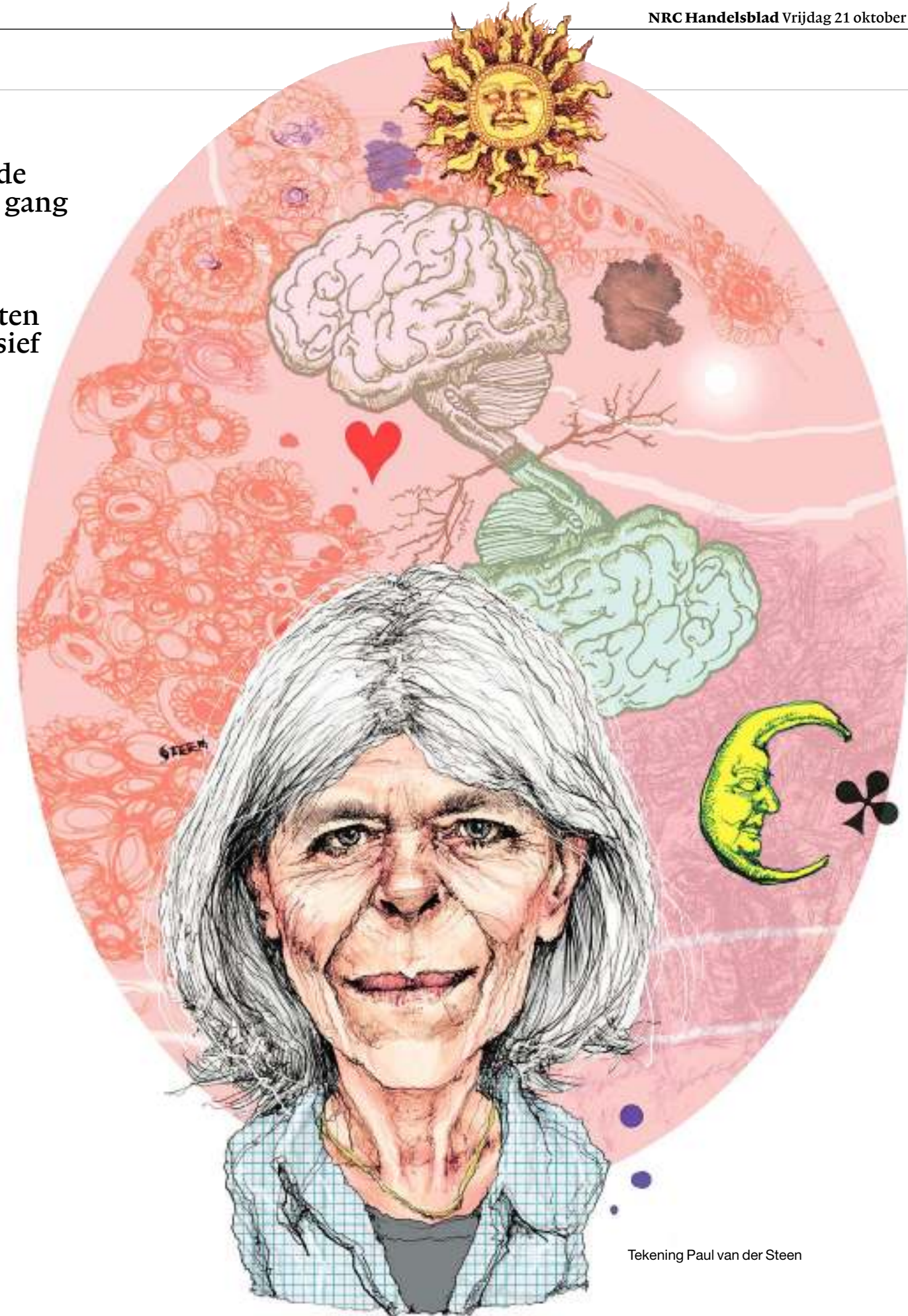
kenhuisafdeling – tekort doen als ik suggereerde dat deze misstappen van ‘de verdoovers’ uit het leven gegrepen zouden zijn. We moeten die heftige incidenten zien als spannings-elementen die Enquist toevoegde om de zeggingskracht en amusementswaarde van de roman te vergroten.

De normale, ongetwijfeld veel saaiere dagelijkse gang van zaken bij anesthesiologie, die zij een half jaar volgde, vormde de aanleiding, waarop zij gretig voortborduurde. Zij zette die alledaagse observaties naar haar eigen hand. Dat deed zij al eerder met de biografie van ontdekkingsreiziger James Cook, door niet James zelf, maar zijn cenazame vrouw te portretteren (*De thuiskomst*, 2008). Een paar jaar later gaf ze haar eigen draai aan de Goldbergvarianten van Bach, door ze te verbinden met het korte leven van haar overleden dochter (*Contrapunt*, 2008).

In *De verdoovers* treffen we de gebruikelijke Enquist-ingrediënten aan: verdriet om een gestorven naaste, onverwerkte jeugdtrauma’s, falend moederschap, moeizame familierelaties, en veel somberheid over de toekomst. Het geheel wordt omlijst door muziek, of althans door het muzikale schema van de sonate (expositie, doorwerking, reprise en coda). Die sonate wordt hier tot klinken gebracht in de verschillende stemmen en tegenstemmen die in de roman te horen zijn.

De twee stemmen die we het vaakst horen zijn die van de ongeveer 50-jarige Drik (verbasering van Diederik) en zijn iets jongere zus Suzan. Hij is psychiater. Zij is anesthesist. Hij wil dat zijn therapiepatiënten zich bewust worden van hun gevoelens en problemen. Zij zorgt juist voor bewusteloosheid en de afwezigheid van gedachten en gevoelens.

Twee artsen dus, met verschillende uitgangspunten. De een denkt vooral, de ander doet. Zij moet niets hebben van gepsychologiseer, hij roept de anesthesie uit tot schuilplaats van ‘de neurose’. Toch is hij ook wel eens jans-

Tekening Paul van der Steen

Verdoven met verhalen

loers op zijn zus, omdat haar vak zoveel duidelijker is dan het zijne. ‘Als de bloeddruk stijgt schuif je er nitroglycerine in, als hij daalt kom je met epinefrine. Mijn vak is een moeras van vaagheden waar je op intuïtie doorheen moet manoeuvreren.’

Enquist voert deze Drik met een zekere grimmigheid ten tonele. Hij is in de rouw. Over zijn overleden vrouw en over zijn ongelukkige jeugd. Geen wonder dat hij zich afvraagt of hij nog wel anderen kan helpen. En dan voelt hij ook nog de hete adem in zijn nek van andere therapeuten. Zodat hij, ergens halverwege, sarcastisch kan bedenken dat hij zijn lastigste patiënt, de 27-jarige arts-assistent Allard, beter had kunnen verwijzen naar cognitieve gedragstherapie. ‘Dat helpt tegen alles, als je de kranten mag geloven.’

Deze Allard vertegenwoordigt de derde stem in de roman, onrustig zwalkend tussen psychiater en verdoovers. Hij wil graag genezen van zijn jeugdtrauma’s, maar vlucht er ook voor weg. Hij is in therapie, maar verzamelt ook alvast wat pillen en ampullen. Hij wil praten, maar ook verdoofd worden. Een noodlotige combinatie, zo blijkt, waarmee hij niet alleen zichzelf, maar ook anderen in het ongeluk stort.

De vraag rijst natuurlijk wat beter is. Thera-

pie of chemie? Spreken of zwijgen? Pijnlijke gevoelens onder ogen zien of de patiënt platspuiten? Geen duidelijke antwoorden. Pikant in deze ‘discussie’ is dat Enquist zelf psychiater is, maar zich in deze roman met kennelijk plezier ook verplaatst in het zoveel zakelijker standpunt van de verdoover.

Enquist schreef *De verdoovers* in betrekkelijk korte tijd, en het is ook opvallend vlug van stijl: een mooie mengeling van ernst en droge humor, een mooie afwisseling ook van wetenschappelijk jargon met krachtige straattaal. Het ene moment kan ze het hebben over het ‘palperen van fietsbanden’ (voelen of ze nog hard genoeg zijn), of over een ‘thoracale bloeding’ (bloeding in de borst), of over ‘femurpen’, ‘collusie’ of ‘resectie’, waar het woordenboek aan te pas moet komen, het volgende moment gaat het over ‘knakkers’ die maar gauw moeten ‘oprotten’, of wordt er droogjes opgemerkt over een dode vader: ‘Hendrik ligt in de koeling’. Zelfs als therapeut Drik zwelgt in zelfmedelijden, bij het graf van zijn vrouw, weet hij het nog geestig te brengen. ‘En ik dan, denkt hij, wie bekommert zich om mij?’ [...]

Zijn vrouw ligt zwijgend in de aarde, onkwetsbaar, volmaakt. Zij is overal vanaf.’ In het laatste hoofdstuk vinden we Drik, geseductioneerd, terug in een tochtige oude boerderij te midden van drankflessen, schim-

mel en andere viezigheid. Een fraaie, tragikomische scène, die geïnspireerd lijkt door een vergelijkbare, drankovergoten passage uit *De Zondvloed* (1988) van Jeroen Brouwers.

Anesthesiste Suzan is niet aan de drank geraakt, ondanks het feit dat man en dochter niets meer met haar te maken willen hebben. Zij is gewoon aan het werk in het ziekenhuis.

Moeten we daaruit de conclusie trekken dat ‘de verdoovers’ het pleit hebben gewonnen? Of gaat de voorkeur toch uit naar de psychiater? Wat wil Enquist gezegd hebben met haar boek?

Ik denk eigenlijk niet dat ze haar lezers wil laten kiezen tussen verdoving of therapie. Echtheid genezing valt immers toch niet te verwachten bij zaken als verlies en rouw. Geen genezing, hooguit wat troost, nadat therapeut en patiënt met elkaar hebben gepraat. ‘Wij analytici zijn verhalenvertellers’, lezen we, ‘en met het beste verhaal slaan we de patiënt om de oren.’

Dat is precies wat Enquist zelf ook doet in *De verdoovers*. Zij slaat ons met haar beste verhalen om de oren. Zo aanstekelijk verteld dat haar lezers de ellende van het bestaan heel even kunnen vergeten. Je zou ook kunnen zeggen dat ze tijdelijk worden verdoofd.

4 Boeken Actueel

BOEKDELEN WINFRIED BAIJENS OVER MURAKAMI

‘Verlangen kan veel kapotmaken’

De literaire liefdesverklaring van deze week: presentator en dj Winfried Baijens over werk van Haruki Murakami

In eerste instantie moest ik helemaal niets hebben van Murakami. Ik haatte hem zelfs! Vrienden van me waren steeds zo enthousiast over zijn boeken. Ik heb het geprobeerd, maar dat mystieke in zijn werk, dat sprak me niet aan.

‘Begin dit jaar ging ik een maandje *Soulsearching* in Australië. Op Schiphol kocht ik snel nog even wat boeken. *On the Road* van Jack Kerouac en *Ten zuiden van de Grens* van Murakami. In het Engels. Dat was een lekker handzame uitgave. In Singapore las ik eerst Kerouac. Ik vond het geweldig, vooral door de aanwezigheid van allerlei *jazz cats* als Charlie Parker en Thelonious Monk. Voor Radio 6 en NTR ben ik veel met muziek bezig en voor Radio 6 doe ik onder andere verslag van North Sea Jazz Festival.

‘Toen ik eenmaal in Australië zat, sloeg de eenzaamheid toe. Daar begon ik te lezen in de boeken van Murakami en die heeft me, geheel onverwachts, door de eenzaamheid heen gesleept. Door het romantische van *Ten zuiden van de Grens*, het verlangen van hoofdpersoon Hajime naar een jeugdliefde, raakte hij me met zijn romantische benadering van het alleen zijn. Dat had ik nog nooit ervaren. Ik heb altijd een druk en sociaal leven gehad, school voor de journalistiek gedaan, direct bij NOVA gaan werken, daarna het jeugdjournaal gepresenteerd. Ik ben een type dat juist altijd omringd is door mensen.

‘*Ten zuiden van de Grens* is eigenlijk een simpel boek met weinig mystieke elementen. Volgens mij gaat het ook voor een belangrijk deel over Murakami’s eigen leven. De hoofdpersoon is eigenaar van een jazzclub, dat was Murakami volgens mij ook voordat hij een beroemd schrijver werd. Zijn boek leest als een soort sprookje. Het geluk van Hajime wordt op de proef gesteld als zijn jeugdliefde Shimamoto in zijn leven terugkeert. Hajime wordt verliefd op Shimamoto, en gaat in haar op. Dat wordt beiden fataal. Althans zo lijkt het. Ik wil het plot niet weg geven uiteraard.

‘Ik herkende in *Ten zuiden van de Grens* het Japan dat Murakami schetst. Ik ben zelf een aantal keer in Tokio geweest. Japan is strak, scherp, zakelijk en ondertussen bizar lieflijk en krampachtig. Er heerst zo’n lieve-meisjes-cultuur. Je voelt de emotionele spanning. Dat zit ook in dit boek. Het is zakelijk en lieflijk. Mannen zijn echte mannen. Maar ze zijn ook kwetsbaar en extreem romantisch.

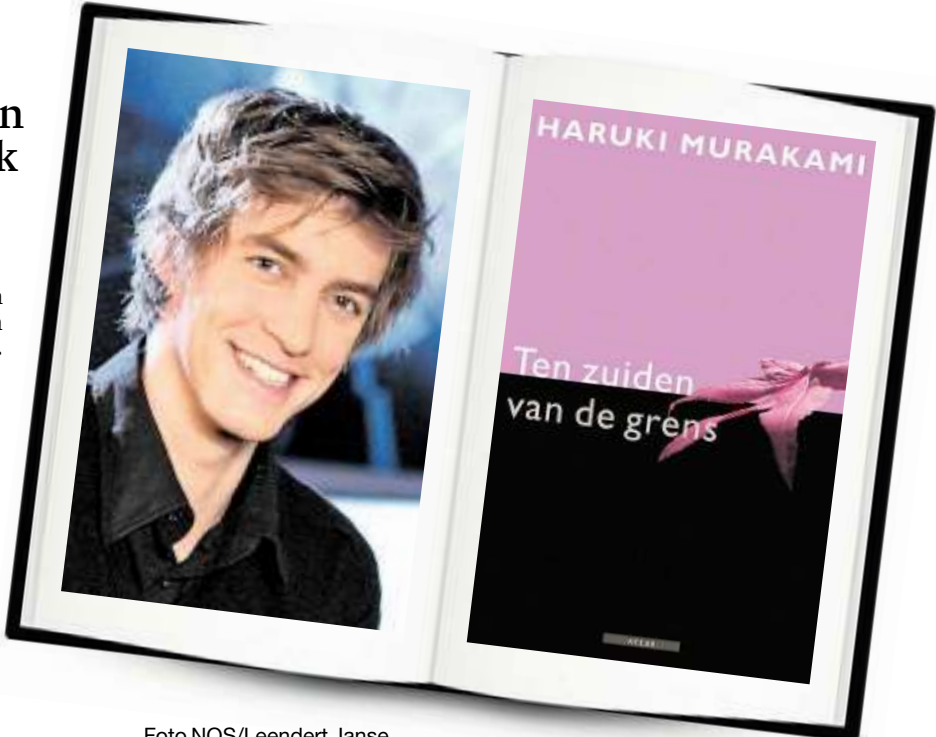

Foto NOS/Leendert Janse

‘*Ten zuiden van de Grens* opende voor mij de weg naar Murakami’s andere werk. Zo las ik ook *Norwegian Wood*. Het gaat over een jongen, Toru Watanabe. Hij zit midden in zijn studententijd en is semi-gelukkig. Op zijn streng conservatieve, nationalistische school krijgt hij gevoelens voor het meisje Naoko. Dat gaat mis. Zij vertrekt en laat niets meer van zich horen. Later blijkt ze in een richting te zitten, midden in de bossen. Toru mag haar daar komen opzoeken en wordt weer verliefd op haar.

‘*Norwegian Wood* vind ik een zeer verfijnde roman die me bovendien heel erg deed denken aan *Ten zuiden van de Grens*. Er zitten elementen in die volgens mij sowieso in veel van Murakami’s boeken zijn verwerkt. In een keurslijf zitten en eigenlijk iets anders willen doen. Toru heeft jazzclubs, auto’s, maar daar ligt zijn passie helemaal niet. Zo ook in de liefde: elke keer naar iets verlangen wat je niet hebt. Net als in *Ten Zuiden van de Grens* zit in dit boek weer die romantische, maar fatale liefde. Ah! Zie daar! We hebben een thema! Verlang niet naar iets dat buiten je bereik ligt. Dat maakt alleen maar dingen kapot!

Roderick Nieuwenhuis

Haruki Murakami: *Ten Zuiden van de Grens*. Atlas, 235 blz. € 19,95

DE PAPIERMOLEN WEEK 42

Stickers, krassen voor altijd

Een schrijver verliest zijn bokaal, de CPNB verliest een adjunct-directeur, boekhandelaren willen niet föhnen en op zolder of internet vind je alles terug.

Nominatiekoning Peter Buwalda was maandag *runner up* bij de NS Publieksprijs (net als eerder bij de Librisprijs en de Gouden Strop), maar een dag eerder werd hem in Groningen de Tzumprijs uitgereikt voor een zin uit *Bonita Avenue*. Hij kreeg 35 euro (het aantal woorden in de bekroonde zin) en een bokaal. Van die laatste heeft hij maar even kunnen genieten, meldt literair weblog *Tzum*: „Bij het verlaten van de trein liet de schrijver een oranje tas van de bibliotheek achter met daarin de beker en twee romans”. Op 30 en 31 oktober maakt Buwalda (ook winnaar van de Academica debuuttenprijs) nog kans op de **Sexyz debuutprijs** en de **AKO-prijs**. Die onderscheidingen worden in tegenstelling tot eerdere plannen toch niet tegelijk uitgereikt.

De zondag afgesloten Kinderboekweek was de laatste van **adjunct-directeur Marieke Verhoeven** van de **Stichting CPNB**. Zij vertrekt wegens een verschil in inzicht met directeur Eppe van Nispen tot Sevanaer. Waar dat verschil van inzicht precies uit bestaat willen

de betrokkenen volgens *Boekblad* niet kwijt. Verhoeven, afkomstig uit de kinderboekenwereld werd nog aangesteld door de vorige directeur, Henk Kraima.

Onder Eppe van Nispen tot Sevanaer krijgt de Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek een minder *highbrow* karakter, getuige ook de uitverkiezing van **Nico Dijkshoorn** als auteur van het **Boekenweekessay 2012**.

Intussen heerst onder boekhandelaren verdeeldheid over het succes van de Kinderboekweek. Vooral de **lichtblauwe, hardnekkig plakkende sticker** op het prentenboek zorgde voor ongemak, zoals in de Amersfoortse kinderboekhandel Speelboek. ‘Denkt de CPNB nu echt dat we in een drukke winkel gaan staan föhnen om die sticker los te krijgen? Dat toont weer aan hoe weinig feeling ze met de winkel hebben.’ Boekhandel De Kleine Kapitein in Rotterdam, ook in *Boekblad*, is juist blij: ‘Geweldig. We hebben nog nooit zo’n leuk geschenk gehad.’

Een heel ander soort geschenk trof Noel

Dobbs aan op een zolder op het Isle of Wight: het **aantekeningenboek** van zijn overgrootvader Bram Stoker, geschreven tussen 1871 en 1881. Dat is jaren voordat die aan zijn grote vampierroman begon, maar onder Dracula-vorsers is de ontdekking toegejuicht.

Niet op een zolder, maar in de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap (Universiteit Antwerpen) bevindt zich het **oudste boek dat in België werd gedrukt**, in 1473: *Speculum conversionis peccatorum* (‘Een spiegel van de bekeering van de zondaars’). Om die bekeering beter te faciliteren – en voor wie nog eens in Augustinus wil duiken – staat de hele tekst nu online.

Van hetzelfde laken een heel ander pak is de **online-versie van de Jan Cremer-tentoonstelling** van het Letterkundig Museum. Meer strepen in de tekst dan 500 jaar eerder in Antwerpen en voor wie er niet genoeg kan krijgen van de tikfels en doorhalingen in de oer-Jan (of oer-Ik) is er de **iPad uitgave** voor 79 cent.

Arjen Fortuin

pas verschenen

Klaas van Berkel: *De stem van de wetenschap*. *Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Deel 2, 1914-2008.* Bert Bakker, 680 blz. € 49,95
Deel 2 behandelt de turbulente 20ste eeuw waarin de Koninklijke Akademie moet vechten om haar positie als dé stem van de wetenschap te behouden.

Roberto Bolaño: *Moordende hoeren* (*Putas Asesinas*). Vert. Arie van der Wal, Meulenhoff, 240 blz. € 18,95
Verhalen van de Chileense schrijver Roberto Bolaño (1953-2003) over excentrieke kunstenaars en schrijvers die worden gekweld door herinneringen, dromen, hopeloze liefdes of verdraaiingen van de werkelijkheid

Paul Claes: *Onvergetelijke verzen*. *Maar van wie ook weer?* De Bezige Bij, 304 blz. € 19,90
Bloemlezing van 300 gedichten, gekozen door de Belgische classicist/schrijver Paul Claes uit de Nederlandsestalige poëzie.

James Gleick: *Informatie*. *Van tamtam tot internet (The Information; A History, a Theory, a Flood)*, vert. Ronald Jonkers, De Bezige Bij, 544 blz. € 29,90
Geschiedenis van de informatie, geschreven door de Amerikaanse wetenschapshistoricus James Gleick. ‘Gleick heeft de gave om op grillige, maar charmante wijze oorspronkelijke *stepping stones* te kiezen. Ik kan u het boek van harte aanbevelen.’ (Robbert Dijkgraaf, Boeken, 5-5-2011).

A. F. Th. van der Heijden: *Vallende ouders*. De Bezige Bij, 512 blz. € 15,- (Samen verschenen met *Advocaat van de Hanen* (616 blz. € 15,-). Twee delen uit de nog altijd uitdijende romancyclus *De tandeloze tijd*.

Vallende Ouders uit 1983 is het eerste, *Advocaat van de Hanen* uit 1990 het vierde deel van de cyclus. ‘Vijfhonderd van de zeshonderd bladzijden van *Advocaat van de Hanen* zijn vrijwel volmaakt proza.’ (Reinjan Mulder, Boeken, 30-11-1990)

Adam Hochschild: *Verzet en een-dracht*. *De Grote Oorlog, 1914-1918*. Vert. Huub Stegeman en Leen Van Den Broeke, Meulenhoff, 463 blz. € 19,95
Beschrijvingen van de levens van deelnemers aan de Eerste Wereldoorlog uit alle rangen en standen van de Amerikaanse journalist/schrijver Adam Hochschild.

Bart Koubaa: *De sleutel*. Voetnoot, 56 blz. € 8,-
Deel in de serie Belgica tegelijk verschenen met Bernard Quiriny: *Vlees-etende verhalen* (vert. Hilde Keteleer, 98 blz. € 9,-) en Freddy de Vree: *Marcel Broodthaers, Marcel Broodthaers* (88 blz. € 9,-). Met navoorden van achtereenvolgens Dirk Leyman, Hil-de Keteleer en Ludo Bekkers.

Alexandr Poesjkin: *Drama en sprookjes*. *Verzameld werk deel 6*. Vert. Hans Boland, Papierens Tijger, 364 blz. € 38,-
Russische kinderen krijgen nog altijd de sprookjes van de Russische schrijver der schrijvers Alexandr Poesjkin voorgelezen. Tot zijn toneelwerk behoort onder meer Boris Godoenov, dat Modest Moessorgski bewerkte tot een opera. Ook Schoppenvrouw is omgewerkt tot een operalibretto, waarbij Iljitsj Tsjaikovski de muziek schreef.

Interview

In *Niet voor de winst* pleit Martha Nussbaum voor onderwijs in universele waarden via kunst en cultuur. Maar willen we niet gewoon Amerikaans entertainment?

Maartje Somers

‘Wat je nu in Europa ziet gebeuren’, zegt Martha Nussbaum, ‘is dat nationalistische reflexen weer de kop opsteken omdat er sprake is van economische tegenspoed. Verwonderlijk vind ik dat niet. De economische integratie is in Europa van begin af aan doorgezet zonder enige aandacht voor cultuur en culturele verschillen. Er is nooit over nagedacht hoe mensen zich Europeaan zouden kunnen gaan voelen, laat staan dat in het hoger onderwijs serieus aandacht is besteed aan Europese cultuur. Zoiets wrekt zich op zeker moment altijd.’

Kaarsrecht, de voeten precies naast elkaar, schijnbaar niet op haar gemak, zit ze op de grijze bank in haar hotel, de wereldberoemde Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum. Samen met haar goede vriend, de al even wereldberoemde ontwikkelingseconoom Amartya Sen, is ze in Nederland. Beiden geven lezingen, en Nussbaum zet meteen de vertaling van haar pamflet uit 2010 kracht bij.

In *Niet voor de winst* hamert ze, zoals ze dat eerder deed in *Cultivating Humanity*, nog maar eens op het belang van de ‘humaniora’ of alfavakken. Die staan volgens haar onder druk, ten gunste van de technologische studierichtingen en managementopleidingen die directer bijdragen aan de economie. ‘Overal is het onderwijs in slechte conditie. Dat is het gevolg van het feit dat regeringen al sinds decennia te weinig geld uittrekken voor de publieke ruimte.’

Daarom is *Niet voor de winst* nog maar eens een pleidooi voor ‘socratisch onderwijs’, waarin leerlingen uitgedaagd worden de stof voortdurend te bevragen en te bediscussieren.

In veel opzichten staat uw pamflet haaks op de tijdgeest. Het onderwijsniveau is met al die werkstukken en discussies achteruitgehold, vindt men hier bijvoorbeeld. Het is weer tijd om ouderwets te stampen. „Ja, het is jammer dat dit zo’n pendelbeweging is. In mijn boek draait het om allebei. Zonder kennis natuurlijk geen zinnige discussie. Maar kennis alleen is niet genoeg, het gaat erom onderwijs in te zetten voor goed burgerschap.”

In *Niet voor de winst* zet zij telkens universiteiten in de VS en plattelandsgemeenschappen in India – de twee kringen waarin ze werkt – tegenover elkaar. Maar hebben de humaniora voor de uitgeëmaniceerde westerse ego’s die zich gedemoraliseerd en soms rancuneus afkeren van democratie, wel dezelfde functie als voor groepen Indiase vrouwen die in velerlei opzicht hun emancipatie tot burgerdom nog moeten beginnen? Kun je kortom wel iets algemeen zeggen over de ziel van hoger onderwijs in twee zulke verschillende samenlevingen zonder in platitudes te vervallen?

„Ja, dat denk ik wel”, zegt Nussbaum onverstoorbaar. „De levens van kinderen lijken meer op elkaar dan je zou denken. Een kleine peuter die begint te krijsen omdat hij iets wil, moet leren zijn genoegen uit te stellen. Elke primaire behoefte moet gedisciplineerd worden. Dat is wat er in de opvoeding gebeurt. Later leer je te reflecteren op je behoeftes en deze af te zetten tegen die van anderen. De mechanismen die de democratie ten goede komen zijn universeel.”

Maar houdt u er, als u onderwijs in zijn geheel in dienst wilt stellen van burgerschap en democratie, niet net zo’n instrumentele onderwijsoppvatting op na als u uw tegenstanders verwijt?

„Natuurlijk zijn de humaniora ook een doel op zichzelf. En ze voorzien in een breed gevoelde behoefte. Filosofie is ongelooflijk populair. In de VS zie je in de volwasseneneducatie een hernieuwde belangstelling voor kunst en literatuur, filosofie. Mensen raken verveld op hun werk, ze zoeken vervulling, inspiratie. De reden dat ik me in dit pamflet zo op democratie heb geconcentreerd is dat ik denk dat ik politiek zo kan overtuigen universiteiten de duimschroeven niet aan te draaien. In een mobiele, inventievere economie heb je kritische denkers nodig.”

Nussbaum zet zich in *Niet voor de winst* vooral af tegen het strikt economische denken. In dat opzicht is het de schotschrift-pendant van het positievere *Creating Capabilities*, een pleidooi om succes van beleid af te meten aan zaken als menselijke waardigheid, en cijfers van onderwijs en gezondheidszorg – en niet aan

De boeken van Martha Nussbaum

Martha Nussbaum, op 6 mei 1947 geboren als Martha Craven, is al jaren een van Amerika’s prominentste filosofen en is nu **hoogleraar recht en ethiek aan de Universiteit van Chicago**. Grote bekendheid verwierf ze met haar **herwaardering van ethiek** en haar humanistische verdediging van emoties (*The Fragility of Goodness*, 1986). Samen met de econoom Amartya Sen schreef ze vervolgens *The Quality of Life* (1993). In *For Love of Country* (1996) pleitte ze voor een **humanistisch kosmopolitisme**. Daarna verschenen nog 10 boeken, waaronder *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions* (2001).

Martha Nussbaum: ‘Het niveau van sociaal gedrag in hedendaagse samenlevingen is inderdaad erg hoog’ Foto HH

‘Nationalisme is een hardnekkig sentiment’

economische groei cijfers. In dit opzicht kreeg Nussbaum, samen met Amartya Sen een van de grondleggers van de Human Development Index, kort voor de crisis meer gehoor dan nu.

In *Niet voor de winst* zet zij telkens universiteiten in de VS en plattelandsgemeenschappen in India – de twee kringen waarin ze werkt – tegenover elkaar. Maar hebben de humaniora voor de uitgeëmaniceerde westerse ego’s die zich gedemoraliseerd en soms rancuneus afkeren van democratie, wel dezelfde functie als voor groepen Indiase vrouwen die in velerlei opzicht hun emancipatie tot burgerdom nog moeten beginnen? Kun je kortom wel iets algemeen zeggen over de ziel van hoger onderwijs in twee zulke verschillende samenlevingen zonder in platitudes te vervallen?

„Ja, dat denk ik wel”, zegt Nussbaum onverstoorbaar. „De levens van kinderen lijken meer op elkaar dan je zou denken. Een kleine peuter die begint te krijsen omdat hij iets wil, moet leren zijn genoegen uit te stellen. Elke primaire behoefte moet gedisciplineerd worden. Dat is wat er in de opvoeding gebeurt. Later leer je te reflecteren op je behoeftes en deze af te zetten tegen die van anderen. De mechanismen die de democratie ten goede komen zijn universeel.”

Critici van het multiculturalisme in Nederland hameren op het belang van onderwijs in de Nationale Canon van de geschiedenis. Dat zou allochtonen beter doen integreren dan uw universalisme.

„Wat moet ik zeggen? Het nationalisme is een hardnekkig sentiment. Maar ik blijf erbij dat universalisme en socratisch onderwijs beter zijn dan hardnekkig hameren op de eigen cultuur. Samenlevingen zijn steeds gemengder; het gaat erom dat de mentaliteit zo verstandig mogelijk is. Het een hoeft het ander niet in de weg te staan. Ierland is erg trots op zijn culturele verleden en heeft universiteiten met uitstekende *liberal arts* programma’s, waarin men andere culturen probeert te doorgronden.”

Ze zwijgt even en merkt dan op: „Dit hebben wij in de VS toch echt beter gedaan. Mensen kunnen in de VS nog zo verschillen, ze voelen zich allemaal Amerikaans. Wij kunnen in onze klassieke smeltkroes migranten dus veel makkelijker absorberen dan de naties van Europa met hun zelfbeeld van homogeniteit. Europeanen zijn emotioneel niet voorbereid op verschillen. Des te meer reden, zou je denken, voor socratisch onderwijs in Europa.”

Sommige mensen zeggen: hoge cultuur is gedemocratiseerd. Anderen zeggen: het is in verval. Journalist John Seabrook betoogde dat de hoge cultuur een niche voor de elite is geworden. De meeste mensen zijn alleen in massacultuur geïnteresseerd. Kunnen universiteiten deze ontwikkeling negeren?

‘Taal van Shakespeare spreekt jongeren in Amerika erg aan’

„Nee, en dat doen ze ook niet. Universiteiten en hun curricula zijn veel toegankelijker gemaakt en democratischer dan vlak na de Tweede Wereldoorlog. Er is veel gedaan om opleidingen multicultureler te maken. Men doceert allang niet meer alleen over de geschiedenis, er zijn nu curricula wereldgeschiedenis. Er worden boeken gelezen uit vele culturen.”

Nu betreft u het weer op het universalisme. Maar de meest universele cultuur ter wereld is Amerikaans entertainment. Lowbrow. Universiteiten lijden daaronder. Ze kunnen veel hoge cultuur niet langer als bekend veronderstellen. Studenten kunnen soms zelfs geen boek meer uitlezen.

„Het idee van een culturele hiërarchie acht ik niet heel erg handig. In elke kunstvorm heb je simpele en complexe kunstwerken, commerciële en elitaire. Cultuurgooieren kunnen stijgen en dalen. Sommige highbrowschrijvers doen het heel goed bij jongeren in de VS, zoals Shakespeare, die taal spreekt hen erg aan. Het leven van Socrates laat nooit na te boeien, is mijn ervaring. Het is niet waar dat jongeren niet geïnteresseerd zijn in klassieke muziek, of dat je geen zinnige colleges zou kunnen geven over modernere zaken, zoals jazz of de blues.”

Die zouden velen al scharen onder klassieke cultuur. Geldt wat u zegt ook voor modernere muziek zoals hiphop? Of rap? „Ik ken geen rap. Maar de zoon van Amartya Sen is een hiphopartiest die er lezingen over geeft – dat hiphop niet alleen maar geweld en vrouwenhaat uitstraalt. Socratisch onderwijs is over elke kunstvorm mogelijk.”

U pleit voor de ontwikkeling van krachtige, mondige persoonlijkheden. Volgens velen zijn hedendaagse westerse ego’s juist overontwikkeld. „Het niveau van sociaal gedrag in hedendaagse samenlevingen is inderdaad erg hoog. Maar een argumentatie goed opbouwen is iets heel anders dan zeggen wat je voor de mond komt. Socratisch onderwijs is juist een remedie tegen die tendens naar hufteerig gedrag. Als je in staat bent de kwaliteit van argumenten te doorzien en geleerd hebt je in een ander te verplaatsen, word je minder snel een hufteer.”

Kunnen universiteiten zo’n burgerschap vormgeven in een commerciële wereld die kritisch denken ontmoedigt en steeds hamert op directe behoeftebevrediging? Vaak gaan mensen meer nadenken als ze kinderen krijgen. Onderwijs staat niet op zichzelf. En natuurlijk moet je ook gewoon lol hebben en met je dochter een jurk gaan kopen.”

6 Boeken Economie

Maarten Schinkel

■ **Michael Lewis: *Boomerang*.** *The Meltdown Tour*. Penguin, 240 blz. € 25,-. Een Nederlandse vertaling verschijnt in april bij Business Contact.

Dit weekeinde vindt de langverwachte Europese top van regeringsleiders plaats, waar eindelijk knopen worden doorgehakt over de eurocrisis. En mocht dat alsnog niet het geval zijn, dan is er volgend weekeinde altijd nog de G20, van belangrijkste landen voor de wereldeconomie – waar eveneens eindelijk knopen zullen worden doorgehakt. Of verschuift het geheel naar een volgende eurotop aan het eind van het jaar, dan wel een G20 bij aanvang van 2012?

Mocht enige vermoeidheid zich inmiddels meester hebben gemaakt van zelfs de meest hardnekkige toeschouwer, dan is dat hem of haar vergeven. De crisis sleept zich nu al zo lang voort, dat de zoektocht naar een oplossing de vraag naar de oorzaak al lang heeft verdrongen. De Grieken, die twee jaar geleden een dijk van een begrotingstekort bleken te hebben? De Amerikaanse kredietcrisis van 2008, waar alles mee begon? Of ligt de toedracht veel dieper, in de veranderde wijze waarop we in het nieuwe én het oude continent met schuld en verantwoordelijkheid zijn omgegaan?

Boomerang, van de Amerikaanse schrijver Michael Lewis, lijkt aan te sturen op het laatste. Lewis, die vorig jaar met *The Big Short* al een bestseller schreef over de oorzaken van de kredietcrisis, heeft zijn jongste werk de vorm gegeven van een reisverslag. *Boomerang* bestaat uit het relaas van vijf bezoeken: aan IJsland, Ierland, Griekenland, Duitsland en Californië. Verkorte versies hiervan werden de afgelopen anderhalf jaar gepubliceerd in *Vanity Fair*.

Nu ze in boekvorm zijn gebundeld blijkt hun grote kracht. Want hoe verschillend de crisis in deze vier landen en een Amerikaanse deelstaat ook is, en hoe hij ook is bepaald door nationale karakteristieken, er is een gemeenschappelijke noemer. Goedkoop krediet, de schijnwelvaart die dit bracht en de aanvallelijke overtuiging dat dit allemaal eigen verdienste was. Een goddelijk recht, met meer

IJsland dacht dat visserij de beste leerschool was voor het zakenbankieren

dan een zweem van grootheidswaan.

Lewis brak eind jaren tachtig door met *Liar's Poker*, een relaas over zijn werkzaamheden bij de al lang teloor gegane Amerikaanse zakenbank Salomon Brothers. Samen met de klassiekers *Barbarians at the Gate* van Brian Burrough en John Helyar, en Tom Wolfe's *Bonfire of the Vanities* geldt het als een van de belangrijkste kronieken van de opkomst van het financiële kapitalisme in de Reagan-jaren.

Lewis' was destijds al een mengeling van journalist, chroniqueur en literair verteller, met een goed gevoel voor humor. Zo kunnen schrijven dat de lezer hardop in lachen uitbarst is knap. Het gebeurt herhaaldelijk tijdens *Boomerang*. Niet voor niets is Lewis al een heden-daagse Evelyn Waugh genoemd.

Het Lot der Zotheid

Michael Lewis' scherpzinnige reis door crisislanden

Restanten van de Occupy-protesten op het Beursplein in Amsterdam op maandag j.l. Foto Roger Cremers

Juist de humor is tegelijk ook de zwakte van Lewis' nieuwe boek: de nationale karakteristieken die hij meent gade te slaan in de landen waar hij nooit of zelden was, bevinden zich op de grens van de karikatuur – en gaan daar soms ook overheen. Grieken zijn asociaal, Duitsers zijn anaal, en IJslanders maken tijdens het vrijen in Lewis' belendende hotelkamer geluiden uit *In de ban van de ring*: "Gollum... Mordor!" Deze losse omgang geldt gelukkig niet voor de harde feiten. En het zijn juist de feiten die, goed gerangschikt en verteld door de mensen die Lewis tegenkomt, blijven verbazen.

Over IJsland, dat van vissersnatie transformeerde in een drijvend hedgefonds, en waar menigen daadwerkelijk dacht dat de roekeloze visserij de beste leerschool was voor het za-

kenbankieren. Over de Ieren die eeuwenlange armoede en achterstand in vijftien jaar tijd ombogen in een door vastgoedspeculatie verworven rijkdom die te mooi bleek om waar te zijn. De Grieken, waar de grondspeculatie van een ascetisch klooster de hele zaak aan de gang bracht. De Duitsers, voor wie een afspraak een afspraak is, en die zich niet konden voorstellen dat een triple-A rating geen enkele garantie bleek te geven. En voor Californië, waar gemeenschappelijk egoïsme en directe democratie een dodelijke cocktail bleken voor de kredietwaardigheid van de staat en de steden.

Wisten we het al? Ja, we wisten het al. En toch bevangt de lezer keer op keer de vraag hoe het toch allemaal in hemelsnaam mogelijk was. Want terwijl de schuldvraag doorgaans

duidelijk, en goeddeels ook terecht, bij de financiële sector wordt neergelegd, gaat de man in de straat niet vrijuit. Dat maakt dat Lewis telkens boven de materie uitstijgt en juist schrijft voor wie zich wil blijven verbazen over zo veel verdwazing: een Lof der Zotheid van de financiële crisis. Jammer dat de auteur op zijn reizen Nederland niet aan deed. Een volk dat een van de hoogste hypotheekschulden ter wereld heeft, en elke maand trouw blijft sparen voor een pensioen dat dan stevast afzinkt in de diepten van de beurs. Een land dat zijn belangrijkste bank heeft moeten nationaliseren, een oninbare miljardenrekening heeft bij de IJslanders en zichzelf desondanks ziet als het prudentste voorbeeld voor de rest van Europa. Michael Lewis had er wel raad mee geweten.

Hoe kon Neelie zoveel ‘verkeerde’ mensen verzamelen?

Stan de Jong en Koen Voskuil: **Neelie Kroes**. Nieuw Amsterdam, 416 blz. €19,95.

Nederlandse banken die klagen dat ze te hard zijn aangepakt door Europees commissaris Neelie Kroes?

Ze kan weinig met het verwijt. „De patiënt die bij de dokter komt wil alles doen om beter te worden. Al moet er een been voor worden afgezet. Nu het moment van de amputatie daar is, begint hij te piepen. Maar wat willen ze dan. Nog langer op kosten van de belastingbetaler in leven blijven?”

Kroes zei dit begin vorig jaar in een vraaggesprek met deze krant. „Het is *vintage* Kroes”, concluderen Stan de Jong en Koen Voskuil in hun deze maand verschenen biografie over de vrouw die nu al zo'n veertig jaar meedraait in het openbare leven. Als nationaal politicus, als commissaris dan wel adviseur bij ontbaar veel bedrijven, als Europees commissaris, als feministe, als *celebrity*.

Kortom: met als Neelie. Ze was vrijwel nooit gewoon; heel vaak kreeg ze de kwalificatie 'omstreden' toegevoegd, een even weinigzeggende als beladen term. Maar hoevel er in al die jaren ook over haar werd geschreven, gezegd, gerapporteerd dan wel gefluisterd, Neelie Kroes kwam altijd weer bovendrijven. „Teflon-Neelie”, zeggen De Jong en Voskuil.

Gedoe met de firma Tanker Clea-

ning, gedoe met een Fokker deal in Indonesië, gedoe met een fregattenlevering aan de Verenigde Arabische Emiraten, gedoe met de later veroordeelde vastgoedondernemer Paarlberg – het staat nu allemaal uitvoerig en gedocumenteerd be-

‘Teflon-Neelie’ kwam altijd weer bovendrijven

schreven. Dat ongrijpbare, of beter gezegd het immer balanceren op het dunne koord, is de rode draad in hun boek, gebaseerd op de enorme hoeveelheid publicaties die sinds begin jaren zeventig over Kroes zijn verschenen. Maar De Jong en Voskuil voerden ook meer dan honderd

gesprekken – met politici, vrienden, bekenden en familie van Kroes. Alleen de hoofdpersoon zelf werd niet gesproken: die weigerde haar mede-werking. Maar die weigering heeft niet geleid tot een afrekening met Kroes.

Hoewel dit boek nagenoeg alle kwesties rondom haar behandelt – en dat zijn er veel – zijn de auteurs erin geslaagd een vooringenomen, of aanklagende toon te vermijden. Als er een toon is, is dat er een van zowel verbazing als fascinatie. Hoe heeft zij toch altijd zoveel ‘verkeerde’ mensen om zich heen weten te verzamelen. Maar eveneens: hoe wist zij er altijd weer mee weg te komen?

Het antwoord op die vraag wordt niet gegeven. Simpelweg omdat er geen antwoord is zonder te vervallen in vrijblijvend gepyschologiseer. De lezer moet op basis van de bevin-

dingen van De Jong en Voskuil zelf maar oordelen en dat is eigenlijk wel zo prettig. Voorbeeld? „Om te stellen dat Neelie op ‘foute mannen’ valt, zou te ver gaan”, schrijven zij na hun uiteenzetting over de zoveelste affaire. Maar ze voegen hier direct aan toe dat „moeilijk kan worden ontkend” dat Kroes „een zwak heeft voor avontuurlijk ingestelde heren”.

In de inleiding van hun boek constateren beide auteurs dat we allemaal een beeld hebben van Neelie, maar dat dit nog niet betekent dat we haar kennen. Hun goed gedocumenteerde en, ondanks de vaak ingewikkelde affaires, zeer leeswaardige boek brengt hierin geen verandering. Neelie Kroes is en blijft een mysterie. Misschien ook wel voor zichzelf.

Mark Kranenburg

Digitale architectuur

Het ornament moet terug in de architectuur. Geen kille, kale planken en wanden meer maar ambachtelijke decoratie. Computerarchitect Lars Spuybroek treedt in het voetspoor van de ‘reactionairen’ Ruskin en William Morris.

Bernard Hulsman

■ **Lars Spuybroek: *The Sympathy of Things*.** Ruskin and the Ecology of Design. V2/MAI Publishers, 400 blz. € 29,50

Computerbarok – zo wordt de welvende architectuur vaak genoemd die met behulp van digitale technieken is ontworpen. Zelf spreken computerarchitecten als de Amerikaan Greg Lynn liever van computergotiek. Zij zien meer overeenkomsten tussen gotiek en hun digitale ontwerpen dan tussen ‘blobs’ en de barok.

Om de wereld er eens en voor altijd van te overtuigen dat er van computergotiek moeten spreken schreef Lars Spuybroek, oprichter van het ontwerpersbureau NOX en hoogleraar Architectonisch Ontwerp aan de Georgia Tech in Atlanta, *The Sympathy Of Things. Ruskin and the ecology of design*. Natuurlijk distantieert Spuybroek zich hierin nadrukkelijk van de barok. Hoe overvloedig de krommingen in bijvoorbeeld een Bernini-kerk ook zijn, barok is en blijft een variant op de armzalige klassieke bouwkunst waar verschillende elementen als zuilen en architraven op elkaar worden gestapeld. Computerbarok is hoogstens een goede aanduiding voor het werk van Frank Gehry, de Amerikaanse architect van het Guggenheim Museum in Bilbao, vindt Spuybroek. Gehry maakt altijd eerst, ouderwets met de hand, sculpturen en geeft die vervolgens aan zijn medewerkers om met computerprogramma's te bewerken en te verbeteren.

In Spuybroeks digitale ontwerpen, zoals de interactieve geluidssculptuur Son-o-House uit 2004 in Son en Bruegel, speelt de computer van begin af aan een rol. Van simpel stapelen van verschillende onderdelen is hier geen sprake. Met algoritmes ontwerpt een echte computerarchitect als Spuybroek vormen en patronen die bijna als vanzelf lijken te groeien. Hierin lijkt digitaal ontwerpen sprekend op gotiek. Net als digitale architectuur is die van gotische kathedralen vloeiend. Zoals in de gekromde computergotische gebouwen vloeren onmerkbaar overgaan in wanden die weer geleidelijk veranderen in plafonds, zo gaan de bundelzuilen van echt gotische kerken vloeiend over in de ribgewelven. En zoals de ribgewelven een oneindige variatie aan patronen laten zien, zo kunnen ook in digitale ontwerpen patronen gemakkelijk en eindeloos worden veranderd. Gotiek is digitaal, concludeert Spuybroek in *The Sympathy of Things*.

Misschien wel het grootste probleem van de computergotiek was de rechtvaardiging. De kronkelige computergebouwen waarvan de doorsnede op elk punt anders is, zijn vaak indrukwekkend en soms zelfs mooi, maar altijd roepen ze dezelfde vraag op als flessen met miniatuurscheepjes in hun binnensten: waarom?

Het ornament roept sympathie op voor voorwerpen

Waarom zo moeilijk en complex als het veel makkelijker kan?

The Sympathy of Things is een legitimatie van de computergotiek. Spuybroek heeft geen half werk geleverd. Aan alle aspecten van architectuur en vormgeving schenkt hij uitgebreid aandacht. Hij wijdt zelfs een hoofdstuk aan schoonheid, een begrip dat in de 20ste eeuw uit de architectuur verdween. Hij houdt een pleidooi voor een radicale vorm van *picturesque*, het schoonheidsideaal uit het 18de-eeuwse Engeland dat ergens halfweg staat tussen de traditionele schoonheid en het sublieme, de ontzagwekkende schoonheid die nog wel springlevend is. Ook ecologie, het onderwerp waar elke architect zich tegenwoordig mee be-

Behang van William Morris uit 1875 (l.) en Lars Spuybroeks D-Toren in Doetinchem

Een onversneden pleidooi voor gotiek en ornament

zighoudt, behandelt hij in het slothoofdstuk.

Het interessantste deel van *The Sympathy Of Things* gaat over gotiek en ornamenten. Vooral in dit deel leunt Spuybroek op de opvattingen van de Engelse kunst- en architectuurtheoreticus John Ruskin (1819-1900) die hij heeft vastgelegd in boeken als *The Stones of Venice* en *The Seven Lamps of Architecture*. Op het eerste gezicht lijkt het een bizarre onderneming om avant-gardistische, digitale architectuur met Ruskin te legitimeren. Ruskin staat immers bekend als een aartsreactionair die vond dat er sinds de renaissance niets moois was gebouwd in Europa. Nog meer dan renaissance en classicisme verafschuwde Ruskin zijn eigen tijd, de eeuw van de industriële revolutie waarin steeds meer voorwerpen op industriële wijze werden vervaardigd. Ruskin verlangde terug naar de middeleeuwen, toen handwerklieden de ornamenten van gebouwen beelden.

als Victor Hugo ons heeft geleerd); toen vernietigden ze de ornamentiek, in een poging om waarheid en betekenis direct in het bloed te brengen. [...] Adolf Loos (de Oostenrijkse architect die in zijn beroemde essay *Ornament und Verbrechen* in 1909 versieringen tot misdaden verklaarde, red.) had het bij het verkeerde eind: wreedheid en misdaad zitten niet in het ornament, maar in de afwezigheid ervan.’

The Sympathy of Things is dan ook een onversneden pleidooi voor de terugkeer van het ornament. In navolging van Ruskin beschouwt Spuybroek decoratie niet als iets oppervlakkigs of overbodigs, maar als het ‘meest serieuze en rigoureuze onderdeel van vormgeving.’ Volgens hem zijn ornamenten een middel om ‘sympathie’ op te wekken voor voorwerpen. Ornamenten laten zien dat en hoe ze zijn gemaakt en, zo laat Spuybroek met hulp van Ruskin, Worringer en Heidegger weten, en: ‘gevoelens van tederheid zijn onmogelijk tenzij we *something in the making* zien.’

Maar Spuybroek laat op een overtuigende wijze zien dat Ruskin veel meer was dan een gotische fanaticus die in geëxalteerd proza vele honderden pagina's volschreef over zijn geliefde stad Venetië. Hierbij treedt Spuybroek in de voetsporen van Ruskin zelf: gedetailleerde en, eerlijk gezegd ook taai, uitweidingen over de opvattingen van Ruskin en verwante kunst- en architectuurtheoretici en filosofen als Wilhelm Worringer, Gottfried Semper en Martin Heidegger, onderbreekt hij met Ruskin-achtige tirades tegen de modernistische architectuur en vormgeving: ‘Eerst vernietigden de protestantse iconoclasten de gotiek, en maakten ze boeken machtiger dan architectuur (zo-

worden, zoals classicistische architecten deden. Het moeten gotische versieringen worden. Net als in gotische gebouwen moeten ornamenten en structuur met elkaar versmelten tot één geheel. En het mooie van het digitale tijdperk is dat ontwerpers dat met computers net zo goed en gevarieerd kunnen als de ambachtslieden in de gotiek.

Zeker, computers zijn ook machines, geeft Spuybroek toe, maar ze zijn wel bijzonder. Anders dan de machines die Ruskin haatte, maken ze niet steeds dezelfde dingen, maar lijken ze juist gemaakt om steeds iets andere vormen te ontwerpen, die vervolgens door robots die op de wondermachine zijn aangesloten, kunnen worden vervaardigd. Zo is de computer bijna meer ambachtsman dan machine.

Om zijn betoog te verduidelijken heeft Spuybroek een stuk of veertig afbeeldingen opgenomen in *The Sympathy of Things*. Vreemd genoeg zijn dit bijna allemaal gotische of neogotische ontwerpen, zoals tekeningen van Ruskin van gotische ornamenten en, ribgewelven en bloemetjesbehang van Ruskins geestverwant William Morris uit 1875. Er staat niet één plaatje in van een computergotisch ontwerp, ook niet van Spuybroek zelf die in de loop der jaren toch een bescheiden computergotisch oeuvre heeft gebouwd. Zo blijft *The Sympathy of Things* een indrukwekkende theoretische beschouwing die de lezer ten slotte toch achterlaat met de vraag of de computer inderdaad een wondermachine is die gebouwen kan maken waarvan we net zo veel kunnen houden als van de gotische kathedralen.

8 Boeken Landschap

De natuur in Nederland kan het nooit goed doen. Bestaat zij uit wildernis, dan moet die ontgonnen worden. Is natuur een strook landbouwgrond of weiland, dan valt zware bemesting haar ten deel. Zijn er dijken om een laagliggend polderland gelegd, dan moeten die doorgestoken worden. Licht er een zandverstuiving, zoals vroeger op de Veluwe, dan plant men dennenbomen. Groeien er teveel dennenbomen, dan worden die gekapt. Een natuurrijke provincie als Drenthe hanteert een zogenaamde 'nulstand' voor zwijnen en edelherten, zoals landelijk is vastgeseld. Ze gedooft geen groot wild op haar gebied, wel reeën. Dat betekent dat de wilde dieren afgeschoten worden zodra ze hun neus over de provinciegrens steken. Jagers, boeren en zelfs burgers bellen het Provinciehuis in Assen en het lot van de dieren is bezegeld.

Dit laatste schrijft natuurjournaliste Ineke Noordhoff in *Natuurmakers*, met als ondertitel *Heroverd landschap van Rottum tot Grensmaas*. Ze geeft meer onheilspellende voorbeelden van wat zij de 'regiedwang' noemt van de vele duizenden mensen die in Nederland betrokken zijn bij natuurbeheer, van lokale overheden tot rijksoverheid, van instanties als Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten tot particulieren, van bureaucratische ambtenaren tot biologen en regeringsleiders.

Neem het eiland Tiengemeten in Zuid-Holland, gelegen in aan de monding van Rijn en Maas. In de 17de eeuw was het een zandplaat. Dankzij menselijke bemoeienis groeide het uit tot een eiland van zeven bij twee kilometer, bewoond door boeren. Totdat in 1967 het plan rees om van het eiland een opslagdepot voor baggerslib te maken, daarna volgden plannen voor een kerncentrale, vliegveld en bungalowpark. In 1997 kreeg Natuurmonumenten het eiland in beheer. De boeren uit de omgeving

Zwijnen moeten dood zodra ze hun neus over de Drentse grens steken

kwamen er tot hun schrik achter dat de organisatie op het eiland 'nieuwe natuur' wilde scheppen en de dijken gingen doorsteken. 'Vanaf 2005 is het eiland [...] integraal op de schop gegaan', schrijft Noordhoff. 'Graafmachines hebben 600.000 kubieke meter grond verzet, er zijn tachtig gebouwen gesloopt, achthonderd bomen gekapt en drieduizend nieuwe bomen geplant.'

Toch moet gezegd worden dat dit gebied sindsdien een belangrijk onderdeel is geworden van de deltanatuur in het Haringvliet. Noordhoff concentreert zich op het maken van natuur, waarbij woorden als 'natuuroedictypen' en 'natuurbeheer' de toon zetten van ambtelijke bemoeienis. In *Natuur in Nederland* kiest Frank Berendse een andere invalshoek: poëtisch beschrijft hij de uiteenlopende landschappen in ons land. Hij memoreert het ontstaan van stuwwallen, laat zien welke dieren en planten er in bepaalde biotopen voorkomen. In zijn natuurbeleving is geen beleidsplan te vinden, geen onvertogen woord over de verregaande vernietiging van zoveel kostbare natuur. Elke menselijke bemoeienis is achter de verre horizon verdwenen. Als je zijn boek leest, dan is ons land een natuurparadijs.

Vanouds is het een onwrikbaar gegeven: Nederland is door mensenhand gemaakt. Een stelling die niet alleen opgaat voor het ontstaan van ons land, maar die nog altijd opgeld doet, dag na dag, regering na regering. Na grootscheepse operaties als de ingrijpende ruilverkaveling, begonnen in de jaren vijftig, woedt er nu een nieuw beleid over Nederland. Op grootschalige wijze worden landbouwgronden en cultuurlandschappen omgezet in 'groene natuur'.

Deze verrichtingen worden lang niet door iedereen bejubeld. Het is de grote verdienste van Ineke Noordhoff dat zij dit duizelingwekkend complexe veld van natuurbeheer in Nederland zo helder vormgeeft in reportages en interviews met direct betrokkenen. Ze noemt de mens 'ongeduld' en dat is een treffende

Wat is natuur nog in dit land? Een stapel beleidsplannen, ruzie om bagger, dijken en grote grazers, constateert **Kester Freriks**. Gelukkig gaat af en toe een schrijver op stap met de zwammenspieder. 'De horizon is nog wel te redden, maar wat is er over van wat zich vóór die horizon heeft afgespeeld?'

Vijfheerenlanden, Zuid-Holland, een foto van Martin Kers Uit 'Het land van Martin Kers', W-Books, 2011

Horizon zonder land

typering. Telkens weer wil de mens de wildheid van de natuur domineren uit angst voor alles wat hij niet kan beheersen. Ze schietst ook absurde situaties, zoals de gemeente Heerenveen, die op alle plekken waar zeldzame dieren of planten zich kunnen vestigen, seizoen na seizoen alles kaal maait. Want stel dat een beschermde soort biotoop zoekt in een rafelhoek van het landschap, dat zou zomaar de bouw van een bedrijventerrein kunnen hinderen. Staatssecretaris Henk Bleker (CDA, Economische Zaken, Landbouw en Innovatie) krijgt scherpe kritiek te verduren dat hij de belangrijke groene verbindingen in Nederland, de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) genoemd, zonder overleg van de politieke agenda heeft geschrapt. Hiermee heeft hij het werk van vele jaren en van honderden biologen vernietigd om de ecologische versnippering van ons land tegen te gaan.

Laat Ineke Noordhoff in haar verhalen voornamelijk beleidsmakers aan het woord,

schrijver Koos van Zomeren kiest in zijn boek *Naar de natuur. Journaal* voor een ander perspectief. Allereerst heeft hij niets op met het 'speeltje' van Staatsbosbeheer, namelijk de nieuwe natuur, zoals die in de Oostvaardersplassen met de grote grazers is gerealiseerd. Hij noemt het een 'verwerpelijke marketingconcept' omdat de dieren 's winters in deze kunstmatige wildernis verhongeren en afgeschoten moeten worden. Met instemming citeert hij historicus Auke van der Woud: 'Wilde natuur is in ons piepkleine landje een duur verzinsel, een toneelstukje dat met veel subsidie wordt opgevoerd door een bedrijfstak om u tegen te zeggen.' Ook schaarft Van Zomeren zich aan de zijde van de Drentse bioloog en ornitholoog Rob Bijlsma die na jarenlang zorgvuldig onderzoek heeft vastgesteld dat de populatie broedvogels in de Oostvaardersplassen door de alles wegvretende grote grazers is gecedeerd.

Bijlsma's rapport is door de bevoegde instanties nooit op waarde geschat. Van Zomeren toont een mooi verwoorde woede over deze gang van zaken. In *Naar de natuur* gaat hij het veld in met hartstochtelijke natuurkenners die vaak als eenling opereren: de vleermuizen- of orchideënspecialist, de zwammenspieder, de dassenman, de roofvogelwaarnemer, de grutobeschermmer, de kiekendievenredder.

Het boek bestrijkt de periode tussen juli 2009 en oktober 2010. Kun je bij *Natuurmakers* af en toe een vrolijke boosheid ontwikkelen om zoveel gesjacher tot op het allerhoogste niveau om wat er in onze natuur gebeurt, bij Van Zomeren schuilt er een soms grimmige, aldoor melancholieke ondertoon in zijn observaties. 'Wat valt er nog te red- den?' vraagt hij zich af als hij het Nederlandse landschap aanschouwt. 'Hier en daar een mooie horizon misschien, maar wat is er nog over van wat zich tot voor kort vóór die horizon heeft afgespeeld?'

Na lezing van beide boeken is het bijna onmogelijk met onbevangen blik naar de ons omringende natuur te kijken. Gelukkig getuigt *Naar de natuur* niet alleen van pessimisme: het laat ook zien dat bekwame Nederlandse ornithologen zich van Mauretanië tot China bijverenen kostbare gebiedengebieden te behouden voor bedreigde Nederlandse broedvogels als grutto en kempphaan.

Gelijktijdig met *Natuurmakers* en *Naar de natuur* verschijnt *Het Land van Kers* van landschapsfotograaf Martin Kers, een indrukwekkend fotoboek van het Nederlandse landschap. Onbedoeld geeft hij antwoord op Van Zomeren's vraag 'wat zich tot voor kort vóór die horizon heeft afgespeeld?' De schoonheid van ons landschap, laat Kers zien, vanaf het punt waar hij staat tot aan die verre horizon. Dreigende Hollandse wolken. De symmetrie van bomenrijen. Het dramatische verdwijnpunt van een dijklichaam. De pracht van grillige moerasbossen in de 'nieuwe natuur'. Een

zwerm stralend-zilveren kanoeten boven Balgzand. Ganzen op de trek. Zelfs een autoweg of industrieterrein bezit in de optiek van Kers een zekere allure.

Hiermee wil ik niet zeggen dat dankzij Kers' indringende, schilderachtige foto's van ons landschap de tragedie rond verloren landschapsschoon minder zwart is. Zeker niet. Dank zij deze foto's dient zich des te klemmen- der het besef aan dat de rijkdom en schoonheid van ons landschap tegen elke prijs behouden moet blijven.

Ineke Noordhoff: *Natuurmakers. Heroverd landschap van Rottum tot Grensmaas*. Atlas, 208 blz. € 18,95

Koos van Zomeren: *Naar de natuur. Journaal*. De Arbeiderspers, 408 blz. € 24,95

Martin Kers: *Het Land van Martin Kers*.

Ini: Koos de Wilt. WBOOKS, 304 blz. € 49,50

Frank Berendse: *Natuur in Nederland. KNNV*, 304 blz. € 24,95

De mens van nu is grondeloos

Maartje Somers

■ **Jan-Hendrik Bakker: *Grond. Een pleidooi voor aards denken en een groene stad*.** Atlas, 325 blz. €24,95.

Het moet een onooglijk voorwerp geweest zijn dat uitvinder Henry Ro- se het toegestroomde publiek liet zien op de Country Fair van DeKalb, Illinois, in 1873. Het betrof een stuk hout met daarop scherpe draadpunten, een nagebootste doornstruik waarmee je het vee kon tegenhouden. Zeker drie toeschouwers, schrijft de filosoof Jan-Hendrik Bakker in zijn boek *Grond*, pikten het idee en pasten het toe op ijzerdraad.

Zo werd het prikkeldraad geboren. Nu was het gemakkelijk om stukken prairie af te zetten, en nu kregen de boeren allengs meer overwicht op de rondtrekkende cowboys met hun vee. Het einde van het Wilde Westen kwam in zicht. Boer en bezit wonnen het van de nomaden.

Er is misschien een Nederlandse filosoof voor nodig om stil te staan bij zoiets laag-bij-de-gronds als prikkeldraad en de implicaties ervan. Jan-Hendrik Bakker, filosoof en journalist bij het *AD*, is zo iemand. Hij schreef eerder over stedelijkheid, landelijkheid en de overgang tussen die twee. Nu heeft hij een boek geschreven over de laag-bij-de-grondsheid zelf.

Zó basaal is grond, aldus Bakker, dat het niet mogelijk is hem in ongrondige termen te beschrijven. 'Bijna-letterlijk' wil hij zijn onderwerp opvatten, wat erop neer komt dat hij aarde telkens als basis neemt voor wijd uitwaaiende en soms hoog opstijgende excursies, die eerder verkennend dan betogend van aard zijn – Bakker is meer een landmeter dan een geoloog. Zo knoopt hij het prikkeldraad aan landbezit en privatisering, aan de openbare ruimte in de stad, aan openbaar vervoer en dan aan openbaar debat. 'In- en uitsluiting kunnen uiteindelijk altijd herleid worden tot de onwil grond te delen met anderen', schrijft hij. 'Tussen *common grounds* en *common sense* bestaat een verband.'

Zeven mijlslaarzen heeft Bakker soms aan. Hij wil zijn onderwerp perspectief geven. De moderne mens lijkt grondeloos geworden, schrijft hij, los van zijn geboortegrond, wonend in een stenen wereld, op geen enkele manier meer met zijn poten in de modder op speellandjes, boerenland of dodenakker. Geen nomade maar een forens. Voor Bakker is daarmee veel verloren gegaan, want 'we zijn stof-felijke wezens en ons geestelijk geluk hangt samen met de wijze waarop we dat accepteren'.

Glukkig hoeft hij maar even met een nagel te krabben en aarde puilt overal tevoorschijn, letterlijk en figuurlijk. In *Grond* wisselt de helaas wat houterig formulerende Bakker reportages – over het tuincentrum, het opgraven van doden, stadsarcheologie, vastgoed en grondspeculatie – af met beschouwingen over het bezitsbegrip bij Locke, over grond bij vroegchristelijke mystici als Meister Eckhart en natuurlijk over Heidegger en de 'bruine verleiding' van de Blut und Boden-ideologie van de nazi's. Er zit een overeenkomst tussen de hoofdstukken, maar naar één punt boort Bakker niet. Eerder brengt hij cultu- rele, religieuze, ecologische en economische grondsoorten in beeld.

Veel is Bakker eraan gelegen het begrip 'eigen grond' uit te graven uit de giftige bodem van het nazis-

me. Hij heeft weinig op met Heideggers romantische verheerlijking van statisch, agressief provincialisme, maar voelt wel weer voor diens waardering van de plaats als drager van traditie en geschiedenis.

Bakker komt uit dichtbij het historische, zorgvuldige landschapsbegrip van iemand als Willem van Toorn, maar wil dit combineren met een open kosmopolitische geest. Geforceerde ontworteling door globalisering is uiteindelijk net zo intolerant en nietsontziend als provinciaals localisme, concludeert hij.

Zo toont Bakker zich zeer een man van de tijdgeest. Geschiedenis is in *Grond* het verhaal van hoe de mens zich oprichtte van de grond, hoe hij een horizon en vervolgens een hemel in de gaten kreeg en zich een weg naar deze verten construeerde, steeds hoger reikend naar universele waarden en omgevingen. Dat heeft het specifieke, lokale en bijzondere onder druk gezet en de mens van zichzelf vervreemd.

Nu anonieme, internationale, rigide structuren – zoals de voedselproductie, het bankwezen of het zorgstelsel – onder druk staan, is Bakker lang niet de enige die weer dicht bij huis op zoek wil naar basale, menselijke alternatieven en ervaringskennis. We kunnen, vindt hij, best goed naar de grond kijken zonder daarbij de horizon te vergeten.

Ook elders blijkt Bakker een man van middenweg en tussenland. Ruimtelijke orde is bijvoorbeeld een kwestie van intelligent *neglect*, het

Bodemonderzoek van filosoof Bakker is zeer origineel

'groene dictaat' van natuurbeheerders kan even rigide zijn als het 'rode dictaat' van projectontwikkelaars.

Zijn jeugd bracht Bakker door aan de rand van de stad, in de jaren vijftig. Kennelijk heeft zich toen de horizon nadrukkelijk voor hem ontvouwd, want hij is goed in kantelligen van perspectief. Hij is bijvoorbeeld in staat een waarschuwing tegen monoculturen in de landbouw in een handomdraai te veranderen in een kanttekening bij de zegeningen van universalisme en abstractie. Hij knipt steeds prikkeldraad door tussen afgescheiden terreinen.

Vreemd is dat hij bij alle perspectiefwisselingen Breughels schildert 'De val van Icarus' niet noemt, noch de ontelbare landschermutselingen vóór het nazisme, noch de geschiedenis van stèle of grenspaal. Perspectief treft Bakker ten slotte in de *Transition Towns* van de Britse pionier Rob Hoskins, die poogt stad en land weer dooreen te mengen en en passant nieuwe gemeenschappen te smeden.

Wat hij schrijft over stadslandbouw bevestigt Bakkers positie als postecologische en posteconomische denker. Uiteindelijk gedijt de mens niet in een volkomen artificiële omgeving, maar in volstrekte soberheid terug naar de natuur is evenmin een optie. Het gaat erom het armetierige economische denkkader los te laten, te erkennen dat er ook andere waarden zijn dan die van geld.

Het is zaak nieuwe, moderne mengvormen te vinden van economie en ecologie, van aarde en aspiratie. Dat pioniersbesef brengt Bakkers originele bodemonderzoek je uitstekend bij.

10 Boeken Nederlands

Heb je intussen de gorilla gezien?

Maartje Wortel legt de lezer in de luren

Sebastiaan Kort

■ **Maartje Wortel: *Half mens*.**
De Bezige Bij, 238 blz. € 18,50

Om het dilemma van de lezer van *Half mens*, de eerste roman van Maartje Wortel, weer te geven moet u zich een kunstenaar voorstellen die twee mensen een potlood en een blad papier geeft. Op het papier staan stippen. ‘Verbind de stippen met elkaar en vertel me wat je ziet’, zegt de kunstenaar. Ze verbinden de stippen met elkaar. ‘Ik zie een gezicht’, zegt de eerste na een tijdje, ‘maar als ik het blad draai zie ik er een vogel in. Of een fiets. De heilige maagd zie ik er trouwens ook in.’ Zijn conclusie luidt: dit is een knap kunstwerk. Met wat mij is aangereikt kan ik van alles maken.

Persoon twee heeft moeite met de opdracht. Hij vraagt zich vooral af welke stippen hij met elkaar moet verbinden. En waarom zijn die stippen niet genummerd? Op deze manier kan hij er, wanneer hij z’n fantasie de vrije loop laat, van alles in zien. ‘Wie is hier nu de kunstenaar’, vraagt hij zich af, ‘hij of ik?’ Hij geeft het blad terug en zegt: ‘ik zie stippen, meer niet, al weet ik dat ik er alles van kan maken wat ik wil.’

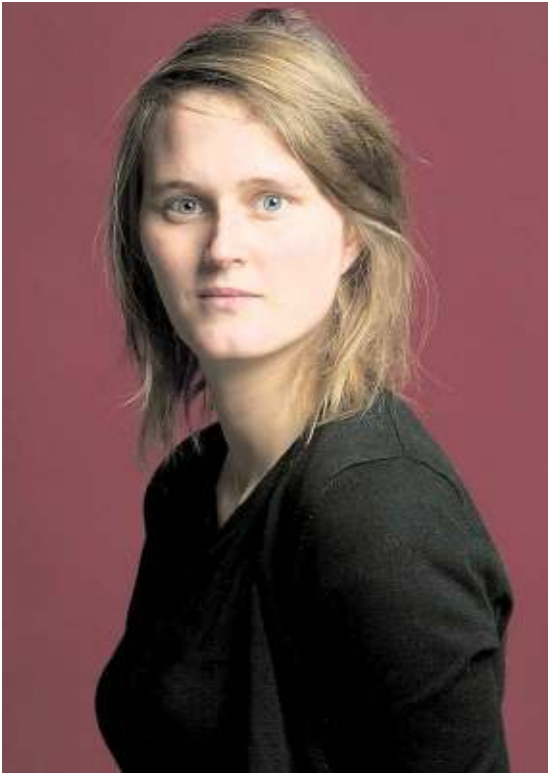
Een verwante verwarring maakt zich al snel meester van de Wortellezer. Want is *Half mens* een boek waarvan je de waarheid moet ontdekken of moet verzinnen? Veel schrijvers laten in hun boeken af en toe een kruimel vallen, zodat de lezer gaandeweg ontdekt dat de vrouw in Bernhard Schlinks *De voorlezer* een analfabete is en dat de verteller in Chuck Palahniuk's *Fight Club* schizofreen is.

Natuurlijk schuilt de waarde van een literair boek niet in de ‘uitkomst’ van zulke fingerwijzingen. Maar wanneer er dan toch naar een onthulling wordt toegewerkt, dan moet je als lezer wel kruimels hebben verzameld die het aannemelijk maken.

Dat het aangenaam koel geschreven *Half mens* een bovengemiddeld romandebut is, staat vast. De personages die de meeste aandacht krijgen zijn Michael Poloni en Elsa Helena van der Molen. Poloni is een 41-jarige copywriter uit Los Angeles, Van der Molen een 20-jarige Nederlandse uit die stad. Poloni zit in de taxi die Van der Molen aanrijdt, waarna hij haar een beentje wordt geamputeerd.

Wortel schrijft het allemaal doodkalm op. Elsa lijkt zich al snel bij de situatie neer te leggen. Er volgt niettemin een rechtszaak, waarbij Poloni als getuige optreedt. Poloni, een afwachtsende man wiens leven tot dat moment nogal geruisloos is verlopen, beseft dat hij Elsa op moet zoeken. Of het liefde is die hem naar Elsa voert, wordt niet helemaal duidelijk. Hij heeft zijn hele leven gewacht op wat hij zelf ‘de zwarte panter’ noemt: een moment of persoon dat hem van zijn lethargie verlost.

Wanneer Poloni voor Elsa’s deur staat, heeft de lezer nog maar zo’n veertig pagina’s voor de boeg. *Half mens* lijkt dan af te stevenen op een onvervalste lief-

Maartje Wortel Foto Michiel van Nieuwkerk

desgeschiedenis, iets waar de lezer, inmiddels met een handvol hartvormige kruimels, vrede mee heeft.

Of zou kunnen hebben, want we moeten terug gaan naar het papier met de stippen. Het punt is namelijk dat *Half mens* niet toe werkt naar een ontlukkende liefdesgeschiedenis, maar naar iets heel anders – het zou zonde zijn om de details hier uit de doeken te doen. De lezer blijft verbijsterd achter.

Job well done, zou de conclusie in negen van de tien gevallen luiden. De schrijver heeft de lezer honderden pagina’s lang zand in de ogen gestrooid en ondermijnt nu in één beweging al zijn verwachtingen.

In een van de laatste passages van *Half mens* vertelt een man over een film genaamd ‘Selective attention’, waarin een groep mensen een bal overgooit. Voorafgaand aan de vertoning wordt aan de man gevraagd om te tellen hoe vaak de bal wordt overgegooid. Hij komt tot vijftien keer. Maar heeft hij de gorilla gezien die in beeld verscheen, vraagt iemand hem. Nee, hij was die bal aan het volgen.

Het vreemde is nu dat Maartje Wortel met *Half mens* een blad met stippen aanreikt waar geen gorilla van valt te maken, hoe je ze ook met elkaar verbindt en hoe je ook terugleest. Waarschijnlijk heeft Wortel net iets te ambitieus de grens van het suggestieve schrijven opgezocht. Anderzijds: haar zoektocht is spannend genoeg.

HET ONBESPROKEN BOEK

Kind, absoluut nooit fruit eten

In een tweewekelijkse serie over boeken die bijna onopgemerkt bleven, deze week een bundel met filosofische levens en lessen over sterven en de dood.

Ik word altijd wat schuw als het over filosofie gaat. Ik ben er te dom voor en kan het al gauw niet meer volgen. Maar dit boek, dat volgens de ondertitel gaat over ‘wat filosofen en hun dood ons leren’, kan ik overal openslaan – en dan blijf ik het niet snel weer weg te leggen.

Wat een verhalen. Ik lees over de laatste zestien jaar van het leven van Freud. Hij had kanker in zijn mond, kaak en verhemelte. Een paar maanden voor zijn dood kreeg hij op zijn wang een stinkend gezwel. Freud was een groot hondenliefhebber en moest toezien hoe zijn lievelingshond, een chowchow, zich toen van hem afkeerde – ‘en ineengekrompen in een hoekje van de kamer bleef zitten’.

Ik lees over Kant en over zijn dwangmatige dagindeling en zijn voorkeur voor wandelingen in zijn eentje, ‘omdat hij dan niet hoefde te praten en steeds door zijn neus kon ademen, iets wat volgens hem veel gezonder was’. Ik lees over Spinoza en zijn gewoonte om spinnen te trainen en tegen elkaar te laten vechten. Over de onthoofding van Thomas More. De gevaarlijke karbonkel van Karl Marx. De gewoonte van de pythagoreërs om geen vlees te eten, en ook geen vis, met uitzondering van de rode mul. Thomas Hobbes lag tot aan zijn dood, op 91-jarige leeftijd, ‘s avonds laat in bed te zingen, omdat dat volgens hem ‘goed was voor zijn longen en bijdroeg aan een langer leven’.

Simon Critchley geeft hier, in chronologische volgorde, de levens, en vooral de dood, van 190 filosofen, van de oude Grieken tot en met de jongste Fransen. Niet uitputtend, maar met een scherp oog voor de sterke anekdote, het mooie citaat, het grappige detail. Soms krijgt een dode denker maar één regel, zoals in het geval van Strato (overleden 270 v. Chr.): ‘Aan het eind van zijn leven was Strato zo dun geworden, dat hij naar verluidt helemaal niets voelde, toen hij stierf.’ Soms krijgt een filo-

soof een kort essay van een paar pagina’s. Soms gaat het alleen maar over zijn leven en doodsoort, maar meestal ook over zijn filosofie, en over wat die filosofie over de dood zegt.

Er is, zegt Critchley zelf, geen dwingende volgorde in de bloemlezing, maar alles bij elkaar wil zijn boek wel een pleidooi vormen: om niet voor de dood weg te vluchten, maar hem als een realiteit onder ogen te zien en ermee in het reine te komen, zoals veel filosofen voor ons hebben gedaan. Volgens Cicero, Montaigne en vele anderen is filosofie zelfs niets anders dan dat: leren sterven. En alleen wie kan sterven

Thomas Hobbes lag tot zijn dood in bed te zingen

kan leven. Critchley voelt dus veel voor de leer van Epicurus. Ik kan dat heel goed volgen, maar zo gauw hij er een betoog van maakt en in filosofen-jargon begint te spreken moet ik weer afhaken.

Wat leerde ik dus vooral van dit boek? Dat ik er nog steeds te dom voor ben. En dat filosofen ook maar gewoon mensen zijn. En lang niet altijd even slim. Solon ‘stelde pasgetrouwde bruiden steevast voor om een kweeper te eten, voor ze het huwelijksbed instapten. Waarom precies is niet duidelijk’. John Locke vond dat kinderen dunne, waterdoorlatende schoenen moesten dragen en verplicht op onregelmatige tijdstippen moesten eten. En nooit fruit, omdat fruit ‘absoluut ongezonder was voor kinderen’.

Guus Middag

Simon Critchley: *Over mijn lijk. Wat filosofen en hun dood ons leren*. Vert. Fred Mathijssen. Scriptum, 292 blz. €22,50.

Nederlands

Meer worst van hetzelfde varken

Jan Van Loy portretteert een eeuw Hollywood in een roman vol beeldende passages en mooie zinnen – die merkwaardig traag op gang komt.

Pieter Steinz

■ **Jan Van Loy: *Ik, Hollywood*.**
Nieuw Amsterdam, 640 blz. € 22,95

Had ik alle tijd van de wereld, ik zou alleen boeken als *Ik, Hollywood* lezen. Een roman van de grote greep, met een bereik van honderd jaar; een panorama van de 20ste eeuw door de ogen van een filmtycoon; een soap over de geschiedenis van de filmindustrie, maar dan een die nergens sentimenteel wordt. Zeshonderd dikbedrukte bladzijden, waarvan je er een paar honderd nodig hebt om ‘erin te komen’. Een epos dat je daarna nauwelijks kunt wegleggen, met een slot dat erin slaagt om te ontroeren, zelfs al is het allesbehalve perfect uitgevoerd.

De vierde roman van de Vlaming Jan Van Loy (1964) is dik, dikker dan de gemiddelde A.F.Th. of de nieuwe Stefan Brijs. Te dik eigenlijk voor een haastige tijd als deze. Welke lezer gaat zoveel tijd – 18 uur om precies te zijn – nemen om zich te verdiepen in het leven van een fictieve Hollywood-mogol? Zoals Nick Hornby ooit wanhopig in een recensie schreef: ‘We hebben banen, kinderen, dvd-spelers, seizoenskaarten!’ Wat voegt Jan Van Loy toe aan de grote Hollywoodromans die al zijn geschreven (en ten minste half zoveel bladzijden tellen) (samen met Samuel Goldwyn, Jesse L. Lasky en Adam Zukor) model stond voor Van Loys hoofdpersoon Louie Peters.

Peters is niet joods (uitzonderlijk voor een producer in Hollywood) en niet groot, anderhalve meter om precies te zijn – een levenslange frustratie. Vooral zijn relatie met zijn broer Charlie, een knappe nietsnut en vrouwenmagneet met een kwade dronk, wordt daardoor getekend. ‘Jij zal nooit groot worden, weet je dat?’ zegt Charlie tegen hem, als ze met geleend geld in 1909 ‘filmpjes’ gaan maken. ‘En niemand wil zo’n ventje van niks in zijn leven. Iedereen zal jou altijd bespuwen. Als ze je opmerken, tenminste. Als ze je niet vertrapen zonder je ooit te hebben gezien.’

Helemaal gelijk krijgt Charlie niet, want Louie wordt een van de machtigste mannen van Hollywood, terwijl het hemzelf ten enenmale ontbreekt ‘aan de volharding om enige ambitie waar te maken’, waardoor hij altijd weer terugvalt op ‘zijn achteleze zelf’. Maar gelukkig wordt Louie niet, ondanks al zijn geld, zijn roem en zijn relaties met mooie actrices.

Niet dat het Van Loy om dat soort *soapy stuff* te doen is. Het is in het begin van *Ik, Hollywood* overigens niet duidelijk waar het hem wél om te doen is, want de avonturen van Louie Peters worden zonder veel nadruk, zeg maar gewoon vlak, geboekstaafd. De lezer wordt niet geacht mee te leven met de hoofdpersoon, misschien omdat Van Loy – getuige ook de titel van zijn roman – in de eerste plaats een biografie van een filmstad wilde schrijven; misschien omdat Van Loy dat gewoon niet belangrijk vindt; per slot van rekening had zijn vorige roman (*De heining*, 2007) ook zo’n hoofdpersoon die overal doodkalm onder blijft.

Maar *it grows on you*: op ongeveer de helft van het boek, dat verdeeld is in acht tijdvakken die worden aangeduid met de titel van een spraakmakende Louie Peters-productie, raak je toch benieuwd naar hoe het met Peters af gaat lopen en vooral ook hoe zijn leven is geweest voordat hij op 17-jarige leeftijd naar Californië kwam. En dat terwijl hij niet bepaald sympathiek is, vrienden ontslaat wanneer hij ze niet meer nodig heeft, en altijd zijn oren naar de gemene

Bonnie and Clyde met Faye Dunaway als Bonnie en Warren Beatty als Clyde (1967) Foto ‘Great Hollywood Movies’, Ten Sennett, Harry N. Abrams

gelo Antonioni, de stijlvolle Italiaan die zijn arthouse-cinema naar Hollywood exporteerde. En natuurlijk Louis B. Mayer, de studiobaas die (samen met Samuel Goldwyn, Jesse L. Lasky en Adam Zukor) model stond voor Van Loys hoofdpersoon Louie Peters.

Peters is niet joods (uitzonderlijk voor een producer in Hollywood) en niet groot, anderhalve meter om precies te zijn – een levenslange frustratie. Vooral zijn relatie met zijn broer Charlie, een knappe nietsnut en vrouwenmagneet met een kwade dronk, wordt daardoor getekend. ‘Jij zal nooit groot worden, weet je dat?’ zegt Charlie tegen hem, als ze met geleend geld in 1909 ‘filmpjes’ gaan maken. ‘En niemand wil zo’n ventje van niks in zijn leven. Iedereen zal jou altijd bespuwen. Als ze je opmerken, tenminste. Als ze je niet vertrapen zonder je ooit te hebben gezien.’

Helemaal gelijk krijgt Charlie niet, want Louie wordt een van de machtigste mannen van Hollywood, terwijl het hemzelf ten enenmale ontbreekt ‘aan de volharding om enige ambitie waar te maken’, waardoor hij altijd weer terugvalt op ‘zijn achteleze zelf’. Maar gelukkig wordt Louie niet, ondanks al zijn geld, zijn roem en zijn relaties met mooie actrices.

Niet dat het Van Loy om dat soort *soapy stuff* te doen is. Het is in het begin van *Ik, Hollywood* overigens niet duidelijk waar het hem wél om te doen is, want de avonturen van Louie Peters worden zonder veel nadruk, zeg maar gewoon vlak, geboekstaafd. De lezer wordt niet geacht mee te leven met de hoofdpersoon, misschien omdat Van Loy – getuige ook de titel van zijn roman – in de eerste plaats een biografie van een filmstad wilde schrijven; misschien omdat Van Loy dat gewoon niet belangrijk vindt; per slot van rekening had zijn vorige roman (*De heining*, 2007) ook zo’n hoofdpersoon die overal doodkalm onder blijft.

Maar *it grows on you*: op ongeveer de helft van het boek, dat verdeeld is in acht tijdvakken die worden aangeduid met de titel van een spraakmakende Louie Peters-productie, raak je toch benieuwd naar hoe het met Peters af gaat lopen en vooral ook hoe zijn leven is geweest voordat hij op 17-jarige leeftijd naar Californië kwam. En dat terwijl hij niet bepaald sympathiek is, vrienden ontslaat wanneer hij ze niet meer nodig heeft, en altijd zijn oren naar de gemene

deleer laat hangen. ‘Een film die winst oplevert is een goede film’, vindt hij. ‘We moeten het grote publiek volgen en niet proberen te leiden.’ Want de markt schreeuwt om ‘meer worst van hetzelfde varken’.

Gestige ontmoeting

Ik, Hollywood is een eigenaardig boek. Goed geschreven, wemelend van beeldende passages en mooie, originele zinnen als ‘Terwijl hij binnen zijn broek uittrok, dacht hij aan hoe hij zich het leven in Californië had voorgesteld.

Iets vaags met veel zonneschijn’, en: ‘Luke had dan ook die neutrale blik, een deksel op een pot van wantrouwen.’ Humoristisch, op een bescheiden manier, zoals in de geestige ontmoeting met een zakenman die anno 1909 zegt: ‘Actrices? In Hollywood? Over mijn lijk, Louie Peters. Over mijn lijk zullen jij en jouw slag dit bolwerk van fatsoen kunnen slopen.’

Maar ook kabbelen, traag, onderkoeld, zodat bijvoorbeeld de tragiek van broer Charlie te weinig uit de verf komt. Het boek is zoals Louie Peters zelf is. Wat wil je met een man die uitroept: ‘Houden van? Dat was ook maar flau-

wekul voor tussentitels.’

In het laatste deel van de roman, wanneer het leven van Peters als een film aan de lezer voorbij is getrokken, voegt Van Loy nog wat aan zijn verhaal toe. Hij schakelt over op de eerste persoon enkelvoud en vertelt het verhaal van een aan lager wal geraakte journalist in Brussel die de opdracht krijgt om de biografie van een inmiddels 108-jarige (en zwijgende) filmmagnaat te schrijven; de journalist lijkt meer met Louie Peters te maken te hebben dan hij kan vermoeden.

Het is een beproefde schrijverstruc (ook ingezet door Auster in *The Book of Illusions*), maar Van Loy past hem nogal eigenzinnig toe. Want was het niet logischer, en ook sterker, geweest als hij de pogingen van de journalist-biograaf door het levensverhaal van Peters heen had geweven?

De vraag stellen is hem beantwoorden. Waarschijnlijk had zo’n compositie ervoor gezorgd dat de potentiële, drukbezette lezer meteen bij zijn lurven wordt gegrepen. Het zou *Ik, Hollywood* het massapubliek hebben kunnen geven dat de roman verdient.

Los dat maar eens op, als je officieel dood bent

THRILLERS

René Appel: *Goede vrienden*. Anthos, 231 blz. € 19,95
Joost Heyink: *De verzekering*. Anthos, 232 blz. € 18,95

Vier moderne jonge echtparen, dertigers zonder al te veel zorgen en problemen. Ze drinken samen, doen spelletjes, fietsen en zeilen. In *Goede vrienden* van thrillerauteur René Appel blijken de acht, als ernstige problemen een aanvang nemen, zulke leeghoofdige mooiweervrienden dat het thema vriendschap al snel flets wordt. Sandra vertrekt met een minnaar

en haar dochter naar Boston, maar eigenlijk alleen haar man Otto ligt er wakker van – klaarwakker, dat wel. De rest haalt min of meer de schouders op, net als over de zich snel voltrekkende geestelijke teloorgang van Otto.

Vervolgens wordt een van de vrouwen uit het gezelschap naar de andere wereld geholpen; rouw en hysteric blijven goeddeels uit, zelfs de man van het slachtoffer hoor je er al snel niet meer over. Als een ander lid van het gezelschap wordt bewerkt met een mes beginnen sommigen zich zorgen te maken, maar dromen van een muzikale carrière en een onverwachte zwangerschap blijven even belangrijk.

Deze flut-figuren zijn saai en laf en vooral onsympathiek door wat ze nalaten, niet door wat ze doen. Zelfs de verdachten die de politie op het oog heeft, zijn nikserig en de moordenaar, zijn of haar modus operandi

en de locatie van de ontknoping blijven makkelijk te voorzien. Appell schrijft al jaren uitstekende boeken, maar *Goede vrienden* gaat over stomme kennissen en weet niet te boeien als thriller of als portret van vriendschap of gebrek daaraan.

Joost Heyink is in *De verzekering* een stuk ambitieuzer en hoewel hij zich af en toe wat vertilt aan de geloofwaardigheid is dit een aangenaam balorig boek.

Een thrillerschrijver besluit om in samenwerking met zijn vriendin zijn dood te ensceneren om zo tweeënhal miljoen aan verzekeringsgeld op te strijken. Heyink heeft veel plezier in het in hoog tempo duidelijk maken, aan hoofdpersoon Tim Henderson en aan de lezer, wat een ongelooflijk slecht idee dit is.

In de onderwereld van Bogotà probeert Henderson met succes een lijk aan te schaffen dat voor hem

door kan gaan en in Nederland in zijn plaats gecremeerd kan worden.

Al snel blijkt dat het ook een héél slecht idee is om in de onderwereld van Bogotà een lijk aan te schaffen; de fouten stapelen zich op. Ook beseft Henderson weldra hoe belangrijk het is je *partners in crime* met zorg te kiezen: Laura verdwijnt spoorloos, wat zowel op verraad als op een tragisch ongeval of misverstand kan wijzen. Maar kom daar maar eens achter als je, zoals Tim, officieel dood bent.

Henderson probeert vanaf een reeks schuiladressen zijn vele fouten ongedaan te maken, met wisselend succes.

Het einde van *De verzekering* is in zekere zin een anti-climax, maar die past goed bij dit exotische verhaal over hele domme plannen.

Robert Gooijer

Advertentie

Pieter Steinz
(chef boeken NRC)

presenteert de
**Themamiddag
Midzomernacht-droom**

Met o.a. Bas Heijne,
Theu Boermans,
muziek, fragmenten
en veel Shakespeare

Zondag 6 Nov 15.00 uur,
Koninklijke Schouwburg,
Den Haag
NRC lezers € 7,50
Reserveren 0900 3456789 10 cpm

Midzomernacht-droom
v.a. 8 nov in heel Nederland

nationaletooneel.nl

Lezen &cetera Live: Zie de schrijvers spreken

Elke laatste zondag van de maand spreekt **Pieter Steinz** in de Rotterdamse Boekhandel Donner (Lijnbaan 150) met schrijvers. Op **zondag 30 oktober** wordt er om 14 uur de **Selexyz debuutprijs** uitgereikt. Steins spreekt met de genomineerden Thijs de Boer, Peter Buwalda, A. H. J. Dautzenberg, Erik Menkveld en Joost de Vries. Om 14u30 begint *Lezen &cetera Live*: succesdebutant **Peter Buwalda**, kunstcriticus **Hans den Hartog Jager** en **Renate Dorrestein**. Zaal open om 13u30 (wintertijd) Toegang gratis tegen inlevering van deze advertentie. Niet-abonnees betalen € 5,-.

Reserveren verplicht: fictie.donner@selexyz.nl (of tel. 010-217 52 41)

12 Boeken Buitenlandse literatuur

Vrouw verlaat lapzwans

Català ontmantelt mythe van het idyllische platteland

Ger Groot

■ **Victor Català: *Eenzaamheid*.** Vert. Ely Bovée. Thomas Rap, 240 blz. €17,90

Wie begint aan *Eenzaamheid*, de Catalaanse roman die de schrijfster Caterian Albert i Paradís tussen 1904 en 1905 onder het pseudoniem Victor Català in het tijdschrift *Juventud* publiceerde, moet enig doorzettingsvermogen hebben. De schoonheid van het landschap waar het jonge echtpaar Matias en Mila doorheen trekken, de vriendelijkheid van de voerman die hen een eindje meeneemt op zijn kar, de vlijt van de vrouwen die de velden bevoelen en de vruchtbaarheid van het land roepen onweersstaanbaar de sfeer op van de streekroman. Vreemd is dat niet. Een paar jaar eerder, in 1902, had de toen 33-jarige schrijfster faam opgebouwd met een verhalenbundel onder de titel *Landelijke drama's*.

De zoete schijn daarvan is echter even bedrieglijk als het begin van *Eenzaamheid*, met de boekverschijning waarvan Victor Català in 1905 zich definitief vestigde als een van de grote namen van het Catalaanse modernisme. Al na een paar bladzijden wordt die jubeltoon aangevreten door een dreigend gevoel van verlorenheid. 'Met iets treurigs in haar blik [...] keek ze omhoog', zo schrijft Català over Mila, wie ze de rest van het boek dicht op de huid zal blijven zitten. 'De hemel was een grote lege toef verblindend licht dat pijn deed aan haar ogen.'

Een jaar lang volgt de schrijfster de jonge Mila in haar ontgoocheling en neergang. Want er komt weinig terecht van haar verwachting het kleine bedevaartsoord waarover het echtpaar als beheerders is aangesteld, tot een succes te maken. De boerenbevolking laat

Victor Català was pseudoniem voor Caterian Albert i Paradís
Foto Fototeca.cat

het jaarlijkse patroonsfeest ontaren in een bacchanaal van verspillen en vernieling. Matias raakt verslaafd aan het dobbelen. Een sinistere stropser jaagt Mila de stuipen op het lijf. Alleen in een oude-re, sympathieke herder vindt zij een zielsverwant bij wie ze haar behoefte aan genegenheid kwijt kan.

Sensuele taal

Català was niet de enige schrijfster van rond de eeuwwisseling die hardhandig afrekende met de my-

the van het idyllische platteland. In Galicië, aan het andere uiteinde van Noord-Spanje, had Emilia Pardo Bazán al eerder iets dergelijks gedaan. Maar bij Català kwam het realisme tot uitdrukking in de sensibele en beeldende, soms zelfs bijna sensuele taal die kenmerkend was voor de hele Europese literatuur van dat moment. Kleuren spelen in haar beschrijvingen vrijwel steeds een hoofdrol: van het veelbelovende lentelicht op de eerste bladzijden tot het winterse donker

van het einde. In de loop van die ene jaarcyclus voltrekt zich ook het drama van Mila's uitstoting en eenzaamheid.

Want het kwaad dat rondwaart in haar omgeving tast zelfs haar enige troost aan. De steun die zij bij de naamloze herder vindt vormt in de ogen van de dorpsgemeenschap het bewijs van haar echtelijke ontrouw. Een moord, een zoekgeraakte buidel met spaargeld en ten slotte een verkrachting brengen haar op de rand van de wanhoop, waaruit zij zich slechts met een laatste wilspanning kan bevrijden. Zij verlaat niet alleen het dorp maar ook haar man, wiens lapzwannerij almaar bleker is gaan afsteken tegen haar vastberadenheid.

'Sterke' vrouw

Was het inmiddels niet zo'n gruwelijk cliché, dan zou je zeggen dat Català in de slotregels van haar boek een voorafschaduwing geeft van de 'sterke vrouw' van vandaag. Ongewijfeld is dat een van de redenen waarom het boek plotseling internationaal weer in de aandacht is gekomen.

Dat betekent niet dat er op *Eenzaamheid* hier en daar geen slijplekjes gekomen zijn. Om bij het slot te blijven: de afsluitende zin 'Bitter had de eenzaamheid zich in haar lot gekristalliseerd' zou naar huidige maatstaven als volkomen overbodig zijn geschrapt. Maar daar staat zo'n vijftig bladzijden eerder wel een prachtige passage tegenover, waarin Mila zich door de herder begeerd voelt en Català in onverholven erotische taal beschrijft hoe ze zich opnieuw bewust wordt van haar lichaam. Dat onmiddellijk daarna het zondebesef weer toeslaat, als een voorafschaduwing op de uitstoting die haar wacht, vergeef je de schrijfster – niet meer dan de boodschapper van de toenmalige mores – dan graag.

JEUGDBOEK

Zwart en typisch Zweeds

Katarina Kieri en Per Nilsson: *In deze boom*. Vertaald door Bernadette Custers. Van Goor, 215 blz. € 16,-

Sinds boekhandels kasten vrijmaakten voor *young adult*-literatuur, zijn uitgevers die plankruimte gaan vullen met handenvol boeken. Soms pareltjes, soms papierverspilling, meestal iets daartussenin. Een voorbeeld is *Tsjik* van Wolfgang Herrndorf. Het schept hoge verwachtingen, want het begint pakkend, gaat plezierig maf en onderhoudend door, maar blijkt toch te licht om te bekijken. En: het gaat precies volgens de beproefde formule. Een jongen in zijn laatste jongensjaren, op school onopvallend maar pril verliefd, die een onverwachte vriendschap opdoet, een *roadtrip* ondernemt en wat dichtbij de volwassenheid eindigt. En *Tsjik* is daarom geen blijvertje.

Voor ware parels moeten soms onogelijke oesters opengebroken worden. In *deze boom* ziet er tussen de kleurige *roadtrip*-omslagen afstotelijk grauw uit, heeft zo'n zwaarmoedige flaupekst dat je meteen om moet huilen, en er staat op de kaft ook nog iets dat je geen aanprijzing kunt noemen: 'Een invoelend portret van twee eenzame jongeren.'

Maar: Per Nilsson en Katarina Kieri zijn gerenommeerde Zweedse schrijvers voor young adults, al jaren voordat die term bestond. Ze gebruiken de standaard ingrediënten, maar de manier waarop ze hun verhaal vertellen maakt het totaal anders. Een verantwoording ontbreekt, maar aangenomen mag worden dat beide schrijvers zich ontfermden over één van de twee hoofdpersonen, die in afwisselende hoofdstukken aan bod komen. In de stille Siri, een duivel in het diepst van haar gedachten, herken je de hand van Kieri, met haar kraakheldere beeldspraak. De ander, Jakob, is een echte Nilsson-jongen, introvert, onzeker en wat naïef.

De gevreesde zwaarmoedigheid lijkt eerst inderdaad over je heen te spoelen: de twee pubers hebben behalve de reguliere existentiële onrust ook nog rotlevens. Wat ze meemaken speelt zich af op de hel die school heet, thuis waar het ook niet fijn is en daartussenin. De verhalen scheren langs elkaar: Siri ('vogelmeisje') en Jakob ('dwaaljongen') figureren in elkaars hoofdstukken, maar ze raken elkaar nèt niet.

Kieri en Nilsson strooien met spiegelingen en woordherhalingen, personages die zoeken naar een 'kern' en een kwalificatie die op het boek zelf lijkt te slaan: 'zwart, typisch Zweeds, eigentijds drama met angst, verborgen geheimen, schaamte en schuld'. Het kietelt allemaal prettig en maakt uitdagende literatuur van een probleemverhaal.

'Misschien is het leven soms net een jeugdroman', verzucht Siri, als ze Jakob eindelijk ziet glimlachen. Maar zo gemakkelijk komen ze er niet vanaf. Echte oplossingen biedt *In deze boom* niet, hoogstens komt er wat meer licht. Dat is al heel wat.

Thomas de Veen

Wolfgang Herrndorf: *Tsjik*. Vert. door Pauline de Bok. Cossee, 256 blz. €18,90

Margot Dijkgraaf

Duitse literatuur

Vorige week ging de Deutscher Buchpreis naar Eugen Ruge. Zijn romandebuut, over een halve eeuw Duitse geschiedenis, is alom bejubeld, vanwege de 'sublieme dialogen' en 'alledaags-waanzinnige scènes uit het leven'.

Wil Rouleaux

■ **Eugen Ruge: *In Zeiten des abnehmenden Lichts*.** Rowohlt, 425 blz. € 20,50

De jury van de Deutscher Buchpreis schijnt een voorliefde te hebben voor familieromans. Nadat vorig jaar de prijs voor de beste Duitse roman naar Melinda Nadj Abonji's grandioze *Tauben flogen auf* ging en in 2008 naar Uwe Tellkamp's fulminante DDR-epos *Der Turm*, werd afgelopen week met Eugen Ruges *In Zeiten des abnehmenden Lichts* opnieuw een autobiografische familieroman bekroond.

De keuze voor Ruge was nauwelijks verrassend gelet op de unaniem jubelende recensies. Concurrentie op de shortlist van zes titels (tweehonderd boeken waren ingezonden) had hij hooguit van de Oostenrijkse Marlene Streeruwitz met *Die Schmerzmacherin* of van de Duits-Bulgarse Sibylle Lewitscharoff met de filosofische roman *Blumenberg*.

De in 1954 in de Oeral geboren Eugen Ruge (zoon van de bekende DDR-historicus Wolfgang Ruge) was tot voor kort vrijwel onbekend. Ruge studeerde wiskunde in Oost-Berlijn en was aan een wetenschappelijk instituut verbonden. In 1988, vlak voor de val van de Muur, vluchtte hij naar West-Duitsland waar hij werkte als vertaler en auteur van toneelstukken. Zijn nu bekroonde *In Zeiten des abnehmenden Lichts* is zijn romandebuut.

'Twee dagen lang had hij als dood op een buffellieren sofa gelegen', luidt de openingszin. Het gaat over een gescheiden man van middelbare leeftijd genaamd Alexander, het alter-ego van de schrijver. Zojuist is bij hem kanker geconstateerd.

Alexander gaat nog diezelfde dag op bezoek bij zijn demeterende vader, lang geleden (het fragment speelt zich af in 2001) 'een van de productiefste historici van de DDR', gespecialiseerd in de geschiedenis van de arbeidersbeweging. Alexanders vader was al voor WO II naar Rusland uitgeweken, waar hij wegens kritiek op het Hitler-Stalin-pact tot tien jaar werkcamp werd veroordeeld. In 1956 keerde hij samen met zijn Russische vrouw terug naar Oost-Berlijn om aan een grote loopbaan te beginnen.

Kleine tragedies

Alexander en zijn vader zijn twee van de acht leden van een Duitse familie die Eugen Ruge opvoert. De roman beslaat een halve eeuw Duitse geschiedenis tussen 1952-2001. Maar

DDR-soldaten weigeren, op 9 november 1989, na de val van de Muur een hand te geven aan Berlijnse burgers Foto AP/Lutz Schmidt

Van Stalin tot oud papier

het gaat Ruge niet zo zeer om de grote historische gebeurtenissen zoals de bouw van de Muur of de latere hereniging van de beide Duitslanden. Veel belangrijker vindt hij de kleine tragedies, de persoonlijke lotgevallen van de familie Umnitzer, waarover hij gedetailleerd en in een bekoorlijke, meestal ironische stijl bericht. Al snel raak je in de ban van de grote verteller die Ruge ongetwijfeld is.

Elk van de twintig hoofdstukken – ze hebben geen titel maar een datum – wordt verteld vanuit een ander perspectief. Bovendien doorbreekt Ruge de chronologie, wat soms (de lezer weet meer dan de optredende figuren) een komisch effect heeft.

De spil waar alles om draait is 1 oktober 1989. Op die dag wordt de negentigste verjaardag van Alexanders grootvader gevierd, luttele weken voor de val van de Muur. Deze bejaarde Wilhelm is misschien wel het sterkste, in ieder geval het meest komische personage van de roman, een type zoals je ze in de 19de-eeuwse roman van Balzac of Dickens aantreft.

De proletarische, altijd kostuums dragende Wilhelm verbleef twaalf jaar in Mexico, op de

vlucht voor de nazi's, maar spreekt geen woord Spaans of Engels.

Hij is een modelcommunist, een fantast die in zijn kleine woonplaats allerlei hulpcomités voorziet ('Een locomotief voor Cuba') en die gaandeweg steeds onconventioneeler gedrag vertoont – op zijn verjaardagsfeest stopt hij jonge vrouwen een honderd Markbiljet in het decolleté.

Onbuigzaam

Ook zijn vrouw Charlotte is een sterk personage. Net als haar man is ze onbuigzaam in de communistische leer. Maar ze is veel ontwikkelder en mag zelfs af en toe publiceren in het partijorgaan 'Neues Deutschland'. Uiteindelijk krijgt deze ijdele vrouw een hoge post aan een diplomataschool in Oost-Berlijn.

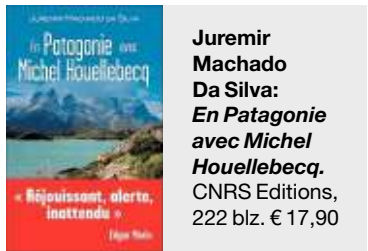
Vier generaties voert Ruge ten tonele, en het geloof in de communistische heilsleer wordt telkens geringer – het 'afnemend licht' uit de titel. Wilhelm en Charlotte zijn nog overtuigende stalinisten, hun zoon Kurt, de historicus, la-veert behendig tussen aanpassing en verzet, en Alexander (hij vlucht uitgerekend op de ver-

jaardag van zijn grootvader naar het Westen) is zelfs geen partijlid meer. Voor diens zoon is de DDR niet meer dan een (saai) thema tijdens de geschiedenisles op school.

'Verloren illuses' zou ook geen slechte titel voor deze roman zijn geweest; het gaat haast overal om teleurstellingen, om idealen die geen werkelijkheid konden worden. Meteen in het eerste hoofdstuk wordt dit fraai gesyboliseerd als Alexander (in 2001) op bezoek gaat bij zijn vader en in de boekenkast diens publicaties over de geschiedenis van de Duitse arbeidersbeweging ziet staan – ze nemen niet zo veel plaats in als Lenins verzamelde werk. Even mijmert Alexander over de inspanningen en ontberingen die zijn vader zich hiervoor heeft moeten getroosten, maar vervolgens luidt het: 'Nu was alles, alles OUD PAPIER.'

Eugen Ruges *In zeiten des abnehmenden Lichts* is een feest voor de lezer, ook al door de sublieme dialogen en de vele alledaags-waanzinnige scènes uit het leven, niet alleen in de DDR. Hopelijk heeft deze late debutant met dit boek niet alles verteld. We horen graag meer van hem.

Houellebecq is keurig op tijd in Patagonië

Juremir Machado
Da Silva: *En Patagonie avec Michel Houellebecq*. CNRS Editions, 222 blz. € 17,90

Tot op het laatste moment dacht Juremir Machado de Silva dat hij niet zou komen opdagen in Buenos Aires. Maar hij kwam wel, Michel Houellebecq. In 2007 had de Braziliaanse vertaler en schrijver Houellebecq uitgenodigd voor een excursie naar Patagonië, de zuidelijkste streek van Chili en Argentinië. Dat wilde de Franse schrijver niet missen: 'Ik moet absoluut naar het einde van de wereld, ik moet bewegen, ik voel me oud en anders komt er misschien geen nieuwe gelegenheid meer', schreef hij aan Machado. Bovendien, zo legde hij hem later uit, is Patagonië in de collectieve verbeelding van de Fransen een verre en vreemde bestemming. 'Iedere Fransman die de kans heeft zal naar Patagonië willen gaan'.

Zeven dagen brachten ze met elkaar door, de Franse schrijver, de

Braziliaanse auteur/vertaler en zijn vrouw. Ze reisden van Buenos Aires naar Ushuaia, de zuidelijkste stad ter wereld en voeren vandaar het Beaglekanaal op. Vervolgens reisden ze naar de stad El Calafate, van waaruit ze de spectaculaire gletscher Perito Moreno bezochten. In de koffer van Houellebecq een witte Mac en een Italiaans espresso-apparaat. Zonder gaat hij nooit op reis.

Machado de Silva noteert nauwgezet de gesprekken die ze voeren. Als Houellebecq tenminste zijn mond opendoet. In het begin lijkt hij zijn hoop op een reeks interviews of een reisverslag te moeten laten varen, de Franse schrijver hult zich in een veelvoud van 'hummm' en 'bof', met daartussenin 'een afwisseling van totale en gedeeltelijke stiltes'.

Soms is het 'bijna-niets' dan weer een 'niets als alles' en uiteindelijk stelt Machado vast dat er zeven verschillende registers van 'hummm' zijn, van melodieuze tot schokkerig, van twijfelend en ironisch tot sarcastisch en dodelijk.

Als ware bewonderaar van Houellebecq laat hij zich onderweg verleiden tot hilarische opmerkingen als: 'het is altijd ontroerend om te wachten tot een beroemde schrijver

klaar is met urineren...'.

Toch komen er in de loop van de reis nog aardige gesprekken op gang. Alleen al de reflectie van de schrijver van satirische romans over sekstoerisme op zijn eigen toeristische voorkeuren is de moeite waard. Kan zijn vriend niet een voorselectie maken van aardige Braziliaanse meisjes? Hij heeft het nog nooit met een Braziliaanse gedaan. Ziet hij ze pizza eten, dan

'Hummm', 'bof' en 'hummm', aldus de auteur

stelt hij zich voor hoe het zou zijn als ze aan een ijsje zouden likken. Maar er wordt ook gesproken over Céline, over Bruce Chatwin, over Baudelaire en Rimbaud en over het gedachtegoed van Auguste Comte; zaker, Houellebecq is ervan overtuigd dat 'de wetenschap de mens kan verbeteren zodat hij uiteindelijk geen God meer nodig heeft'.

De mens zal heel goed buiten een religie kunnen, 'de feiten tonen het immers aan'. De toekomst zal een

F.C. Delius: *Portrait van een moeder als jonge vrouw*. Vert. Ely Schippers. Van Gennep, 116 blz. €9,90

Rome, 1943. Een jonge vrouw maakt een wandeling door de stad. Ze is Duits en hoogzwanger. Haar man kan haar niet begeleiden, want hij moest ineens naar het front. Ze probeert alleen haar weg te vinden, aarzelend en onbeschermd. In de novelle *Portrait van een moeder als jonge vrouw* duurt die wandeling haast net zo lang als de tijd die je nodig hebt voor het lezen, en dat is ongeveer een uur.

Friedrich Christian Delius, de auteur, heeft voor het hele boek maar één zin nodig, met heel veel komma's. Een lange, golvende zin, net zo oneffen als het op zeven heuvels gebouwde Rome en net zo zoekend als die jonge vrouw.

Ze is een goede soldatenvrouw, deze verse echtgenote die vlak na de huwelijksvoltrekking alweer afscheid van haar man moest nemen. In de brief die ze naar zijn Tunesische post zal sturen, zullen opbeurende woorden staan, woorden vol geloof in Volk en Führer. Nooit zal de soldatenvrouw twijfel aan de Duitse overwinning tonen, want twijfel is slap en laf.

En toch dringen zich gevarieerde gedachten aan haar op. Hoorde ze niet uit betrouwbare bron dat de Romeinen genoeg van de oorlog hebben? Dat ze geen zin meer hebben in haten? En waarom, als het zo goed

met de oorlog gaat, lijden de mensen honger?

Delius, zelf in de oorlog in Rome geboren, geeft de innerlijke strijd van die jonge Duitse vrouw (die zijn eigen moeder kan zijn) subtiel weer. Haar christelijke waarden kent hij van bin-

Delius schreef deze oorlogsnovelle in één zin + komma's

nenuit, want zijn vader was dominee. En haar preutse protestantisme botst niet alleen met het wulpskeatholicisme in Rome, maar ook met dingen die zij bij de Bund Deutscher Mädel leerde. 'Jij bent niets, je volk is alles' werd haar daar ingepeperd.

Maar haar vader hield haar voor: 'Als de Führer zich boven God en Gods wil verheft, dan mogen we hem niet blindelings gehoorzamen.'

Alleen: wanneer is dat 'dan' aangebroken? In de kerk, het doel van de wandeling? De jonge vrouw hoort er een koraal van Bach en ineens begint ze zich een toekomst zonder oorlog voor te stellen, 'een toekomst zonder legerberichten, zonder vijanden en vijandschap, zonder de niet meer te tellen doden en de dagelijkse, steeds kleiner wordende overlijdensadvertenties Gevallen op het slagveld...'

In de jaren zestig en zeventig was Delius een boegbeeld van de linkse protestbeweging. Hij lag in de clinch met grote ondernemingen, zoals Siemens AG, dat een uitputtend proces tegen hem voerde.

Boeken van hem als *Wir Unternehmer* (1966), *Ein Bankier auf der Flucht*

(1995) en *Himmelfahrt eines Staatsfeindes* (1992) verklappen zijn politieke gezindte, al hebben die titels een satirische touch. En de ongetwijfeld ook linkse jury van de Büchner-prijs, die dit jaar naar hem ging, jubelde in haar rapport: 'Over de geschiedenis van Duitse bewustzijns toestanden in de twintigste eeuw schrijft Delius kritisch, vindingrijk en spitsvondig.' En dan nu zo'n behoeftzaam boek. Zo elegant en melodieuze verteld, alsof de geportretteerde een madonna is die even onzeker als bevallig door de straten van Rome danst. Delius' novelle is een liefdesverklaring aan een moeder en aan een oude stad: de schoonheid wint het van de oorlogsellende. Niet erg links, zo'n esthetiserende bliek, maar wel aangenaam voor de lezer.

Anneriek de Jong

14 Boeken In beeld

Vier verschillende soorten darwinvinken, van vier verschillende eilanden van de Galápagos Illustraties uit besproken boek

De volle staart van Mick Jagger

Redmond O’Hanlon over de herkomst van de evolutietheorie

Roderick Nieuwenhuis

■ **Alexander Reeuwijk: *Darwin, Wallace en de anderen. Evolutie volgens Redmond O’Hanlon*. Atlas, 270 blz. € 24,95**

Wie in het Nederland van 2011 Charles Darwin zegt, zegt al snel Redmond O’Hanlon. De Britse natuurwetenschapper was in Nederland al bekend als vriend van Boudewijn Büch en schrijver van luchtige natuurwetenschappelijke reisboeken. Zijn naam als Darwin-expert vestigde hij in het Darwinjaar 2009, toen hij voor een televisie-serie van de VPRO Darwins Beaglereis overdeed. O’Hanlon vertelde in *Beagle* met zoveel verve over de evolutiereis die Darwin tussen 1831 en 1835 maakte, dat hij uitgroeide tot de ankerman van het programma.

Tijdens die reis biechte O’Hanlon op te lijden aan een hardnekkig writer’s block. Enigszins verdekt is, met *Darwin, Wallace en de anderen. Evolutie volgens Redmond O’Hanlon*, toch zijn nieuwe boek verschenen. Reisschrijver Alexander Reeuwijk is weliswaar de auteur, maar uit de inleiding blijkt dat O’Hanlon de geestelijk vader is van zowel de inhoud als de structuur.

Dit boek over het evolutiedenken in de 18de en 19de eeuw wordt verteld aan de hand van de rijke collectie van de Artis-bibliotheek, die ook een groot deel van de schitterende illustraties in het boek leverde. De collectie werd waar nodig aangevuld met de privé-collectie van O’Hanlon. De structuur van het boek baseerde Reeuwijk op ‘enkele kartonnen mappen’ waarin het tastbare resultaat van O’Hanlons jarenlange evolutiestudie genoteerd stond.

De geschiedenis van het evolutiedenken laat zich vertellen aan de hand van haar belangrijkste voor-

Darwin deed er 20 jaar over, Wallace slechts één nacht

mannen: Charles Darwin (1809-1882) en Alfred Russel Wallace (1823-1913). Zij kwamen onafhankelijk van elkaar tot de evolutietheorie op basis van natuurlijke selectie.

Darwin ontdekte de ingrediënten voor de evolutietheorie toen hij tijdens zijn Beaglereis de Galápagos-eilanden aandeed. De snavel van een inheemse vinkensoort, later omgedoopt tot darwinvinken, bleek groter of kleiner naarmate de omstandigheden op deeilanden dat verlangde. De aanpassing van de vinkensnavel bleek van essentieel belang voor het begrip van evolutie: aanpassing onwille van overleving.

Die andere voorman, Wallace, kwam op een wat eigenaardigere manier aan zijn theorie. Door een scheepsbrand in 1852 verloor hij naast zijn instrumenten, alle specimen die hij in de vier jaar daarvoor in Zuid-Amerika had verzameld. Op zoek naar nieuwe natuurwetenschappelijke parafernalia reisde hij in 1854 naar Maleisië, om tijdens zijn acht jaar durende verblijf in een koortsaanval tot zijn evolutietheorie te komen. Waar Darwin dus twintig jaar over deed, kostte Wallace slechts een avond.

Darwin was ontdaan door Wallaces ontdekking, hem meegedeeld in

een brief. Darwin vreesde dat men hem zou vergeten als ontdekker van een unieke theorie. Toch wordt vandaag de dag Darwin, en niet Wallace, gezien als de man die in de 19de eeuw de evolutietheorie op de kaart heeft gezet. Dat mag op basis van dit boek onterecht worden genoemd, maar in zijn context is het wel verklaarbaar.

Middenklassenman Wallace raakte in het klassengevoelige Victoriaanse Engeland uit de gratie bij natuurwetenschappers uit de bovenklasse als Darwin, Huxley en Lyell. Wat Wallaces geloofwaardigheid als wetenschapper bovendien onder-

mijnde was zijn uit Maleisië geïmporteerde geloof in spiritisme: het geloof in een ziel dat alle levende aardse wezens verbindt.

Wallace was het oneens met Darwins theorie van seksuele selectie en de onenigheid daarover zorgde voor de definitieve breuk tussen beide heden. Volgens de theorie van seksuele selectie behouden dieren specifieke eigenschappen die niet zo zeer cruciaal zijn voor de overleving, maar voor de voortplanting. Mooi voorbeeld is de paradijsvogel. Vrouwtjes selecteren een mannetje op basis van de volste staart. Volgens O’Hanlon kun je dat het best vergelijken met

Haeckel beeldde als eerste wetenschapper een stamboom af als een echte boom. Deze heeft de eencellige als stam en de hoogste vertakking is de mens

het feit dat alle vrouwen met Mick Jagger naar bed willen: ‘Snel met de popster naar bed en verder een saai man die voor jou en de hippe kindertjes zorgt.’

Het is een van de vele grappige opmerkingen van O’Hanlon die dit boek rijk is. Dat die opmerkingen en anekdotes zo goed uit de verf komen is te danken aan Reeuwijk die niet alleen O’Hanlons woorden notuleert maar ook beschrijft hoe O’Hanlon zich tijdens gesprekken naar hem toe buigt, op het puntje van zijn stoel zit, opveert om iets te pakken en zijn woorden kracht bijzet door zijn ogen te sperren en indringend naar zijn gastheer te wijzen.

Op het verhaal over Darwin en Wallace volgt een rijke voorgeschiedenis van het evolutionaire denken. Daarin wordt duidelijk dat de evolutietheorie rond 1850 niet uit de lucht is komen vallen. Bewijs voor de ouderdom van de aarde werd gevonden bij contemporaine geologen en paleontologen, ideeën voor selectiemechanismen bij Malthus, wetenschappelijk benadering van natuuronderzoek bij Von Humboldt.

De evolutietheorie van Darwin en Wallace is, in de woorden van O’Hanlon, een ‘apotheoze van een roerige politieke, economische en wetenschappelijke eeuw. Schitterend, wat een geschiedenis!’ Door de prachtige illustraties in dit boek – vaak gemaakt door natuurwetenschappers als Ernst Haeckel (1834-1919) – en een aaneenschakeling van grappige natuurwetenschappelijke anekdotes van met name O’Hanlon, mogen die woorden zeker ook voor dit boek gelden.

Rubrieken

BIOGRAFIE

Wonderkind, idool, *womanizer*, showman – pianovirtuoos Liszt bracht bij leven histerie teweeg. Morgen is het tweehonderd jaar geleden dat hij werd geboren.

Peter de Bruijn

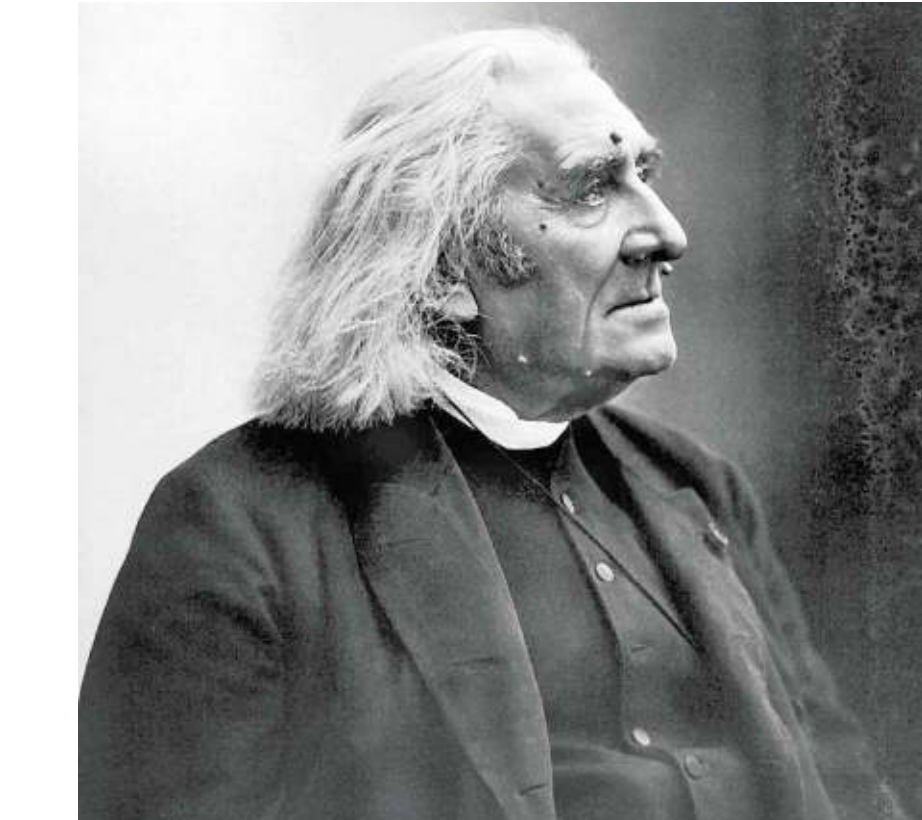
■ **John Spurling: *A Book of Liszts. Variations on the Theme of Franz Liszt***. Seagull Books, 229 blz. € 21,-
 ■ **Oliver Hilmes: *Liszt. Biographie eines Superstars***. Siedler, 431 blz. € 28,-

Is Franz Liszt, 200 jaar geleden geboren, inmiddels zo geliefd en geaccepteerd, dat hij moet worden verdedigd tegen zijn bewonderaars? Dat vroeg pianist Alfred Brendel zich af in een Duitse krant aan het begin van dit Lisztjaar. Als dat waar is, heeft Brendel er het nodige aan bijgedragen. Toen hij Liszt (1811-1886) begon uit te voeren in de jaren vijftig werd diens muziek nog vaak gezien als ‘virtuoos’ in de slechte zin van het woord: vol effecten maar inhoudsloos. Liszt is weliswaar altijd kernrepertoire gebleven voor romantische klavierleeuwen, maar dat een kunstenaar als Brendel met zijn strenge, vergeestelijkte pianistiek, Liszt als componist zo serieus neemt, heeft velen te denken te geven.

Vooroordelen waren (en zijn) er niet alleen tegenover zijn muziek, ook tegenover de persoon Liszt bestond (en bestaat) wantrouwen. Hij was een wonderkind, vrouwenmagneet, idool, showman, pianogeroec, en is ook nog eens op latere leeftijd togetreden tot de Roomse kerk, waarna hij het priesterhabijt ging dragen, al was hij nooit een volwaardig priester en dus ook niet gehouden aan de gelofte van het celibaat. Getuigt dat alles wel van goede smaak? Kan het niet wat minder?

Liszt, de historische figuur zowel als zijn muziek, profiteert ervan dat inmiddels lang niet meer zo duidelijk en zeker is wat goede smaak precies behelst, wat ‘performance’ is en wat authentiek. De serieuze muziek kan wel wat ‘spektakel’ gebruiken, heeft dat misschien zelfs nodig om het vege lijf te redden in de 21ste eeuw – met een ijzeren repertoire dat alleen maar ouder wordt en waar zelden iets bijkomt. Virtuositeit staat niet meer in zo’n kwade reuk.

Liszt past in een modernistische kijk op de muziekgeschiedenis, die in het tekten staat van

Franz Liszt Foto Paul Nadar

Biograaf, snel, verzin een Liszt!

voortdurende vernieuwing. Vooral zijn late, experimentele pianowerken zijn daarvoor exemplarisch, zoals zijn fameuze ‘Bagatelle sans tonalité’.

Vernieuwers

Schönberg was zich uitermate bewust van zijn schatplichtigheid aan Liszt. Maar ook als een van de grote vernieuwers van de muziek als theater en spektakel was Liszt (met zijn voorbeeld Paganini) van groot belang. Hij vond niet alleen het moderne pianorecital uit – Liszt was de eerste die moederziel alleen een hele avond vulde. Hij was zich ook uitermate bewust hoe hij zich moest bewegen als hij het podium opkwam en welke houding hij moest aannemen tijdens zijn spel, om zijn publiek in de ban te houden. Hij zette de piano dwars zodat voor het publiek zijn handen zichtbaar werden.

Het resultaat mocht er zijn. Heinrich Heine sprak van ‘Lisztomanie’, om de hysterische tafereilen te typeren die Liszt op het hoogtepunt

van zijn roem als pianovirtuoos omringden. Vrouwen zweepten met hem, graaiden in een restaurant zijn half opgerookte sigaar uit de asbak om er verzalig op verder te paffen, en goten zijn half opgedronken kopje thee in een flacon, om voor eeuwig te koesteren. Zijn gebroken pianosnaren waren reliëken.

De pianist als superster; de Duitse biograaf Oliver Hilmes gebruikt dat woord niet zonder reden in de titel van zijn degelijke, maar weinig opzienbarende biografie. Hilmes, die eerder biografieën schreef over Alma Mahler en Cosima Wagner, vertelt zijn verhaal vaardig en snel, zonder al te veel analyse. Hij doet het werk van Liszt duidelijk te kort – belangrijke composities behandelt hij in hooguit enkele alinea’s. Als populariserende, toegankelijke biografie is zijn werk nuttig, maar het standaardwerk blijft de driedelige, inmiddels twintig jaar oude biografie van Alan Walker.

Het leven van Liszt kende vele dramatische wendingen: hij verloor zijn vader (die ook zijn impresario was) als zeventienjarige; een ge-

luchthaven, het verslag van een week in de zomer van 2009 die De Botton volledig doorbracht op de Engelse luchthaven Heathrow. Bij De Slegte, van €16,50 voor €6,99.

Wiep van Bunge (e.a.): *The Dictionary of Seventeenth and Eighteenth-Century Dutch Philosophers*. Twee gebonden delen in cassette, Thoemmes Press 2003, 1116 blz., van €225,- voor €75,-. Roelants Nijmegen (024-3221734) Prachtige uitgave waaraan ruim 100, vooral Nederlandse experts meewerkten. In alfabetische volgorde komen precies 365 filosofen en invloedrijke schrijvers aan bod. Ook bij Roelants: *The Dictionary of Seventeenth-Century British Philosophers*. Twee gebonden delen in cassette, van €325,- voor €75,-.

Ralph Jentsch: *George Grosz. Berlin-New York*. Gebonden, Skira 2008, 287 blz., van €55,- voor €25,-. Premssela Amsterdam (020-6624266) De in Berlijn geboren schilder, tekenaar en karikaturist George Grosz (1893-1959) is vooral bekend geworden door zijn politiek geïnspireerde

werk uit de tijd van de Weimarrepubliek: uitdagende caféscènes bijvoorbeeld, bevolkt door kapitalisten met hoge hoeden (dikke sigaar in de mondhoek), legerofficiëren met bloed aan hun sabels en meestal ook mollige prostituees. Het is dat unieke werk dat in deze catalogus de boventoon voert, begeleid door biografische essays en interessant fotomateriaal.

Lisette Lewin: *Schommelingen van het hart*. Paperback, Nijgh & Van Dittmar 2005, 270 blz., van €20,50 voor €6,99. De Slegte Tussen 1983 en 2004 schreef Lisette Lewin negen tijdschriftartikelen over zoektochten die ze ondernam naar geliefde schrijvers als Proust, Tsjechov en Thomas Mann. Daarbij ging het haar vooral om plaatsen waar de schrijvers woonden en werkten, zoals Jalta, waar Tsjechov aan het eind van zijn leven zweegde aan *De kersentuin*, en Zürich, de geboorteplaats van *De toverberg* van Mann. Onderhoudende bundel.

Henk Lagerwaard

Richard Dawkins: *The Oxford Book of Modern Science Writing*. Gebonden, Oxford University Press 2008, 419 blz., van €34,95 voor €12,95. Selexxy Donner R’dam en Parimar/De Boekenmarkt Den Haag. Uitstekende bloemlezing van (fragmenten uit) wetenschappelijke geschriften uit de vorige eeuw. Aan de orde komen terreinen als de wiskunde, de astronomie, de biologie en de paleoantropologie, met als wetenschapsbeoefenaren o.a. Alan Turing, Richard Leakey, Niko Tinbergen en – baas boven baas – Albert Einstein.

Adele Nozedar: *The Element Encyclopola of Secret Signs and Symbols*. Gebonden, Harper Element 2008, 684 blz., van €34,95 voor €12,50. Nayler & Co Den Haag (070-3605454)

Grondig naslagwerk over de symbolentaal van onder anderen de Chinezen, de oude Grieken en de Kelten, aangevuld met de symbolen van alle wereldreligies. Aparte hoofdstukken over de relatie tussen cijfers en letters, geheimsschriften en ‘magische’ cijferreeksen. Hier en daar een tikkie esoterisch, maar dat wordt goedgemaakt door de uitvoerige index van 35 pagina’s.

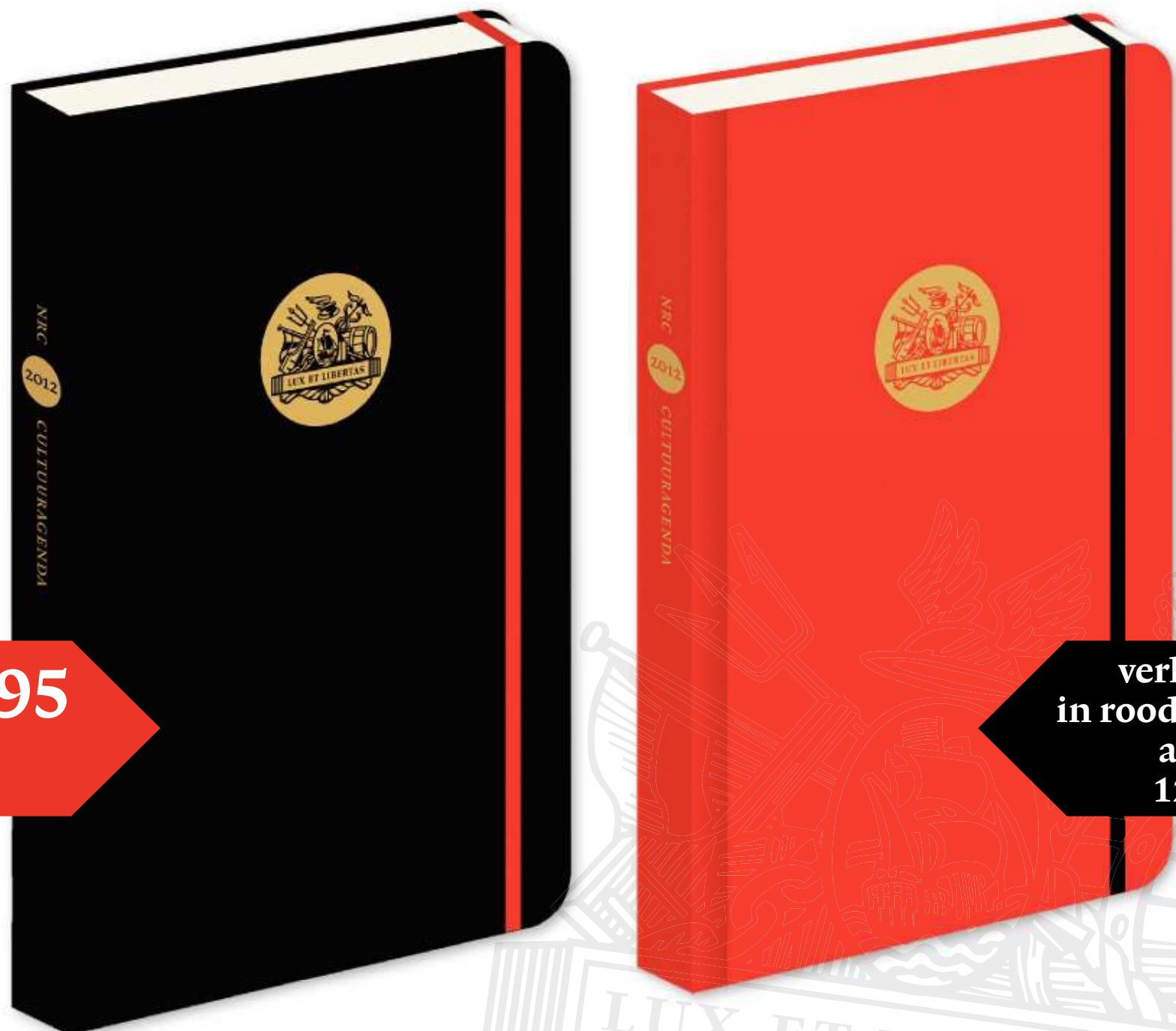
Alain de Botton: *The Pleasures and Sorrows of Work*. Gebonden, Hamish Hamilton 2009, 329 blz., van €23,75 voor €10,-. Het Martyrium Amsterdam (020-6732092)

Redactie Elsbeth Etty, Arjen Fortuin, Bas Heijne, Bernard Hulsman, Maartje Somers, Pieter Steinz (chef), Marianne Vermeijden

Reacties (max. 300 woorden) graag naar boeken@nrc.nl, of naar: Postbus 3372, 1001 AD Amsterdam. De redactie behoudt zich het recht voor om brieven in te korten.

colofon

De ideale agenda om te kunnen kiezen uit het brede culturele aanbod

14⁹⁵
per stuk

verkrijgbaar
in rood of zwart
afmeting:
12 x 19 cm

NIEUW:

NRC CULTUURAGENDA 2012

De meest toonaangevende, verrassende en spraakmakende
festivals • boeken • films • tentoonstellingen • concerten •
beurzen • voorstellingen • optredens • evenementen

Met bijdragen van onder anderen Peter Vandermeersch, Pieter Steinz en Joyce Roodnat

Exclusief verkrijgbaar bij de webwinkel van NRC Handelsblad: www.nrclux.nl
en bij alle selexyz boekwinkels en op selexyz.nl